

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Игор Марковић, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Игор Марковић,
Милорад Новаковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић,
Љиљана Вукашиновић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Жељезничке путне карте,
из каталога "Жељезнички колодвори у Хрватској", 2015.

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је субфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Међународни суд правде

Те маказе у којима се налазе и нестају Срби из Хрватске, нису метафора, нису то оне из литературе што, као стискају и пријете. Ове шкаре су добро притећене и наоштрене и у снажним рукама XX вијека, добро сијеку. Једну страну сечива чине услови живота и опстанка, другу, хисторијска истина.

Ником као Србима који живе у Хрватској није стало до добрих хрватско-српских односа. Политички и иначе. То је имало и може имати различите видове и то је дугачка прича, али за потребе ове скице,овољно је и оволико рећи. Додуше, данас је то лакше препознати него икад, након добрих четврт вијека отвореног и пригашеног рата, вањског и унутрашњег, овдашњи су малобројни Срби чежњиво жељни предаха. Жељни чак и оног старог лошег времена које омогућава тиху асимилацију. За разлику од данашњих актера који повећалом траже преживјеле примјерке и очекују од њих да и даље играју додијељену улогу у овом лудом балету. Као Југословени, четници, комунисти, Мартићеви шпијуни... Било што, само да не одустају.

Али, вратимо се маказама. Србима из Хрватске је мир на овој релацији прва претпоставка слободе.

На другој страни стоје неумитне хисторијске чињенице. Пред сто година Срби су у ондашњој Хрватској и Славонији чинили четвртину становништва, данас чине једва четири посто. Унаточ свим "редовним" ратним губицима, то је данас требала бити заједница од барем милион становника, па и више. И сад, зовите то како хоћете. Ако нећете баш и не морате користити ријеч, – геноцид. Изгубила је смисао у средини која редовно пред камере доводи уплакане жене, мајке палих, које се питају како то да погибије њихових синова неко карактерише као нешто мање од те оптужбе која лијечи душе. То им сугеришу сви експерти са свих локалних и националних телевизија. Тежња да се дубина бола преточи у крупне ријечи је природна, али је сугестија лажна и покварена. Њен је извор у производњи боље прошлости, која настоји свим средствима остварити симболички "један-један" резултат у прошlostојетним злочинима, па јој ових недавних "ништа-ништа" мрси рачун и никако не одговара. Покушава се на јефтин начин оправити властита повијест и тако затворити владајући модел националне свијести.

И тако дакле, геноцида није било. Овдје су службено сви барем нездадовољни и облигатно, огорчени. То је омиљена и најистинитија ријеч наше домовине. Србијански се министри значајно и задовољно смјешкају. Кажу, противутврђба је била тактика. Судац из Србије, Креча, вјероватно пречанско презиме, гласао је против своје земље. Импресиониран друштвом и улогом у којој се нашао. Или по инструкцијама. Свеједно. Није им због тога неугодно ни пред ким. Они пред којима би им требало бити неугодно, морају шутјети. Имају већ негде, на једној од страна, некога због кога морају бити тихи. Јер тај има посао, дјецу, живу главу, чека обнову...

Морају бити тихи. И чекати сљедећи попис становништва.

(B.)

Knín - Državni kolodvor

Razglednica s motivom kninskog željezničkog kolodvora, putovala 3. listopada 1911.

Iz kataloga izložbe *Željeznički kolodvori u Hrvatskoj*, Tehnički muzej, 2015.

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obvezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime preplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN
HR3623600001101412121 SWIFT ZABAH2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60
USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

предплатна

04	OD PROZAISTA DO POETA Nenad Jovanović KRONIKA	50	PROSVJETA I JA Mirko Andrić Gudžulić SJEĆANJE
06	MOJA JE SLAVA SVETI SAVA ... Nenad Jovanović PROSLAVA SVETOG SAVE U "PROSVJETI"	52	"PIŠI KAKO ŠTO GOVORIŠ" Miloš Okuka NAGRADE
07	PUKQTINE U SJEĆANJIMA Tamara Opačić SJEĆANJE NA DJECU ŽRTVE RATA	54	VAGABUNDO U NOĆI Boris Vrga OSVRT, DJELO DUŠANA JERKOVIĆA
08	NETKO MORA DATI JAVNI GLAS POV RATNICIMA Igor Marković INTERVJU, JADRAN BOBAN	59	NADIMAK KAO PREZIME Živko Bjelanović ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (8)
12	O KOSTAJNICI, STAROJ I DANAŠNJOJ Nataša Puškar REPORTAŽA, SRBI U KOSTAJNICI	62	SNAGA NAŠE ZAJEDNICE... Čanica Opačić IZ STARIH BROJEVA SRPSKE RIJEČI - PROSVJETE
20	DRAGO VOLJCI Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (2)	63	JEZICI JUGOSLAVIJE Virna Karlić KRITIKA, KNJIGE
22	OD ZEMLJE UZORA DO ZEMLJE PROBLEMA Ines Lovrić-Jović POLITIKA, MAKEDONIJA	66	UMREŽENA SJEĆANJA Sanja Šakić KRITIKA, KNJIGE
24	HLADNI RAT – VRUĆA STVARNOST Tomislav Jakić POLITIKA, UKRAJINA	68	POSTMODERNO SPISANIJE PO VUKU Dubravka Bogutovac KRITIKA, KNJIGE
27	OD RATA DO ZVIJEZDA Goran Borković SPORT	70	PREPORUKA ZA ČITANJE Čedomir Višnjić KNJIGE
29	ŽELJEZNICU GUTA VEĆ DALJINA... Igor Marković IZLOŽBA, OSVRT	71	CRTICA Izabrao Čedomir Višnjić
34	NEUJEDNAČENA REGIONALNA SLAGALICA Igor Ružić KAZALIŠTE, KRITIKA	72	ČREZVIČAJNA SVRABEŽ KNJIGOIZDANIJA Đorđe Nešić POEZIJA
36	ČIJU POVIJEST PAMTIMO Leila Topić IZLOŽBA DA CAPO, KRITIKA	76	KUĆA NA TRAKTORU Dara Sekulić PROZA
39	MOJA DOMOVINA Đorđe Matić ESEJ	78	PANOPTIKUM Goran Borković
44	NAUČIMO SVOJU POVIJEST Drago Roksandić PROSVJETA, NASTAVNI PLAN	80	IN MEMORIAM Đorđe Matić VLADA DIVLJAN 1958 – 2015.

OD PROZAISTA DO POETA

Nenad Jovanović

S ČOPIĆEM IZ STARE... – Pred novogodišnje praznike dječja sekcija pododbora "Prosvjeta" iz Daruvara priredila je predstavu po motivima proslavljene priče Branka Čopića "Ježeva kućica" koju su najmlađi članovi "Prosvjete" izveli pod vodstvom Jasmine Trkulje i u tonskoj pratrni i tehničkoj podršci predsjednika pododbora Srđana Bojčića. Članovi su kostime i scenografiju osmislili sami, a osim glumačkih sposobnosti djeca su publici pokazala recitatorske i plesne vještine kojima ih njihovi mentori podučavaju.

...S DESNICOM U NOVU – "Proljeća Ivana Galeba" Vladana Desnice prva je knjiga objavljena u svijetu u 2015. godini. Nju je u novogodišnjoj noći pred spomenikom Petru Kočiću u centru Banjaluke predstavio izdavač Nikola Vukolić, književnik i čelnici čovjek Zadužbine "Petar Kočić" nastavljajući tako tradiciju novogodišnjeg objavljuvanja knjiga započetu u prvim minutama 2001. godine.

APSTRAKTNA DEVASTACIJA – U novogodišnjoj noći po julijanskom kalendaru u Medijateci Francuskog instituta u Zagrebu, otvorena je izložba fotografija Jovice Drobnjaka na kojoj su pod nazivom "Illegalna iluminacija"

izloženi apstraktni motivi fotografija snimljenih u devastiranom spomeniku Vojina Bakića na Petrovoj gori. Radi se o motivima koji na betonskim gređama u unutrašnjosti spomenika stvara svjetlost koja prolazi kroz rupe u zidovima spomenika nastale nakon što su više ili manje poznati počinoci počupali čeličnu oplatu.

SRPSKO VEĆE – Plesači i orkestar Ansambla narodnih igara "Prosvjete" iz Vukovara postaju nezaobilazni učesnici i zabavljaci na Srpskim večerima koje kao najveće neformalno druženje Srba iz Hrvatske organizira Srpsko narodno vijeće. I ove godine svi su se sjatili oko podija za igru kako bi pratili njihov nastup s koreografijom plesova iz istočne Hrvatske i Srbije, udjeljivši im nakon toga više nego zaslužen pljesak.

VIŠKOVSKA SLAVA – Podobor "Prosvjete" u Viškovu obilježio je svoju krsnu slavu, Vasilija Velikog, svečanom sjednicom i prigodnim druženjem u Domu hrvatskih branitelja. Tokom prošle godine podobor, koji je formiran prije pet godina, imao je 33 programa, a kako je rekao njihov predsjednik Radovan Malić, ove godine planiraju nove zanimljive aktivnosti kojima će nastojati privući sve koji su se voljni uključiti u rad podobora, kao i one koji do sada nisu pratili njihove aktivnosti.

ZABORAVLJENI IKONOSTASI – Simbolički, na Svetog Savu, u dvorani Biblioteke SKD "Prosvjete" u Zagrebu otvorena je izložba fotografija "Sjaj bolje prošlosti – ikonostasi XVIII vijeka na prostoru sjeverozapadne Hrvatske" autorice Ljiljane Vukašinović. Fotografije ikonostasa koje je snimao Jovica Drobnjak potiču iz deset crkava na širem području Bjelovara, Križevaca i Koprivnice koje su, osim časnih izuzetaka, uglavnom puste jer nema vjernika a služba se vrši jednom ili dva puta godišnje. Crkve čiji su ikonostasi snimani nalaze se na prostoru onog što se naziva "Varaždinskim generalatom" koji je nekad potpadao pod Lepavinsko-sjeverinsku, pa onda Pakracku, a od 1931. Zagrebačku eparhiju.

"Ikonostasi koje smo snimali potiču iz sredine i druge polovice XVIII vijeka, a među njima su ikonostasi jednog od najplodnijih slikara ranog srpskog baroka na području ondašnje Karlovačke mitropolije koja je obuhvatala prostore od Bačke i Banata do zapadne Hrvatske - Jovana Četirevića Grabovana. Ti su ikonostasi danas sačuvani u Velikom Pogancu i Vojakovcu kod Koprivnice i u selima Pavlovac i Podgorci kod Bjelovara", rekla je Vukašinović. Izložbi je uz ugledne zvanice, poštovace srpskog identiteta, ličnosti javnog i kulturnog života, prisustvovao i mitropolit zagrebačko ljubljanski Porfirije sa sveštenstvom.

LIČKO PRELO – Članovi pjevačke grupe "Vreteno" koji su u okviru rada pododbora Prosvjete u Rijeci već imali brojne scenske nastupe, organizirali su u februaru Ličko prelo i zabavili ljudi tradicijom i starim ličkim običajima. Po riječima voditeljice "Vretena" Ljilje Talijan grupa je osnovana 4. novembra 2013. godine i broji pet muških te sedam ženskih članova uz harmonikaša. Poznata je po humanitarnom radu i sakupljanju donacija što su napravili i za poplavljene u Srbiji i BiH. Na inicijativu članice Nene Jančić, program su upotpunili minipredstavom jednog prela, kao dijela tradicije naroda Korduna, Banije i Like.

KO TO TAMO PEVA? – Krajem februara u prostorijama Središnje biblioteke Srba u Zagrebu održana je tribina Poezija i Suvremenost na kojoj su sudjelovali univerzitetski profesori Dragan Bošković iz Kragujevca i Želimir Vukašinović iz Beograda. Dok je Bošković, inače predavač Savremene srpske književnosti, govorio o orfejskom kompleksu srpske poezije, odnosno odnosu prema "mrtvoj dragoj" i susretu s njom kroz pjesme Laze Kostića, Vladislava Petkovića Disa, Branka Miljkovića i Zvonka Karanović, dotide je Vukašinović koji predaje Uvod u filozofiju na Filološkom fakultetu u Beogradu govorio o poeziji, jeziku i vremenu. Tribinu je moderirao profesor Srpske i crnogorske književnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu Dušan Marinković.

foto: Jovica Drobnjak

PROSLAVA SVETOG SAVE U “PROSVJETI” I SRPSKOJ PRAVOSLAVNOJ CRKVI

MOJA JE SLAVA SVETI SAVA ...

Ovogodišnja centralna Svetosavska akademija SKD "Prosvjete", održana zadnje januarske večeri u punoj dvorani Hrvatskog glazbenog zavoda, osim nastupa banjalučkog mješovitog hora Srpskog pjevačkog društva "Jedinstvo", dodjele nagrada "Sava Mrkalj" i obraćanja predsjednika Čedomira Višnjića protekla je i u znaku prisustva zagrebačko-ljubljanskog mitropolita Porfirija koji je u svojoj besedi govorio o značenju Svetog Save.

Akademija je počela pjesmom "Sveti Sava" Vojislava Ilića u izvođenju mladog glumca Gorana Vinčića. "Iz bogate antologije srpskog pjesništva o Sv. Savi odlučili smo se za pjesmu koja ja, kao ni jedna druga, ukrepljivala kult Rastka Nemanjića u našem narodu, u našoj kulturi, činila ga, kao ni jedna druga, intimnom duhovnom vrijednošću svih Srba, od školskog do pozognog životnog doba", rekao je Višnjić.

Mitropolit Porfirije govorio je da se Sveti Sava doživljava kroz njega samoga, onakav kakav je bio, ali što je nezamisljivo bez ličnosti Hrista i bez njegove Crkve. "Drugi pristup je stvaranje lika Sv. Save po svojoj slici i prilici što nije bilo strano ni nekim Srbima, sve sa ciljem da se umanjí značaj za srpski narod, ali i univerzalni značaj svetitelja ili da se ostvari neki privremeni cilj kroz neku vrstu manipulacije, rekao je ističući da je Sv. Sava bio značajan u mnogim svojim djelatnostima koje su donijele dobrobit srpskom rodu, ali da je ključ za razumijevanje njegovog djela i djelovanja prije svega hrišćanski identitet."

Inače, Sveti Sava se u Hrvatskoj obilježio u brojnim sredinama, od liturgija i dječjih recitala do akademija i drugih okupljanja u organizaciji SPC, pododbora "Prosvjete", ali i srpskih manjinskih vijeća. Kao dan i krsna slava Srpske pravoslavne gimnazije "Kantakuzina Katarina Branković" u Zagrebu, Sveti Sava obilježen je liturgijom. Kako je ova godina proglašena za godinu svjetlosti, to je bila tema učeničkog programa baziranog na koreografiji i horskom pjevanju uz izvode iz Biblije, Platonove "Države", "Vere obrazovanih ljudi" Nikolaja Žičkog, Njegoševe "Luče Mikrokozme", Šekspirovog "Romea i Julije" i izjava iz intervjuja Nikole Tesla. Folklorna sekcija zagrebačkog pododbora "Prosvjete" nakon liturgije upriličila je jednosatni nastup u prostorijama Eparhije, a zajednička organizacija i suradnja SPC i "Prosvjete" održavali su se i u drugim sredinama, kao na svećanim akademijama u Karlovcu, Belom Manastiru, Daruvaru, Pakracu ili Ogulinu koja je imala i humanitarni karakter.

Nenad Jovanović

SJEĆANJE NA DJECU ŽRTVE RATA

PUKQTINE U SJEĆANJIMA

Priča danas 81-godišnje Danice Praštalo koja je kao dijete preživjela tri ustaška logora jedno je od 14 svjedočanstava koja su predstavljena kroz *Pukqtine* (<http://pukqtine.com/>), umjetničku intervenciju Tonke Maleković koja kroz QR kodove donosi priče onih koji su preživjeli ustaški dječji logor koji je u Sisku funkcionirao od augusta 1942. do januara 1943. Projekt, nastao u suradnji sa Srpskim narodnim vijećem, predstavljen je u sklopu tribine *Nove tendencije u memorijalizaciji djece kao žrtava ratova* koja je 27. februara održana u sisačkom Kazalištu 21.

"Priču o sisačkom dječjem logoru sam doživjela intenzivno. Kada sam se upoznala s patnjom žrtava, nisam mogla ostati u tišini pa sam kroz *Pukqtine* svoja saznanja odlučila podijeliti s lokalnom zajednicom", objasnila je Maleković.

Slično iskustvo doživjela je i filmašica Dana Budislavljević koja trenutno radi na dokumentarcu Dianina lista, priči o životu Diane Budislavljević koja je spasila nekoliko hiljada djece iz ustaških logora. Radom Dane Budislavljević bavi se i Nataša Mataušić, predsjednica Upravnog vijeća Spomen-područja Jasenovac, koja je na tribini podsjetila da je tzv. "Prihvatalište za djecu izbjeglice" u Sisku bilo logor kakvog skoro da nije bilo nigdje u okupiranoj Europi.

"Budući da nas je prošli rat uvjerio da se takve strahote iznova događaju, floskula 'da se nikad ne ponovi' mi se čini besmislenom. Zbog toga je važno da kroz komemoriranja obrazujemo našu djecu", objasnila je Mataušić.

Svoje radove okupljenima su predstavili i Edin Ramulić iz prijedorskog Udruženja bošnjačkih žrtava rata Izvor i Elma Selman, autorka projekta *I moja bijela traka*. Podsjetimo, tokom posljednjeg rata u Prijedoru je ubijeno 102 djece, od čega je najmlađe bilo staro tri i pol mjeseca. Gosti iz Prijedora su kao pozitivan primjer memorijalizacije žrtava istaknuli spomenik u Konjicu koji je posvećen svoj djeci, bez obzira na njihovu nacionalnost, ubijenoj u tom gradu devedesetih.

Tamara Opačić

NETKO MORA DATI JAVNI GLAS POV RATNICIMA

JADRAN BOBAN, DOKUMENTARIST

Frustrira kad shvatite da snimanjem filma, ili u ovom slučaju serije, ne možete pokrenuti niti jednu konkretnu promjenu, ali se tješim time da smo kao dokumentaristi, barem na individualnoj razini, ponekad u poziciji da djelujemo kao svojevrsni terapeuti, kao „oni koji slušaju“

RAZGOVARAO: Igor Marković

FOTO: Barbara Blasin

Jadran Boban rođen je u Zagrebu 1969. gdje je diplomirao povijest i arheologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Danas radi kao samostalni grafički dizajner i ilustrator, te autor videa i animacija. Redatelj je, ko-scenarist i snimatelj dugometražnog dokumentarnog filma "Duhovi Zagreba", nagrađenog Specijalnom nagradom žirija na Liburnija film festivalu 2009., i redatelj dokumentarnog filma "Ničiji", nagrađenog glavnom nagradom za dokumentarni film na Filmskom festivalu u Tuzli 2014. Posljednjih nekoliko godina intenzivno snima filmove i serije o problemima povratnika.

Krajem prošle godine režirao si seriju "Povratak" koja je emitirana i na Hrvatskoj televiziji uz vrlo pohvalne kritike. Serija se bavi problemima s kojima se susreću Srbi povratnici u Hrvatsku, temom koja se osim u prigodničarskim situacijama rijetko pojavljuje u mainstream medijima. Kako je do projekta došlo i što te privuklo da se uključiš?

Jadran Boban: Inicijalna ideja potekla je od redatelja Hrvoja Mabića i producentske kuće *Fade In*, koji su uz sredstva dobivena na natječaju za poticanje pluralizma medija Agencije za elektroničke medije, i ona Srpskog narodnog vijeća, krenuli u snimanje serijala. Pozvali su na suradnju Dragana Grozdanića, novinara koji je napisao niz reportaža o životu povratnika srpske nacionalnosti za tjednik *Novosti*, te mene i snimatelja Srđana Kovačevića, uglavnom jer smo imali iskustvo snimanja jedne povrat-

ničke priče za dokumentarni film "Ničiji". Tako smo u posljednja tri mjeseca 2014. godine snimili 12 epizoda, u svakoj po jednu osobnu priču vezano uz specifičan problem koji muči povratnike.

Motiv da sudjelujem svakako je moja potreba da vidim "kako živi narod", ali mnogo važnije od te radoznalosti jest da vjerujem da netko mora dati javni glas tim ljudima, od kojih neki zaista jedva preživljavaju, a svi su itekako opterećeni ozbiljnim egzistencijalnim problemima. I to upravo na ovaj način na koji smo mi pokušali, kroz osobna svjedočenja. Do kojeg će broja očiju i ušiju ova serija doprijesti teško mi je reći, ali bojam se da neće biti značajan.

Premijerno je "Povratak" prikazivan na lokalnoj riječkoj televiziji, a mogao se pratiti i na portalu "Novosti". Da li je takav način distribucije kroz, ipak, marginalne medije svjesna odluka tima ili je ulazak u javne, nacionalne medije s teškim i po vlasti neprijatnim temama još uvijek problematičan? Možda samo zato što se radi o "srpskom pitanju"?

Jadran Boban: U stvari, sama ideja javnog natječaja "Fonda za poticanje pluralizma medija Agencije za elektroničke medije" jest financiranje proizvodnje sadržaja namijenjenih lokalnim neprofitnim medijima, odnosno televizijama, tako da se tim putem distribucije i krenulo. Dio serijala emitiran je na četvrtom programu Hrvatske televizije, koji i nije osobito gledan.

Dileme zapravo nema, život povratnika srpske nacionalnosti slijepa je pjega javnog diskursa u Hrvatskoj. Iskreno, bio bih vrlo iznenađen, a zatim i sretan, kad bi ovakve povratničke priče bile široko medijski dostupne i javno prihvaćene, jer je upravo sposobnost slušanja druge strane na razini sasvim osobnih iskustava, kao i obostrano prihvaćanje tuđe traume, izuzetno važno i nužno za proces pomirenja. Snimajući serijal često smo naišli na pojedince i srpske i hrvatske nacionalnosti koji su solidarni i spremni na razumijevanje druge strane, no čak i tad ljudi rijetko međusobno razgovaraju o iskustvima ratnih godina. U ovakvoj klimi i politici generiranja stalne konfrontacije, ne znam hoće li do istinske rekoncilijacije uopće doći u nekoj bliskoj budućnosti.

Frustrira kad shvatite da snimanjem filma, ili u ovom slučaju serije, ne možete pokrenuti niti jednu konkretnu promjenu, ali se tješim time da smo kao dokumentaristi, barem na individualnoj razini, ponekad u poziciji da djelujemo kao svojevrsni terapeuti, kao „oni koji slušaju”.

**Ono što mogu sa sigurnošću
zaključiti jest da su najveći socijalni
problemi i dalje većinom vezani uz
posljedice rata. I ratnih politika,
na svim stranama**

Tijekom rada na seriji obišli ste najsramašnije i najzabačenije dijelove Hrvatske i snimili neke od prizora koji se čine nevjerojatnim za početak 21. stoljeća u jednoj evropskoj zemlji. Koliko misliš da javnost uopće zna o tako drastičnim razlikama u uvjetima života (ili bi bolje reći preživljavanja?), ponekad možda samo stotinjak kilometara udaljenih od urbanih središta? I što to govori o nama kao društvu?

Jadran Boban: To što šira javnost ne zna kako se živi na najsramašnjim područjima Hrvatske prije svega rezultat je jedne osnovne činjenice – nemaju informacije. I serija „Povratak“ je dijelom trebala poslužiti takvom informiranju, ali, kao što sam rekao, ne vidim da će imati veliku gledanost. Bez volje da se takvo informiranje omogući, a ona jest prije svega politička, uzaludno je govoriti o ostalim društvenim kategorijama, recimo o solidarnosti.

U nekim selima i zaseocima Korduna, ili Bukovice, život je doslovce unazađen za stotinjak godina. Situacija nije bajna niti u dijelovima područja od posebne državne skrbi naseljenim stanovništvom hrvatske nacionalnosti. Kako sad stvari stoje, neki će dijelovi zemlje definitivno postati nenaseljena područja, i ne vidim kakva je korist u tome ikome, osim možda koncesionarima lovišta.

Jedna od bizarnijih priča s kojom ste se susreli na više lokacija je lokalna interpretacija porasta broja vukova, kroz koju se može iščitati mnogo toga o mentalitetu, tradiciji i (nedostatku) obrazovanju....

Jadran Boban: Da, postoji jedna mala teorija zavjere, priča o vukovima koje navodno institucije Europske unije namjerno naseljavaju na području Ravnih kotara, Bukovice, Banije, ne bi li rastjerali preostalo stanovništvo. Ponekad su detalji maštoviti, kao recimo tvrdnja koju smo više puta čuli, da helikopteri noću spuštaju vukove u blizini naselja.

Činjenica jest da se broj vukova povećao nakon rata, tako da ih sada u Hrvatskoj boravi oko 200. Prije rata ih je bilo jedino u Gorskem kotaru i Lici, a danas žive u devet županija. Nije to neobično, jer prostori koje napuste ljudi idealno su stanište za divlje životinje. Sada ti vukovi zaista ugrožavaju stanovništvo, napadaju stada ovaca, i to jest velik problem. Također, činjenica je da je program zaštite vuka u Hrvatskoj dio šireg programa Europske unije, ali nema govora o nekoj zavjeri.

Ja na ovaj mali mit gledam drugačije. Teško je zdravog razuma suočiti se sa pustoši, sa svim tim tragovima nekadašnjih života. Čak i kad se situacija, uza sve obrazovanje, može racionalno objasniti, teško ju je prihvatići. Tako

da mi se čini da su upravo teorije zavjera pokušaj stvaranja neke ravnoteže, nekakav *modus vivendi*, a vuk je mitološko biće.

Nešto prije početka emitiranja serije, u rujnu si na filmskom festivalu u Tuzli osvojio glavnu nagradu za dokumentarni film. "Ničiji" također za temu imaju "zaboravljene" – marginalizirane, zapostavljene, ignorirane, prezrene....

Jadran Boban: "Ničiji" su nastali u okviru projekta udruga *B.A.B.E., ZvoniMIR* iz Knina i *Delfin* iz Pakraca, i u suradnji s udrugom *Legaline* iz Gračaca. Tema je bila, ugrubo rečeno, institucionalna diskriminacija, a film konkretno govorio o ljudima koji evo već gotovo dvadeset godina nakon završetka ratova na području bivše Jugoslavije nemaju riješen onaj najosnovniji element egzistencije, vlastiti funkcionalni krov nad glavom. Snimali smo u blizini Lipika, u Kninu i okolicu. Protagonisti su obadviju nacionalnosti, hrvatske i srpske, ali ih veže to da su morali u nekom trenutku napustiti svoje domove.

Slušajući neke od problema s kojima se ljudi susreću, više sam se puta upitao postoji li ovdje uređena društvena zajednica. Ali, ono što mogu sa sigurnošću zaključiti jest da su najveći socijalni problemi i dalje većinom vezani uz posljedice rata. I ratnih politika, na svim stranama.

U nekim selima i zaseocima Korduna ili Bukovice, život je doslovce unazađen za stotinjak godina. Situacija nije bajna niti u dijelovima područja od posebne državne skrbi

"Ničiji" su tvoj drugi film. Prvi film, "Duhovi Zagreba" koji govori o preživjelim sudionicima antifašističkih akcija u Zagrebu još je 2009. bio prikazivan na nizu svjetskih festivala. Ove ćemo godine proslaviti 70. godišnjicu oslobođenja Zagreba, a po aktualnim događajima priče o otporu fašističkim i fašistoidnim tendencijama potrebni su no ikad. Razmišljaš li o "nastavku"?

"Duhovi Zagreba" su dijelom bili snimljeni kao reakcija na krivotvorene povijesti antifašističke borbe, i tad mi se činilo da je važno zabilježiti upravo osobna sjećanja ljudi koji su u toj borbi sudjelovali. Takvih sjećanja, barem kad je Zagreb u pitanju, nema mnogo zapisanih. I inače, nikad se na ovim prostorima tuđe sjećanje nije pretjerano poštovalo. Sad mi se pak čini da će jedino takva osobna sjećanja i opstati za neka buduća vremena i generacije. U ovom vremenu kad se memorija na, de facto već dio prošlog stoljeća, uporno i sistematski briše, nije se niti malo ugodno javno prisjećati. Ali, upravo se zato treba truditi bilježiti osobna pripovijedanja, u bilo kojoj formi, i tako stvoriti bazen memorije koja se kako-tako opire manipulaciji.

Postoji dokumentarni film čileanskog redatelja Patricija Guzmana, "Čile, tvrdoglav memorija". Guzman je izbjegao iz Čilea nakon Pinochetovog puča, da bi se vratio dvadeset godina, i ostao zapanjen činjenicom da je sje-

ćanje na povijest prije puča gotovo potpuno nestalo. Jedan od Guzmanovih sugovornika u filmu objašnjava kako se trauma, koja je pod stalnom prijetnjom patnje, nema mogućnost pretvoriti u memoriju, već jedino u amneziju. Ne bih rekao da stvari stoje mnogo drugačije, danas i ovdje.

Ne znam hoće li „Duhovi Zagreba“ imati nastavak, ali volim misliti da je većina toga što snimam i radim zapravo rastjerivanje ideoloških magli, pa je tako imanentno i antifašizam.

Trauma, koja je pod stalnom prijetnjom patnje, nema mogućnost pretvoriti se u memoriju, već jedino u amneziju

Trenutno radiš na filmu o selu Španovici u pakračkom kraju, još jednoj priči o hrvatsko-srpskim odnosima, ali i o turbulentnim povjesnim silama i mijenama. Po čemu je Španovica bitna?

Jadran Boban: Film se radi na inicijativu publicistkinje Vesne Kesić, koja se godinama bavi ovim selom. Priča o Španovici, ili Novom Selu, kako se je zvalo od 1945. do 1991. godine, djeluje kao paradigma hrvatsko-srpskog sukoba. Ovo selo zapravo funkcionira kao mjesto zgušnute povjesne traume i paralelnih, često konfliktnih memorija dviju etničkih zajednica koje su ga u različitim razdobljima nastanjivale, i ovisno o povjesno-političkim okolnostima bivale proglašene bilo kolektivnom žrtvom, bilo kolektivnim počiniteljima zločina. To je priča o sad već stoljetnom zlokobnom i zatvorenom krugu obostranog osjećaja nepravde i generalizacije krivnje hrvatskog i srpskog stanovništva.

Ispričana u kratkim crtama, povijest Španovice / Novog Sela je ova – selo je bilo jedino naseljeno hrvatskim stanovništvom među brojnim srpskim selima u kotlini među padinama Psunja i Papuka. 1941. u selu je formirana ustaška jedinica koja je asistirala jedinicama Crne legije iz Lipika u brojnim krvavim zločinima među okolnim srpskim stanovništvom. 1942. Španovicu su zauzele partizanske jedinice, streljano je više desetaka zarobljenih Španovčana, pripadnika ustaške pripremne bojne, a hrvatsko stanovništvo ju je napustilo. 1945. godine im je povratak definitivno zabranjen. Španovici je promijenjeno ime u Novo Selo, naseljavaju ga Srbi iz Bosne. Gotovo pola stoljeća kasnije, u zimu 1991., tijekom akcije Hrvatske vojske napuštaju ga tadašnji stanovnici Srbi. Selo je danas, osim par povratnika, potpuno prazno.

No, nije rekonstrukcija povijesti što nas zanima u ovom filmu, već prije svega memorija, osobno i kolektivno sjećanje i načini kako se ono transformira i deformira pod raznim utjecajima, kako se prenosi s generacije na generaciju. I pokušaj da, vraćam se na prvi dio razgovora, otvorimo bar jedan prostor za pružanje prilike da ljudi s obadviju strana poslušaju jedni druge uz nadu da će povijest ovako spuštena u osobna sjećanja, barem malo otkriti napukline u jednoznačnim istinama, kako onim službenim, ideološkim, tako i onim mitološkim.

SRBI U KOSTAJNICI**O KOSTAJNICI, STAROJ I DANAŠNJOJ****PIŠE:** Nataša Puškar**FOTO:** Jovica Drobnjak

Iako grad na Uni danas djeluje napušteno i umorno, potencijala ima: sva električna mreža je obnovljena, vodovod je u završnoj fazi obnove, a postoje i planovi za novi most prema BiH. Samo da je više posla, bilo bi i više ljudi

Za kišnih godina, kada pritoke Une nabujaju i donesu silnu vodu koju rijeka izlije pred pragove, u podrume i dvorišta, pa čamci zaplove priobalnim ulicama piše se o Hrvatskoj Kostajnici. Piše se i kada tete u vrtićima ne dobivaju plaće a ipak svaki dan dolaze na posao. A kad jesen šume oboji u bakar i raspukne šišarke kestena, piše se o vedrijoj temi – Kestenijadi – velikoj manifestaciji koja okuplja ne samo ljudi iz Sisačko-moslavačke županije nego i šire. Probudi je tada orkestar limene glazbe, ožive nizovi štandova prepuni meda, lavande, sušene bundeve, pečenog kestena i njenim ulicama zažamori rijeka Ijudi. Prisjeti se ona tada sajmenog ponedjeljka, gradske vreve i svoje bogate prošlosti.

Koztainicha, Kozstanicha, Coztanycha i Costgnanice samo su neki od naziva za Kostajnicu koji se susreću u ispravama od 13. do 14. stoljeća. Svi do jednog upućuju na izvođenje njezinog imena od riječi *kostanj*, kako se nekad nazivao kesten, jer smještena je u kotlini uz rijeku Unu, opasana brdima kestenove šume. Vladale su njome brojne plemićke obitelji, a kad su je zaposjeli Turci držali su je više od sto godina utaborivši se s vojskom od čak 400 konjanika i 250 pješaka. Brojni pokušaji njezinog osvajanja bili su ili bezuspješni ili bi donosili tek kratkotrajne pobjede.

Navodno, za taj period vezuje se i čuvena kostajnička legenda o Ani Lovičevi. Priča kaže da je turska četa, skrivena u grmlju, na Anin znak upala u crkvu i zaklala sve vjernike okupljene na misi, osim svećenika koji je nekim čudom nestao. Legenda se održala u narodu i do 19. stoljeća, taman da sačeka pjesnika i pisca Ivana Trnskog koji je godine svog službovanja provodio po gradovima Vojne krajine. Ana Lovičeva ga je toliko inspirirala da je cijelu priču pretočio u stihove. Ep koji kroz dvadeset pjevanja obrađuje temu pada Kostajnice, nazvan po glavnjoj junakinji, objavljen je 1890. godine.

Početkom 18. stoljeća, bila je takoreći na rubu Francuskog Carstva koje je Napoleon proširio Evropom, i upravo zbog svog pograničnog položaja

važno odredište. Naime, imala je kontumac-carinarnicu u kojoj se nadzirao promet i trgovina jer je roba iz Turske morala odležati 20 dana u karanteni. Kostajnicom je protutnjala turska, francuska, austrijska vojska, pripadala je Vojnoj krajini, a slobodnim gradom proglašena je poveljom cara Josipa II 1788. godine. Kroz stoljeća je iz male varoši prerasla u industrijski gradić, dobro povezan i cestom i željeznicom, ugodan za život, idilično smješten između Une s jedne strane i brda Djed s druge strane.

Zagreb – Kostajnica – Zagreb

Ranom zorom, u pola šest sa zagrebačkog autobusnog kolodvora kreće prvi autobus za Kostajnicu. Na svojoj putanji on obuhvati i Sisak i Petrinju, stane čak 24 puta i do Kostajnice doputuje za, čini se beskrajno otegnuta, tri sata. Još su svega tri polaska između prvog i posljednjeg autobusa koji prema Kostajnici kreće u pet popodne. Slično je i kad se putuje prugom. Radnim danom četiri vlaka najviše putnika iskrcaju u Sisku, desetak u Sunji, a u Kostajnici tek nekoliko. Tako je danas. Početkom šezdesetih, kada je Milivoj Suručić počeo raditi kao prometnik u Kostajnici, kroz stanicu bi prošlo 56 vlakova u samo jednoj njegovoj smjeni. Pola od tog broja su bili brzi vlakovi. Pamti vlakove kojima se putovalo na posao u sisačku željezaru, rafineriju i druga postrojenja: "Oko pet sati ujutro prođe vlak koji je već u šest u Sisku. Više od 50 posto putnika je išlo na posao vlakom. Oko četiri, pola pet oni se već vraćaju drugim vlakom. Ti vlakovi su bili puni, dosta je ljudi iz Bosne radilo u Sisku, znali su stajati na stepenicama koliko je onda radnika bilo i koliko je tvornica bilo. Išlo se za poslom."

Početkom šezdesetih kroz željezničku stanicu prolazilo bi samo u jednoj smjeni 56 vlakova, danas cijeli dan jedva četiri

Za poslom se dolazilo i u Kostajnicu iz Zagreba, koliko god to iz današnje perspektive izgledalo neobično. Zagrepčanka Milena Zec, kao tek diplomiранa profesorica povijesti i latinskog jezika 1962. dolazi u gradić na Uni. Radni vijek privodi kraju upravo u kostajničkoj gimnaziji, a ne bi tako bilo da nije tražila i napisljetu dobila stan. Dok sjedimo za trpezarijskim stolom

u stanu koji je dva kata niže od njezinog prvog stana, a zimsko popodne već priziva noć, ne mogu da ne pitam kako je doživjela svoj prvi dolazak u Kostajnicu.

"Poznavala sam ja Kostajnicu kroz povijest, prije nego što sam došla ovdje prvi put. I danas u Zagrebu ne znaju gdje je, ali meni to nije bio problem; tu je Una, tu su granice, Krajina, puno je tu povijesti. Kad sam prvi put došla djelovala mi je kao uspavan grad."

"Grad uspavan u šezdesetima?"

"Ne, uspavan puno ranije. Mada je tu bilo više trgovina i obrtnika nego danas, a industrija se tek počela razvijati."

Kostajnica je nudila dovoljno bogat društveni život čak i za one navedene na ponudu velikih gradova. Profesorica Zec se prisjeća tih godina, a ne propušta priliku ni za povjesnu zanimljivost: "Kino je radilo, mogla su se pogledati dva filma u danu, jedan ovdje, drugi u Bosni. Imali smo zabave u hotelu svaki petak, subotu i nedjelju. Inače kostajnički hotel je jedan od najstarijih na ovom prostoru, počeo je raditi 1905. Plemeniti Miskić je ovdje bio kao veleposjednik i postoje priča da je ovaj hotel napravljen prema jednom pariškom hotelu; on je bio u Parizu, video hotel, kupio nacrte i dao ga sagraditi. Ako gledaš krov sa dimnjacima – ima nešto. Ne, nije nam tada bilo dosadno u Kostajnici, a puno se i radilo. Bilo je perioda kada smo nastavu držali i subotom".

**Pododbor Prosvjete osnovan
je 2008. godine. Djeluje kroz
likovnu i folklornu sekciju
njegujući izvorne banijske igre
koje uvježbavaju u prostorima
Gradske čitaonice**

Upravo te 1962. godine gimnazija je imala dva smjera, društveno-jezični i matematičko-prirodoslovni i te godine samo u prve razrede gimnazije upisano je 120 učenika. U Kostajnici danas srednju školu "Ivan Trnski" pohađa 296 učenika, a njih ukupno 77 su gimnazijalci od prvog do četvrtog razreda. Osim gimnazije, u ponudi su i stručna usmjerena: krojač, stolar, ekonomist i šumarski tehničar. Sva usmjerena su smještena u suvremeno uređenu zgradu koja se počela graditi krajem osamdesetih. Uz nju je smještena starija zgrada Osnovne škole "Davorin Trstenjak", nazvana prema poznatom nastavniku i pedagogu koji je krajem 19. stoljeća, službeničući u Kostajnici, pošumio brdo Djed hiljadama jela, borova, lipa i divljih kestena. Ravnateljica osnovne škole Medina Omerović kaže kako najveći broj nastavnika putuje iz Petrinje, Siska i okolnih mesta, a radom u Kostajnici popunjavaju satnicu. Od nekad tri područne škole, danas radi samo jedna u Graboštanima za učenike od prvog do četvrtog razreda. Trenutno osnovnu školu, skupa sa područnom, pohađa ukupno 266 učenika. Prošle godine je u prvi razred krenulo tek 29 prvašića, a svake godine djece je sve manje.

Kako februar u sebi nosi i Valentino i maškare, učenici su sa svojim nastavnicima pripremili malu priredbu u dvorani za tjelesni odgoj. Čim

je zvono oglasilo kraj sata, tutanj malih nogu udružio se s dovikivanjem, smijehom, trkom prema dvorani iz koje je već dopiralo isprobavanje razglaša. Većina malšana je pod maskama; djevojčice uglavnom princeze, vile i čarobnice, a dječaci superheroji, pokoji doktor i jedan robot ručne izrade nalik na R2-D2 iz Zjezdanih ratova. Mogao bi proći i kao arhaičnija verzija Tarsa iz Nolanove svemirske odiseje, osim što je dječak pod futuričkom konstrukcijom bio vrlo štlijiv. Pjesma, igrokaz o ljubavi i na kraju ples pod maskama.

Limeni orkestar

Na *Praznik rada*, Kostajničani se tradicionalno bude vrlo rano. Čak i ako je vikend. Čim otvore oči i pod stopalima osjete tlo, prilaze prozorima otvaraju ih i namještaju se nalakšeni ne mareći za to što su u pidžamama, zamršene kose kroz koju se još provlače snovi. Osmijehom pozdravljaju orkestar limene glazbe koji tradicionalno, odabranim repertoarom, usklađenog koraka i ritma gradom pronosi muziku.

"Već u pet sati se okupimo u Vatrogasnog domu, u pola šest krenemo van i od Željezničke stanice idemo kroz cijeli grad dolje do Madžara i završimo na mostu. Prije rata smo, naravno, išli i preko mosta što se nadamo da ćemo danas-sutra opet moći. Prvomajski mimohod je naša tradicija koja se ne može ugasiti, ljudi izlaze pred nas, počaste nas sokom, kolačima", opisuje Dražen Radić, dirigent orkestra koji je počeo voditi još kao student. U Kostajnici dolazi 60-ih iz Sinja, upisujući treći razred gimnazije, a studij završava na Glazbenoj akademiji u Ljubljani s vrlo iskustvenom temom *Metodika rada sa puhačkim orkestrom*.

**Na *Praznik rada*, Kostajničani
se tradicionalno bude vrlo
rano i pozdravljaju orkestar
limene glazbe koji odabranim
repertoarom, usklađenog koraka i
ritma, gradom pronosi muziku**

Limena glazba u Kostajnici ima dugu tradiciju. Nastala je početkom prošlog stoljeća u Hrvatskom sokolu, a kasnije je prešla u sastav Dobrovoljnog vatrogasnog društva gdje do danas djeluje. Orkestar ima tridesetak glazbenika i repertoar u koji ulaze koračnice, jazz i klasična djela i kompozicije zabavnog tipa. "Mi smo simfoniski orkestar za ovaj grad. Po kvaliteti izvođenja ne moramo se sramiti. Idemo na smotre puhačkih orkestra, svake godine nas pozivaju u Sloveniju. Tamo dođu orkestri iz Italije, Mađarske, Austrije i naša glazba je uvijek među boljima", ponosno ističe Dražen Radić.

S puno strpljenja i takta praktično vodi pravu glazbenu školu u kojoj su besplatne i poduka i instrumenti. Orkestar nastupe uvježbava u zgradama Vatrogasnog doma, nekad palači velikoposjednika plemenitog Miskića koji je Kostajnici dao šarma sa više specifičnih građevina. Do dvorane na prvom katu vode uske zavojite stepenice, a ispunjava je oštro zimsko sunce, pro-

1926. godina

Hotel *Central* nekad i sada, počeo je raditi 1905.

1936. godina

Srpska pravoslavna crkva i Katolička crkva u istoj ulici

1986. godina

Ulica gdje je bila crkva Sv. Nikole

1938. godina

Pogled na most i crkve

Otač Dalibor Tankosić, SPC

Fra Danijel iz samostana Sv. Antuna

težući svjetlo na stolice i notne stalke. Okrenuta jugu gleda na tihu ulicu paralelnu s Unom. Uskoro će se probe tu preseliti jer je prostorija toplija od one u kojoj sada uvježbavaju nastupe, a njih je dosta. Sviraju na proslava-ma obljetnica, kulturnim i turističkim manifestacijama, komemoracijama u gradu, a i šire. U crkvi Sv. Antuna, uz dobru akustiku i klupe popunjene do posljednjeg mjesta orkestar tradicionalno održi Božićni koncert. Građane obraduju još jednim godišnjim koncertom, na Antunovo 13. juna.

Dražen Radić s nepresušnim entuzijazmom vodi orkestar, mladima ne-sabično prenosi znanje i obogaćuje živote svojih sugrađana umjetnošću. I planira još dugo to raditi. Na rastanku čvrsti stisak ruke, osmijeh i "adio".

Svjedoci nestajanja

Subota na Zimske ili Velike zadušnice osvanula je vedra i hladna. Okolna brda još su pod snijegom, sunce rastače usamljene pramenove magle uz Unu, a pod cipelama krcka stegnuta zemlja u dvorištu pravoslavne crkve Svetih Arhanđela Mihajla i Gavrila. Iz unutrašnjosti dopire miris tamjana i voštanih svijeća, ugodan bariton i dva ženska glasa koja prate liturgiju. Unutra desetak ljudi, strateški raspoređeni po dijelovima poda zastrtog de-bljim tepisima, bliže plinskom grijajući koji nalikuje na one sa zimskih terasa. Crkva je mala i skromna, neoslikana, zidove prekriva bijelo, a svod nebesko plavo. Detalji ukrasa koji čine banijski ručnici – šlingani i vezeni, doprinose intimnosti prostora. Svako "Gospodi pomiluj" prati oblak pare koju stvara dah na hladnoći. Molitva je za sve naše "uspavane koji čekaju drugi dolazak Hrista" nakon koje jedno po jedno prilaze uzeti žito.

Potom u parohijski dom na čašicu razgovora. Dok griju prste na toplim šalicama iz kojih se puši jaka turska kava, muškarci uz rakiju, a žene uz liker razgovaraju o svakodnevici i povratničkom životu u kojem nema ni posla, a ni bolje perspektive. Neki od njih su okupljeni u lokalnom pododboru SKD Prosvjeta i radosno najavljuju "Večer folklora" za kraj marta. Pododbor je osnovan 2008. godine. Djeluje kroz likovnu i folklornu sekciju, njegujući izvorne banijske igre koje uvježbavaju u prostorima Gradske čitaonice iz koje se jednom tjedno čuje ritam drmeša i zaori ojkača ženske pjevačke grupe.

Otač Dalibor Tankosić, u skladu s otvaranjem SPC-a prema drugim vjerskim zajednicama, dolaskom u Kostajnicu uspostavio je dobre odnose sa franjevcima iz samostana Sv. Antuna

Sveštenik, otac Dalibor Tankosić prije dvije godine je iz Korenice raspo-ređen u Kostajnicu iz koje pokriva široko područje od Niševića u općini Dvor do Ivanić Boka u općini Sunja. Najčešće se bogosluženja održavaju upravo

u Kostajnici i spominje kako su na Sv. Savu imali lijepu službu u punoj crkvi uz veliki broje djece. Neki od njih su redovni na nastavi vjeronauka, koju drži kao izborni predmet u kostajničkoj osnovnoj školi: "Držim zadnja dva sata. Autobus sačeka djecu, kad završi sat djeca oputuju jer uglavnom su to djeca iz sela i mogu reći da mi se do sada nijedno dijete nije ispisalo. Trenutno imam njih 15 uzrasta od 1. do 4. razreda koji čine jedan razred i pet u razredu koji čine učenici od 5. do 8. razreda. Nadam se da će ih od iduće godine biti više. Zovem ih malim borcima, jer to su djeca koja ostaju na bloku satu kada svi drugi odu kući."

U protekloj godini obavio je 70 sahrana, a krstio tek tri novorođenčeta. Nameće se surovi i neminovni zaključak: "Mi sveštenici smo svjedoci nestanka jednog naroda", kaže otac Tankosić. Na žalost, potvrđuje ga zvono na vratima i dolazak obitelji koja dogovara sahranu

U skladu s otvaranjem Srpske pravoslavne crkve drugim vjerskim zajednicama, dolaskom u Kostajnicu ustupstavio je dobre odnose s franjevcima iz samostana Sv. Antuna, koji se odazivaju pozivu na veće proslave poput hramovne slave: "Ovakve stvari bi morale biti uobičajene, one su potrebne. Ako ćemo okretati glavu jedni od drugih, kome se mi onda molimo. Hrišćanska ljubav nije samo toleriranje." Žali što se za sada nije uspio odazvati pozivima iz Sv. Antuna, jer s obzirom na to da je jedini sveštenik na ovom području, obaveza je napretek. U protekloj godini obavio je 70 sahrana, a krstio tek tri novorođenčeta. Nameće se surovi i neminovni zaključak: "Mi sveštenici smo svjedoci nestanka jednog naroda." Na žalost, potvrđuje ga zvono na vratima i dolazak obitelji iz obližnjeg mjesta koja dogovara sahranu.

Izlazak iz parohijskog doma nudi pogled na sada praznu i tihu crkvu Svetih Arhanđela Mihajla i Gavrila. Sagrađena je 1972. godine na mjestu nekadašnje istoimene crkve čije je podizanje počelo još 1733. u baroknom stilu a uz Sv. Antuna i stari drveni most upotpunjava je panoramu grada na crno-bijelim fotografijama snimanima prije Drugog svjetskog rata. Bila je najstarija crkva gornjokarlovачkog vladicanstva, starija od crkava u Karlovcu i Rijeci, a srušena je 1941. godine. U Kostajnici se prije Drugog svjetskog rata nalazila još i crkva Svetog Petra i Pavla na pravoslavnom groblju iz 1755., srušena također 1941. Crkva Rođenja Presvete Bogorodice u Tirolu iz 19. stoljeća, uz koju se nalazi izvor ljekovite vode, očuvana je i do danas. U narodu je poznatija kao Mala Gospa. Jedna od lijepih specifičnosti stare Kostajnice je uzajamno štovanje velikih svetih, katolici imaju poseban odnos prema Maloj Gospi, a pravoslavni prema Sv. Antunu – zaštitniku grada. Stara Kostajnica je sintagma koju Kostajničanci danas dosljedno koriste za ljude, običaje i vrijeme koje je obilježavalo grad do devedesetih. Devedesete su je pomele.

Pogled bez tornja

Tri Ijuljačke u donjem dijelu dvorišta dječjeg vrtića nekada su gledale na toranj župne crkve Sv. Nikole sa kojeg je zvonilo u podne. I dok bi se malošani takmičili čije će noge segnuti dalje pod nebo, lepet krila i gugut golubova sa tornja bi najednom utihnuo i gradom bi se razlio zvuk podneva. Za vrtićku djecu to je bio kraj igre i početak dnevnog odmora, školarcima u popodnevnoj smjeni znak za spremanje za školu, zaposlenima podsjetnik na još nekoliko radnih sati. Crkva tople žute boje građena je 1771. i u njoj su se održavala sva krštenja, vjenčanja, mise zadušnice, a na ponoćke je bila puna do posljednjeg mesta. *Stara Kostajnica* ostajala bi tada budna do kasno, jedni uz *Tihu noć* pred ponoć, a drugi da čestitaju svojim susjedima i prihvate njihove pozive na ručak idućeg dana. Na većini razglednica crkva Sv. Nikole činila je prepoznatljiv dio panorame grada. Danas je na tom mjestu tek nekoliko urušenih zidova i u zemlju zaboden križ. Podsjetnik na to da se na ovom mjestu nekad izgovaralo ime božje.

**Na većini razglednica crkva Sv.
Nikole činila je prepoznatljiv dio
panorame grada. Danas je na
tom mjestu tek nekoliko urušenih
zidova i u zemlju zaboden križ.
Podsjetnik na to da se na ovom
mjestu nekad izgovaralo
ime božje**

"Kad odrasteš uz tu crkvu, onda ti ona jako fali. Mi smo nogomet igrali tamo u dvorištu, u dvorani za vjeronauk je bio i stol za stolni tenis, držili smo se nakon vjeronauka. Jako sam bio vezan za tu crkvu i nedostaje mi. Posebno 1995. U jutro se probudim pa pogledom tražim toranj. Nema tornja, nema zvona. Svaki put kad prođem pored nje, naježim se", s neskrivenom tugom govori Hrvoje Žličarić koji je već kao četverogodišnji dječak ministirao u crkvi Sv. Nikole, a koju godinu kasnije počeo svirati orgulje na misama.

Samo onaj tko dan nije dijelio prema zvonu s njenog tornja mogao je krajem 1991. stravičnim grmljavinskim praskom zatresti brda i srušiti je. Ne samo nju, nego i crkvu i samostan posvećen Sv. Antunu Padovanskom, kapeli Sv. Rok i Sv. Anu. Kostajnica je tada bila na teritoriju Republike Srpske Krajine.

Od tada do danas samo je Sv. Antun obnovljen. Teška samostanska vrata otvara fra Danijel Maljur, mlad čovjek koji je prije Kostajnice službovao u Rijeci, Zagrebu, Vukovaru, ali i manjim sredinama. Godinu dana je u Kostajnici obilazeći područje od dvadesetak sela. Dok nas sa suprotnog zida prostorije gleda kip Gospe u odjeći boje vedrog neba, a njegove šake kriju široki rukavi franjevačke halje, pitam dolaze li ljudi u crkvu.

"Znate, ovdje ima puno ljudi koji su došli iz Bosne nakon rata i oni drže

tu tradiciju odlazaka u crkvu. Ono što nisu zadržali je nekakva želja, polet, revnost. Dosedjenici su puno prisutniji na misi i sličnim slavljima nego oni koji su bili ovdje od prije, što naravno ne klasificira jedne kao dobre, druge kao loše." I ovdje je sprovoda više nego krštenja, mada u boljem omjeru u odnosu na pravoslavnu zajednicu. Sprovoda je godišnje oko 35 do 40, a krsti se oko 25 djece. Vjenčanja desetak. Dodatni problem je iseljavanje. Hrvati naseljeni iz Bosne odlaze za poslom u Njemačku, jedna obitelj povlači drugu, zajednica se osipa, poput zbora mladih koji je donedavno pjevalo pod vodstvom Hrvoja Žličarića, koji nakon formalne glazbene naobrazbe i danas u crkvi svira orgulje. "U jednom trenutku je tu bilo oko 20 do 25 mladih što je bilo fenomenalno. Bili smo na smotri franjevačkih zborova u Kloštar Ivanicu. Otpjevali smo jednu lijepu pjesmu koja je bila izvan onoga što se tamo pjevalo. Pjevali smo *Naš bog je velik*, koja je baš za mlade, dobili smo veliki pljesak i posebno su nas istaknuli kao najmlađi zbor koji je bio тамо", prisjeća se Žličarić. Nakon Uskrsa planiraju pregrupirati pjevačke snage i otvoriti se još mlađim članovima.

U narodu zvani Sveti Ante i Sveti Aranđel stoje jedan uz drugoga, kao i oduvijek, a odnosi među predstavnicima vjera dobri. Iz širokih franjevačkih rukava najednom se oslobose ruke, dugi prsti zaplešu dodirujući žice nevidljivog instrumenta, na momente spajajući i razdvajajući jagodice i dlanove u gotovo molitveni položaj. "Mi gledamo na pravoslavnu crkvu kao na sestrinsku crkvu, ne kao na nekakvu opoziciju. To je Papino stajalište i stajalište katoličke crkve da je, kako su to pjesnički rekli, pravoslavna crkva drugo plućno krilo općenito crkve. To je stvarno tako", tiho zaključuje fra Danijel.

Plavi cvijet

"Cvijet je stvoren za ženu, da ga nosi, njime da se resi, cvijet je stvoren za ljubav" pisalo je skoro na svemu što je imalo znak i naziv *Plavi cvijet*. Robna marka linije ženskog donjeg rublja tvornice trikotaže Pounje, izrađenog od ženstvenih materijala, upotpunjениh finom čipkom unosilo je u žensku svakodnevnicu ne samo trag prefinjenosti, nego i financijsku neovisnost. Naiime, tvornica je prije rata zapošljavala oko 1.600 radnika među kojima je većinu činila ženska radna snaga.

**Tvornica Pounje je prije rata
zapošljavala 1.600 radnika, danas
ih radi 80. U industrijskoj zoni osim
Pounja radile su tvornica obuće Una
i Grafičko poduzeće Nina Maraković
koje više ne proizvode**

"To je bila velika tekstilna tvornica koja je proizvodila za bivšu državu, za Sovjetski Savez, imali smo kooperante iz Njemačke, nešto se izvozilo za francuske kataloške kuće", objašnjava direktor Tihomir Babić. Danas *Pounje*

Direktor Tihomir Babić u pogonu tvornice Pounje

proizvodi vlastiti program ženskog i muškog spavaćeg i donjeg rublja sa svega 80 radnika raspoređenih na sva radna mesta, od pletione do šivaćeg stroja. U dugačkoj dvorani, pod neonskom rasvjetom nizovi šivačih strojeva, jedna iza druge sjede žene pored kojih niču hrpe potkošulja. Zarađuju malo, ali plaća stiže redovito što većini daje volju za poslom i odbrojavanjem godina do mirovine. Mladih nema, upravo zbog niskih primanja. Pounje je trenutno u fazi predstečajne nagodbe u kojoj se našlo zahvaljujući administracijskoj neazurnosti. "Odlaskom Benettona smo ušli u krizu i probali smo riješiti probleme po programu C, pomoći tvrtkama u teškoćama. Došlo je do donošenja zakona o predstečajnoj nagodbi, a mi nismo stigli završiti ovaj proces zbog administracije i onda nas je taj zakon natjerao da podnesemo prijedlog za predstečajnu nagodbu. Taj postupak je još u tijeku. Trenutno je žalba na Visokom trgovackom sudu, jer nam je država prvo izglasala tu nagodbu, ali kad je trebalo potpisati na sudu, onda je odustala jer se pojavit problem mirovinskih doprinosova. Iako je sama država prijavila sve doprinosе u nagodbu i izglasala plan, ali nije potpisala jer doprinosi ne mogu biti predmet nagodbe", tumači Babić.

Industrijsku zonu Kostajnice je osim Pounja činila i tvornica obuće Una i Grafičko poduzeće Nina Maraković. Samo Pounje danas proizvodi.

Iako Kostajnica danas djeluje napušteno i umorno, potencijala ima što gradonačelnik Tomislav Paunović nastoji istaknuti: "Sva električna mreža je obnovljena, vodovod je u završnoj fazi obnove, a postoje i planovi za novi most na Uni. Pokušava se napraviti prekograničnom suradnjom, bio bi lociran u pravcu Dvora i preko njega bi se odvijao teretni promet. Napravili smo studiju razvoja turizma jer Kostajnica ima uvjeta od lovnog, ribolovnog turizma, do ljetnih razdoblja kada je rijeka prekrasna."

Una, ne samo prekrasna, nego jedina takva, mami svojom zelenom bistrinom, pitomom obalom i vrbama čije grane savijene nad čamcima dodirom mreškaju vodu. Kad danas zvono sa Sv. Antuna vreli ljetni dan prelomi na pola, jata divljih pataka zaklepaju krilima i vinu se nad rijeku koja pronese i poziv za namaz sa druge strane Une. Ali o tome, o čamcima, o Trstenjakovoј ulici i uskovitlanim krijesnicama nad izvorom Tekija, s kojeg ko je jednom pio uvijek se Kostajnici vraćao, neki drugi put. Kad se sretnemo u Kostajnici.

RASPRAVE O NOTORNOM (2)

DRAGOVOLJCI**Goran Babić**

U rasvjetljavanju misterioznog dragovoljačkog fenomena mogu pomoći riječi Franje Tuđmana s Grobničkog polja: "Sa zadovoljstvom sam čuo ovih dana podatke koliko je ljudi iz ovoga kraja sudjelovalo na bojištima i koliko ih je pao u svetom domovinskom ratu", kojima je prvi hrvatski predsjednik jasno objasnio da mu je drago što je ta čeljad izginula. I prije "Bespuća povjesne zbiljnosti" bio je opsjednut ratom, a nije daleko od pameti i istine ni misao po kojoj da nije bilo rata ne bi bilo ni Kroacije

Danima i mjesecima tema pod zbirnim naslovom "dragovoljci" ne silazi s naslovnih stranica, s televizijskih ekrana, ne isčevara iz radijskih vijesti, a o društvenim mrežama da ne govorimo. Ponekad se čini da nema aspekta (te teme) koji nije istražen, da nema prilaza koji nije iskorišten kako dotična stvar ne bi bila u središtu pažnje, vršeći neku vrstu kontinuiranog pritiska na svijest milijunskih masa. I zaista, jedna marginalna skupina (kojoj ne osporavamo dužno poštovanje) iz nekog se razloga prometnula u najvažnijeg sudionika aktualnih hrvatskih političkih zbivanja. Sami zahtjevi, koje oni ispostavljaju (društvu, državi, historiji) kroz sve vrijeme svojih prosvjeda, gotovo da su manje važni ili bar manje upadljivi. Ono što je u prvom planu jesu protagonisti kao takvi, dok su (njihovi) zahtjevi i želje da kažemo sporedni. Napokon, zar nije apsurdno da se na oštrotici Ijutnje prosvjednika nalaze ljudi, koji takav odnos ponajmanje zaslužuju? Ne, nešto je drugo tu u pitanju, nešto važnije od srdžbe zbog efemernog. To o čemu je zapravo riječ, kad je riječ o dragovoljcima, spada u kategoriju iz nadnaslova, spada u notorno i neće biti iscrpljeno ni kad se okonča ova proizvedena afera, predstava za naivne i neupućene. Ali što je u svemu notorno ili, bolje rečeno, neupitno, neosporno, ono što bi Švabe rekle da je selbsverständlich, samo po sebi razumljivo?

To bi bio sveti domovinski rat, najvažniji događaj njihovog života, ono napokon što ih je i dovelo u kategoriju u kojoj jesu, bilo da su iz tog rata izašli neozlijedjeni ili na nesreću kao invalidi. Osim same vojne, jednako je tako notorna i neupitna i njihova privrženost onome, koji ih je u tim sudbonosnim danima predvodio, prvom predsjedniku Republike Hrvatske. Godine, koje su minule od njegove smrti, nisu umanjile niti okrnjile njihovu naklonost, ljubav i privrženost svome vođi. Dapače, protekla ljeta samo su cementirala nerazrušivu slitinu, konglomerat sastavljen od tri elementa – pod jedan rat za domovinu, pod dva predsjednik Tuđman kao emanacija svih Zrinskih i Frankopana svekolike hrvatske povijesti i pod tri – sam taj pojedinac, dragovoljac kao neposredni akter u najpresudnijem času te iste povijesti.

Nadalje, spomenuta slitina (hrvatski – amalgam) funkcioniра isključivo pod određenim uvjetima. To je, na prвome mjestu, nužni i neophodni Neprijatelj, što bi u slučaju dragovoljačkome svakako bili Srbi. Doduše, rat u Bosni i Hercegovini 1993. i 1994. godine pokazuje da to podjednako mogu biti i Muslimani/Bošnjaci (čitaj Turci, tj. balije, tj. "cvijeće hrvatskog naroda").

Marginalna skupina iz nekog se razloga prometnula u najvažnijeg sudionika aktualnih hrvatskih političkih zbivanja

Potonji, međutim, sukob oko zapadnih granica, na kopnu i na moru, mogao bi u neprijatelja promaknuti i obično miroljubive Slovence. Sjetimo se samo kako je Tuđmanov slavni savjetnik Letica, planinar iz Podgore, u odori bana Jelačića gazio na konju uz planinu blizu Bele Krajine. Da su u tim časovima nekim slučajem Ugri posegli za Baranjom ili Talijani za Istrom (kao stoljećima ranije), stvari bi i odnosi bili drugočiji i isti. O tome su, uostalom, pisali stariji naši pisci (Brne Krnarutić, Vladimir Nazor...), a mene je zapao siroti Letica, neka vrsta Sanča Panse privremeno puštenog iz Stenjevca.

Vratimo se, ipak, Srbima i dragovoljcima. Otkad prosječni dragovoljac mrzi Srbina? Od Stipice Radića i Puniše Račića? Vjerojatno, premda je frankovaca bilo i prije, ali današnji dragovoljac i ne zna za "Srbovan", a ne zna ni da se Stepinac, za razliku od Štrosmajera i Starčevića, bio zaputio u solunce.

Dragovoljci, nadalje, nisu posve homogena kategorija bez obzira na ona tri preduvjeta. Jer su jedni (dragovoljci) potomci ustaša, a drugi partizana, a taj se davna i daleka podjela u skrivenim kutima duše ni nakon svega nije izgubila ni iščezla. Jesu Šušak, Glavaš, Rojs i družina sve (i vojsku i civile) obukli u Pavelićeve halje i odoru, pretvorivši hrvatski partizanski antifašizam u grotesku sastavljenu od stožera, krilnika i bojnika, ali Stipetić, Tus, Sveti Letica, Špegelj (pa ni Bobetko) nisu ratovali kao Mandić, Puk, Artuković, Lisak, Kavran i ostali. Ima tu razlika pored silnih sličnosti. Našlo bi se koječega pri iole podrobnijoj pretrazi jer se jedni kaju, a drugi ne kaju. I jer nije moguće staviti znak jednakosti između Manolića, Mesića i Boljkovca sa jedne i Banca, Tomca i Norca s druge strane.

**Braniteljska slitina funkcionira
isključivo pod određenim uvjetima
što znači da je neophodan
Neprijatelj, u ovom slučaju Srbi**

U ovih dvadesetak godina nije se postavilo pitanje je li, recimo, ona Merčepova četvorka sa Sljemena, što je herojski pobila moje nekadašnje susjede, familiju Zec i njihovu ratobornu curicu, također bila sastavljena od dragovoljaca? To bi svakako mogao znati gospodin Šeks, stručnjak za oslobađanje zlikovaca. Jesu li slučajno i dragovoljci lijepili selotejp pod Glavašem, a po ravnoj Slavoniji? Je li u Sisku, Gospicu i Paulin Selu bilo dragovoljaca? Postoji li nevidljiva crta na kojoj se domovine sin pretvara u krvoloka? Kad sinac postaje zločinac? Kako izgleda ta crta, kako se prepoznae? Norčeva ruka, u kojoj je bio revolver čije je zrno ubilo nemoćnu ženu, osuđena je na sudu, ali parola SVI SMO MI NORAC nije osuđena, a nju su (između ostalih domoljuba) risali doktor Banac i doktor Tomac...

Možda Franjo Tuđman (premda u to sumnjem) i nije znao za Velesajam, ali su za to po prirodi svog posla morali znati i Miroslav Tuđman i Miro Međimorec i Ivan Tolj i Markica Rebić i mnogi drugi znaci, koje nikad nijedan tužilac nije pozvao na odgovornost za neosporne zločine protiv čovječanstva i za sramotno ljepljivo hrvatskog imena. Pratim, tu i tamo, časopise i druga izdanja Matice hrvatske, čiji sam autor bio prije gotovo pedeset godina. Sve je umiveno, sve je čarobno, nigdje toliko urednosti, krasote i uljudnosti, ali kroz svih ovih dvadeset i više godina na tim stranicama ni jednog jedinog slova o smrti nevinih civilnih žrtava svetog domovinskog rata, usmrćenih navodno u ime patriotizma i vječne Hrvatske. A dragovoljci su čeda tog i takvog duha, njih je porodila hinjena Matičina dobrota, kultura i prefinjenost.

Sve su te stvari toliko notorne da notornije ne mogu biti pa nam svejedno spoznaja o njihovoj notornosti ne može pomoći. No, ako ne može logika, pravo ni pravda, može Tuđman, Franjo. Pažljiv čitalac će primjetiti kako uz njegovo ime ne stavljam ono dr, jer nisam Ljubo Boban, koji je s proljeća 1967. godine u zagrebačkom Telegramu uvjerljivo dokazao da je Tuđman Franjo, uz svesrdnu pomoći i podršku svog mentora Vase Bogdanova, pokrao doktorat, doslovce prepisavši dobru trećinu Bobanovog spisa. Nažlost, Boban se poslije, preplašen, pokajao tako da one stranice Telegrama (čuvam ih među

papirima) ostaju samo žalosno svjedočanstvo o lukeškom poslu slavnog idola dragovoljačkih maštarija.

Ali na koji nam način On, takav, može pomoći u rasvjetljavanju misterioznog dragovoljačkog fenomena? Kao što je poznato, ovaj je plagijator bio sklon (u govoru i pismu) kojekakvim omaškama te se u njegovom slučaju vrlo često lapsus lingue miješa i brka sa lapsus calami. Mnogi su navodili one primjere u kojima je NDH između ostalog bila "i izraz povijesnih težnji hrvatskog naroda", a Ankica Tuđman na sreću "nije bila ni Srpska ni Židovka", ali kroz sve ovo vrijeme nisam sreو da se ikad igdje koristio fragment njegova govor-a sa grobničkog polja, koji sam (fragment) inače ja naveo/citirao u proslou moje brošure "Evropsko groblje", objavljene u Beogradu već davne 1992. godine. Taj će nam Tuđmanov citat (nikad osporen ni doveden u sumnju), evo, nakon 22 godine, nadam se, pomoći u tumačenju (bolje reći valjanom objašnjenju) dragovoljačke enigme. Tuđman, Franjo, govori, dakle, 21. 6. 1992. godine na mitingu u povodu obilježavanja 700 godina navodne pobjede nad Tatarima (! – G.B.) na tom polju, gdje se sedam stoljeća kasnije rodila Kolinda Grabar - Kitarović, pa kaže: "Sa zadovoljstvom sam čuo ovih dana podatke koliko je ljudi iz ovoga kraja sudjelovalo na bojištima i koliko ih je palo u svetom domovinskom ratu."

**Otkad prosječni dragovoljac mrzi
Srbina? Od Stipice Radića i Puniše
Račića? Vjerljivo, premda je
frankovaca bilo i prije, ali današnji
dragovoljac i ne zna za "Srbobran",
a ne zna ni da se Stepinac, za
razliku od Štromajera i Starčevića,
bio zaputio u solunce**

Izjavljujem, evo, nakon maltene četvrt stoljeća, da vjerujem ovoj rečenici prvog hrvatskog predsjednika, odnosno držim da nije riječ ni o kakvoj omaši. Govorniku je zaista drago što je ta čeljad izginula pa mu je, eo ipso, jednako drago i da su dragovoljci u tolikoj mjeri stradali. I prije "Bespuća povijesne zbiljnosti" ovaj je autor bio opsjetnut ratom, a nije daleko od pameti i istine ni misao po kojoj da nije bilo rata ne bi bilo ni Kroacije. Drugim riječima, ovaj se moderni teoretičar rata, nadmašivši Klausevica, prometnuo u praktičnog proizvođača rata i svih njegovih strahota među koje spada i sudbina dragovoljaca, koji ni danas ne vide da ih je unesrećio upravo onaj kog najviše vole.

Već sam htio završiti tekst rečenicom: zamislimo, braćo draga, da su Zrinskom i Frankopanu u Bečkom Novom Mestu, umjesto naših švapskih / austrijskih prijatelja, glave posjekli Srbi! Tad se sjetih da je to općepoznata stvar, toliko notorna da se i ne pominje. Ne zna se, doduše, jesu li krvnici bili iz Jagodine ili iz Čuprije, ali su u svakom slučaju bili dobrovoljci. Dokazao F.T. u jednom od svojih brojnih susreta sa Slobodanom Miloševićem, a sve će se detaljnije vidjeti iz transkripcija iz Karađorđeva, jednog dalekog dana kad budu objavljeni.

требало потицати модеран и сувремен приступ, који је у Скопју примијењен приликом обнове, а након катастрофалног потреса 1963. године. Тада је готово осамдесет посто града морало бити поново саграђено, а повјерење је дано неким од најеминентнијих архитеката, као што је угледни јапански архитект Кензо Танге.

Рачун без покрића

Стручна јавност, незадовољна новом естетиком центра Скопја, у својим критикама наглашава како главни град сада наликује тематском парку "Дизнијевског типа", а неки од угледних македонских дизајнера и архитеката не либе се изнисијети и оштрије оцјене попут оних да се ради о "зличину против јавног простора, града и грађана". Пројекат је, кажу, неспојив са сувременим демократским процесима, није му претходила никаква јавна расправа, а уговори везани за подузети посао ни до данас нису транспарентни ни јавни, иако је потрошен јавни новац свих грађана Македоније.

Трошкови грандиозно замишљеног Пројекта Скопје 2014 најмање три пута премашили су планираних 80 милијуна евра

Не мање важан аргумент опонената новом изгледу Скопја односи се на монолитну интерпретацију македонске културне и политичке баштине, која искључује албанску, мусиманску као и ромску прошлост. За етничке Албанце (који чине 25,4 посто становништва) и друге мањинске групе државни наратив пројекта врло је проблематичан и доживљен као дискриминаторан, особито зато што се стјече дојам да се њиме жели једном заувијек зацементирати македонску повијест, која више не може бити предметом пропитивања.

Македонски политолог Анастас Вангели посебно проблематичним сматра то што актуална власт у Македонији, кроз Пројект Скопје 2014 идентитетску политику темељи на претпоставци да постоји директна повезаност између данашњих етничких Македонаца и античких Македонаца.

Другим ријечима, ради се о идаји да сувремени Македонци нису потомци Славена, који су се за вријеме великих миграција у VI и VII столећу доселили у југоисточну Европу, него су директни потомци Александра Великог, македонског краља. Вангели указује како се у ту сврху проводе и псеудознанствена истраживања која, уз државну потпору, његују и промичу тај мит.

Интерпретација прошлости није једина точка око које се у Македонији споре цивилно друштво, опозиција и влада премијера Николе Груевског. На посљедњим изборима одржаним 2014., ВМРО-ДПМНЕ је увјерљиво побиједила главну опозициску странку, некалашње комунисте, СДСМ. Тиме је изборила континуитет власти, коју држи непрекидно од 2006. године. СДСМ је одбио прихватити резултате парламентарних избора, упозоравајући на бројне изборне неправилности, на које је указала и делегација ОЕСС-а. Но, ВМРО-ДПМНЕ има стабилне партнere у највећој странци македонских Албанаца, Демократској унији за интеграцију (ДУИ).

Заоштравање између опозиције и власти кулминирало је недавно, кад је владајућа странка оптужила вођу опозиције и предсједника СДСМ Зорана Заева, да жели дестабилизирати Македонију сурадњом са страним

обавјештајним службама. Наиме, Заев је јавно упозорио да тајне службе, уз знање и потпору премијера Груевског, прислушкују македонске грађане, њих око двадесет тисућа, особито припаднике опозиције, невладиних организација, умјетнике и угледне македонске интелектуалце.

Како би увјерио јавност у истинитост својих тврђњи објавио је неке од снимки прислушканих разговора, међу којима је и онај који је сам водио са својом кћери. Заев није крио да је до тих, за владу компромитирајућих сазнања, дошао и уз потпору страних обавјештајних служби. То је био довољан разлог да га владајући, или и водећи македонски медији под њиховим утјецајем, прогласе угрожавањем националне сигурности, те оптуже за покушај државног удара. Неки македонски коментатори из влади склоних медија отворено су Заева прогласили "квислингом, чија странка с правом нема подршку грађана већ готово цијело десетљеће".

Државни испит за студенте

Посљедњих тједана трају и просвједи на свеучилиштима због новоусвојених измена закона о високом образовању. Студенти, али и њихови професори, организирани у пленуме, просвједују против закона којима се, уверени су, укида аутономија свеучилишта и то на начин да се суставно проводе правне реформе без дијалога с академском заједницом. Кап која је прелила чашицу стрпења свеучилишне заједнице је озакоњење идеје тзв. државног испита који је обавезан и предвиђен за све циклусе свеучилишног образовања (додипломског, магистарског и докторског) а које би организирали и проводили службеници надлежног министарства. Тиме држава изравно преузима овласти за издавање свеучилишних диплома, што македонска академска заједница сматра преседаном у свјетским размерима.

Дубока политичка превирања у земљи директна су посљедица застоја у приближавању евроатлантским интеграцијама, али и лоших економских показатеља. У 23. годину од независности Македонија улази тридесет посто сиромашнија, у односу на период непосредно након осамостаљења, те са 28-постотном стопом незапослености. Истовремено вањски дуг износи 5,6 милијарда евра.

Иако би у Македонији жељели да је другачије, њен највећи "brand" и оно по чему је стварно позната је спор око њеног имена. Наиме, њено уставно име, Република Македонија, оспорава сусједна Грчка, те је Македонија постала чланица Једињених народа као Бивша Југославенска Република Македонија (FYROM). Ипак, од 170 земаља које су признале Македонију, чак 135 је ту земљу признало под њеним уставним именом.

Иако је Грчка потписала привремени договор у УН-у којим се обвежала да неће ометати Македонију на њеном путу према евроатлантским интеграцијама, ипак је то учинила 2008. године када је, на *summitu* у Букурешту, зауставила македонско чланство у NATO савезу.

Македонија је добила статус кандидата за приступање Европској унији 2005. године, али јој до данас није понуђен датум почетка преговора, управо због грчке блокаде.

Након недавних парламентарних избора у Грчкој и побједе крајње лијеве коалиције Сириза није изгледно да ће доћи и до помака у грчко-македонским односима јер је нова влада састављена уз потпору изразито десне странке Независни Грци којој су билокаква одступања од садашњег *status quo* потпуно неприхватљива. Додатан проблем за Македонију је то што се, осим Грчке, њеном чланству у EU противе и Ципар, те Бугарска.

У тим околностима, Македонија је од земље која је у 1990-им била примјер за стабилност и међуетничку сурадњу, постала један од већих проблема на југоистоку Европе. Њеном застоју у вези EU интеграција не назире се крај.

KAKO SU HTJELI OBUDZATI RUSKOG MEDVJEDA

HLADNI RAT – VRUĆA STVARNOST

Tomislav Jakić

Došli smo do točke na kojoj bi netko, i to najprije na Zapadu, trebao povući ručnu kočnicu. Kola što jure nizbrdo treba zaustaviti, a onda sjesti, razmotriti stanje i naći način da se iz njega izađe; bez ultimatuma i bez vrijeđanja, bez podjele na pobijeđene i pobjednike, a uz jasnu spremnost na kompromise

O povratku tzv. hladnog rata u međunarodne odnose počeli su pisati i govoriti analitičari zbivanja na svjetskoj sceni od početka rušenja ukrajinskih vlasti što su pokušale odgoditi (nikada se ne može dovoljno puta naglasiti ovo: odgoditi, a ne otkazati!) ugovor o pridruživanju i stabilizaciji s Evropskim unijom koji je evidentno bio na štetu ukrajinsko-ruskih ekonomskih odnosa. Naravno da je od prvoga trenutka u cijelu priču bila uključena i Rusija, ali nikako se ne smije smetnuti s umna redoslijed događanja.

Najprije je Ukrajini ponuđen tekst ugovora o pridruživanju i stabilizaciji. Predsjednik Januković je u načelu taj tekst prihvatio da bi se – nije teško pogoditi pod čijim utjecajem – predomislio i rekao: za sada, ne. A ugovor je, i to valja stalno ponavljati, bio formuliran u Bruxellesu i bio je takav da bi Ukrajinu, barem u gospodarskom smislu, potpuno odvojio od Rusije (što Ukrayini, objektivno, nije bilo u interesu a što je ukrajinskim državljanima, Rusima, bilo nezamislivo). Ne treba mnogo pameti pa da se zaključi kako je uvlačenje Ukrajine u "zapadni svijet" u političko-gospodarskom smislu bilo zamišljeno samo kao predigra u isto takvo uvlačenje u vojnog smislu. Odnosno, da budemo do kraja jasni i određeni: isključivi je cilj Washingtona bio i ostao uvlačenje Ukrajine u NATO (to je pokušano još 2007., ali je tada Njemačka bila protiv). Valja posebno naglasiti kako nakon raspada SSSR-a ni jedna jedina zemlja nije ušla u članstvo EU a da prije toga nije postala članicom NATO, pri čemu su očitu prednost imale države što graniče s Rusijom. Ne govoriti li već i to dovoljno?

Okruži, pa pokori

Formula je jasna: najprije se vojno priključite Zapadu, onda ćete dobiti blagoslov i podršku Sjedinjenih Država za ulazak u EU. Mada, formalno gledano, SAD s Unijom nemaju ama baš nikakve veze. Dapaće, puno toga govori u prilog zaključku da Washington nikada i nije bio iskreno zainteresiran za jedinstvenu, samostalnu i politički i vojno snažnu ujedinjenu Evropu. Upravo suprotno: Amerika ljubomorno čuva svoju poziciju ne prvoga među jednaka, nego prvoga iznad svih, kao i jednopolarni svijet koji takvu poziciju jamči.

Sve to iz razumljivih razloga za Rusiju nije prihvatljivo. Moskva se ne može šutke pomiriti s time da zapadni vojni savez polako ali dosljedno slijedi politiku kakva je prema tadašnjem Sovjetskom Savezu bila primjenjivana u kasnim četrdesetim godinama prošloga stoljeća. Imala je ta politika i svoje ime (koje je danas opet u upotrebi): obuzdavanje (containment). Dakle, Rusiju se polako, ali sigurno okružuje lancem zemalja članica Atlantskoga pakta (zamišljenoga svojedobno kao odgovor hegemonističkoj politici tadašnjeg Sovjetskog Saveza). I to usprkos obećanjima, doduše samo usmenima, šefova i američke i njemačke (tada još zapadno-njemačke) diplomacije, Bakera i Genschera šefu sovjetske države i partije, Mihailu Gorbačovu, da se Atlantski pakt neće širiti "ni pedlja prema istoku" ako Moskva dade pristanak na ujedinjenje Njemačke. Gorbačov (danas bi mnogi rekli: naivni) je povjerovao, ne tražeći papir s potpisima. Njemačka se ujedinila i gotovo istoga trenutka NATO se počeo protezati sve dalje prema istoku i sve bliže ruskoj granici.

Gorbačova je naslijedio, u vremenu kada Sovjetskog Saveza više nije bilo, Boris Jelcinc, partijski aparatčik koji se istakao braneći Gorbačova prigodom pokušaja vojnog udara protiv njega (a je li ga doista branio?), čovjek očito nedostao funkciji šefa države, sklon osim toga i alkoholu. Pod njegovim "vodstvom" razmahala se korupcija, širilo se siromaštvo i Rusija, mada i dalje golema zemlja sa zamjernim nuklearnim arsenalom u svjetskim okvirima predstavljala je sve manje, u svakome slučaju izgubila je status druge super sile suvremenoga svijeta. Iz razdoblja bipolarnosti ušli smo u razdoblje monopolarnosti što ga Washington nastoji perpetuirati.

U to vrijeme valja locirati i prvu krupnu stratešku grešku što su je napravili zapadni planeri "novoga svijeta". Počevši od "pada" berlinskog zida (zapravo odluke suverene države, Njemačke Demokratske Republike, da otvori taj zaista neljudski bedem prema Zapadu), stratezi koji su godinama radili

(javno i tajno) na "miniranju" kako socijalizma kao poretka, tako i SSSR-a kao moćnog rivala Sjedinjenim Državama i vodeće sile Varšavskog ugovora, pandana Atlantskome paktu, procijenili su kako su definitivno pobijedili. A nakon pobjede, zna se, valja ubrati njezine plodove. Prevedeno na vojno-politički rječnik – valja spriječiti da Ruska federacija, okosnica nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, ikada ponovo na svjetskoj sceni zaigra dominantnu ulogu. Pa su se vratili politici konfrontacije s ciljem potčinjanja što su je desetljećima vodili prema Sovjetskom Savezu. I odmah počinili i drugu grešku: pretpostavili su, zavedeni Jeljinom u čijem su mandatu bez ikakvih problema bacili Rusiju na koljena, čak i bez otvorene konfrontacije, kroz privid savezništva i dobrih odnosa, da će takvo stanje trajati do beskonačnosti. Te dvije strateške greške, te dvije potpuno neutemeljene pretpostavke što su u sve planove Zapada ugrađivane kao neoborive činjenice, u zbroju daju rezultat kojemu danas svjedočimo: novi hladni rat.

Svijet na moju sliku i priliku

Zašto kažemo da je riječ o strateškim greškama? Prije svega, socijalizam kao svjetski poredak i Sovjetski Savez kao njegova vodeća zemљa, nisu se slobili zbog dugogodišnjih napora Zapada, koliko god da ni njihove učinke ne treba smetnuti s uma, nego prije svega i iznad svega zbog vlastitih slabosti. Ono što smo bili naučili zvati realnim socijalizmom porazilo je samo sebe, slomilo se zbog vlastitih propusta i pogrešnih koraka, možda i zbog utopističke crte što ju je cijeli taj projekt, barem na samome početku, u sebi imao. Drugi element koji je doveo do onoga što je shvaćeno kao konačni poraz bila je nedvojbeno utrka u naoružanju što ju je Zapad nametnuo Istoku, sasvim točno procjenjujući da Istok to na dugi rok neće moći ekonomski izdržati, a da će građani, živeći u stalnoj nestašici i oskudici mada sa socijalnim beneficijama o kakvima se i na Zapadu moglo samo sanjati, s vremenom stvoriti kritičnu masu koja će – dijelom i pod utjecajem propagande konzumerističkog društva – ultimativno tražiti promjene; što se u nizu sovjetskih satelita i dogodilo. Dakle, i socijalizam i SSSR slomili su se u prvome redu zbog vlastitih slabosti, a tek potom zbog aktivnosti Zapada koji je na njihovome slomu ustajno radio.

Uvlačenje Ukrajine u "zapadni svijet" u političko-gospodarskom smislu bilo je zamišljeno samo kao predigra u isto takvo uvlačenje u vojnog smislu

No, nakon toga sloma bilo je ne samo kratkovidno nego i politički glupo pretpostaviti kako će stalno dalje siromašenje, uz enormno bogaćenje tatkunskog sloja (Rusi ga zovu oligarsi) biti po volji većini stanovnika Rusije. Ta većina, naime, nije dobila ništa od blagodati potrošačkog društva, izuzemno li mogućnost da u izlozima trgovina, a i to samo u velikim gradovima, gleda proizvode koje do tada nikada nije vidjela. A od demokracije dobila je pravo i mogućnost (oboje nezamislivo u vrijeme SSSR-a) da glasno

i javno izradi svoje neslaganje s aktualnom vlašću. Velika i snažna država, slava pobjednika u Drugome svjetskom ratu, nezaobilazna uloga u krojenju slike svijeta na bazi ravnoteže straha između dviju supersila, sve je to sada pripadalo prošlosti. I budilo nostalгију za tom prošlošću.

U takvim uvjetima "ni od kuda" se pojавio Vladimir Putin, šef obavještajne službe (baš kao što je i Bush stariji u SAD bio šef CIA-e prije nego što je sjeo u Bijelu kuću), prethodno obavještajac-operativac na terenu. I ušao u Kremlj. Carsku himnu što ju je iz prašnjavih arhiva izvukao Jeljin, zamjenio je nekadašnjom sovjetskom, pokazujući već i tim simboličnim potezom kako namjerava vratiti Rusiju na međunarodnu scenu u velikom stilu. Na Zapadu nisu shvatili što se događa. Prihvatali su Putina koji je odradio dva mandata, potom – a sve po strogo demokratskim pravilima igre – otišao na mjesto premijera, da bi se odatle opet vratio na čelni položaj u državi, naprosto kao Jeljinovog nasljednika. Jer, napokon, mi smo pobijedili i svejedno nam je da li u Kremlju sjedi neki Jeljin, Putin, ili tko zna tko drugi.

Rusiju se polako, ali sigurno okružuje lancem zemalja članica Atlantskoga pakta

Nova karta svijeta je skrojena, a na toj karti ima mjesta samo za jednu supersilu, za Sjedinjene Države. Ujedinjena Evropa u tome je sekundirala, mada se neko vrijeme činilo da njemačka kancelarka Angela Merkel uspijeva s novim čovjekom u Kremlju uspostaviti dobre odnose, pune razumijevanja (kasnije će se pokazati da se Putin mnogo bolje razumio s njegovim prethodnikom Gerhardom Schroederom i da je to razumijevanje bilo obostrano – napokon Schroeder i nije pokazivao pretjeranu revnost u slijedenju američkog kursa na globalnome planu. Primjer: Irak). Putinova Rusija počela se vraćati na svjetsku scenu, a Rusi su doživjeli čovjeka koji je na vrhu države personificirao ne toliko "čvrstu ruku" koju mnogi, poučeni iskustvima prošlosti, i nisu željeli, koliko državnika koji zemlji i njezinim građanima, razočaranima Jeljinovim godinama, vraća dostojanstvo, daje osjećaj da su (opet) "netko i nešto". Izbori koje je Putin dobivao svakako nisu bili namješteni.

Da će biti problema pokazalo se kada je počeo pokazivati otvoreni otpor prema širenju Atlantskoga pakta koji se sve više primicao ruskim granicama. Kako je gledao na stvari, najbolje svjedoči njegov odgovor čelniku jedne male balkanske zemlje koji mu je pokušao objasniti zašto će njegova država ući u NATO. "Pustite, to me ne zanima. Niste vi ni Gruzija ni Ukrajina", prepričao je riječi ruskoga predsjednika kasnije u uskom krugu Putinov sugovornik. Drugim riječima: uđite vi u NATO, baš me briga, vi niste na mojoj granici.

I onda je došla već opisana situacija s Ukrajinom, za Putina izazov kojega nije mogao otrpiti. No, valja još jednom naglasiti: Rus je reagirao, stvari je inicirao Zapad (Obama cinično kaže: "Posredovali smo u promjeni vlasti u Ukrajini"), od zapaljivih govora zapadnih političara demonstrantima na Majdanu, do slanja novaca (novinari svjedoče, mada u pravilu o tome ne

izvještavaju, kako su svojim očima vidjeli da se tim "borcima za Evropu i demokraciju" svake večeri doprema i isplaćuje dogovorena tarifa za demonstriranje), preko "krojenja" praktično državnog udara kojim je srušen demokratski izabrani predsjednik Januković (to da je bio korumpiran i živio u nepojmljivom luksuzu u ovome je kontekstu periferna činjenica), pa do uspostavljanja nove vlasti u kojoj su prominentne položaje imali ljudi "po američkome ukusu" (i odabiru), ali i notorni neonacisti.

"Veliki improvizator"

I još nešto: od prvoga dana, nova je vlast u Kijevu bila otvoreno antiruska, što se vidjelo već i po tome što je jedan od njezinih prvi poteza (kasnije povučen) bila i odluka o ukidanju statusa drugog službenog jezika ruske jeziku. Na istoku zemlje s pretežnim ruskim stanovništvom nastalo je komešanje. Pobunu nije bilo teško inicirati, Kijev je u tome pomogao, Rusija je samo "držala svijeću" i dodala poneki komad naoružanja što su ga donosili tzv. dobrovoljci. Suočen s perspektivom da NATO dođe na položaje s kojih raketni treba jedna minuta da stigne do Moskve i da Crnim morem zagospodare zapadne flote, Putin je povukao koliko neočekivan, toliko i predvidiv potez. Iskoristio je strah i nesigurnost Rusa na istoku Ukrajine, upotrijebio vojnike koje je legalno (na temelju ugovora s Ukrajinom) imao na poluotoku Krimu kao neidentificirane "samoobrambene snage" i na brzinu organizirao referendum o otcjepljenju. Samom referendumu nema

ma – zamjernih 80%. No, Zapad je na čelu s Amerikom skrenuo potpuno u hladnoratovske vode, portretirajući Rusiju kao – ne rivala – nego protivnika, NATO stratezi zadovoljno trljuju ruke što je taj vojnopolitički savez opet stavio Moskvu na prvo mjesto u nizu neprijatelja, a Obama samouvjereno najavljuje kako "antiruske sankcije daju rezultate i kako ne postoji formula po kojoj bi sve ovo moglo dobro završiti za Rusiju" (intervju CNN-u).

Rovovi su, dakle, iskopani. No, stvar i nije tako jednostavna, pogotovo ne takva, kakvom je vidi nova hrvatska predsjednica Kolinda Grabar Kitarović koja kaže da je Moskva u izolaciji od "cijelog suvremenog svijeta". Jer, Putin se – što bi se reklo – u hodu preorientirao na strateško partnerstvo s Kinom, potpisujući 30-godišnji ugovor o isporuci ruskoga plina toj najmnogoljudnijoj zemlji svijeta čije je gospodarstvo upravo preteklo američko. Na ultimatum EU vezan uz izgradnju Južnog toka, plinovoda koji je trebao taj dragocjeni energet dopremati u niz evropskih zemalja zaobilazeći nesigurnu Ukrajinu, reagirao je trenutno – obustavljujući cijeli projekt pa će se tek vidjeti tko će od toga pretrpjeti veću štetu. Proširio je ekonomsku i vojnu suradnju s Indijom (izgradnja 10 nuklearnih elektrana, zajednička proizvodnja borbenih aviona i helikoptera) i jača svoj položaj unutar skupine "dolazećih sila", BRICS (Brazil, Rusija, Indija, Kina, Južna Afrika). Izoliran? Ni slučajno. Dotle, gospodarstvenici na Zapadu stenu, upozoravajući na pogubnost – za njih i njihove tvrtke – ekonomskih sankcija Rusiji.

Partneri u igri

Na žalost, oni isti koji su slom socijalizma shvatili kao definitivnu pobjedu Zapada u onom prvom hladnom ratu i pohitali da uberi plodove te pobjede, i dalje ustrajavaju na sve opasnjem kursu konfrontiranja. Šef ukrajinskog generalštaba nedavno je rekao (a Zapad to gromoglasno prešutio) kako u Ukrajini nema regularnih jedinica ruske armije, čime je proturječio svome predsjedniku Porošenku koji je samo koji dan ranije govorio o agresiji u kojoj sudjeluje devet tisuća vojnika ruske vojske. No ipak, sve govoru u prilog zaključku kako je samo pitanje dana kada će Zapad početi i otvoreno oružjem podupirati režim u Kijevu. Za sada to ide posredno (baš kao i pomoći džihadistima koji su trebali rušiti Assada u Siriji, da bi se pretvorili u glavnu opasnost upravo za Zapad koji ih je "izmislio"). Ako nakon oružja sa Zapada stignu i vojni savjetnici (najprije samo oni, to je oprobani recept, poznat još iz Vijetnama), neće trebati dugo čekati da Rusija i izravnije uđe u konflikt u Ukrajini. Zapad upravo i želi Putina natjerati da to učini, pa bi se trebalo nadati – zbog mira i u Evropi, i u svijetu – kako će baš na tome Zapadu možda netko ipak shvatiti da više nemaju posla s Jeljinovom Rusijom, da im je "partner u igri" hladni i proračunati političar koji točno zna što i zašto radi, ali koji jednako tako zna i što, sa stanovišta interesa svoje zemlje, neće dopustiti. Znači li to prelazak hladnoga rata u otvorenu konfrontaciju uz opasnost nuklearnog sraza? Ne nužno. Dotle još nismo došli. Ali jesmo do točke na kojoj bi netko, i to najprije na Zapadu, trebao povući ručnu kočnicu. Kola što jure nizbrdo treba zaustaviti, a onda sjesti, razmotriti stanje i naći način da se iz njega izađe; bez ultimatura i bez vrijeđanja (čak) i na osobnoj razini, bez podjele na pobijeđene i pobjednike, a uz jasnou spremnost na kompromise i na redefiniranje načela na kojima počivaju međunarodni odnosi. To je jedini način da se prekine obnovljeni hladni rat koji je postao naša vruća stvarnost.

Šef ukrajinskog generalštaba nedavno je rekao kako u Ukrajini nema regularnih jedinica ruske armije, čime je proturječio svome predsjedniku Porošenku

se što prigoriti, vojska je bila na ulicama, ne na glasačkim mjestima, a rezultat je bio sasvim logičan. I Krim je postao (ponovo) sastavnim dijelom Rusije.

Može se danas predsjednik Obama ljutiti koliko god hoće, može potcenjivački govoriti o Putinu tvrdeći kako prijenos Krima ne govorio o tome da je on veliki strateg, nego tek improvizator zatečen padom Janukovića u Kijevu. Činjenica je, međutim, da je aneksijom Krima bio zatečen Zapad, a da na pobunu što se širila na istoku Ukrajine (najprije samo sa zahtjevom za velikim stupnjem autonomije, pri čemu Rusija mudro nikada nije prihvatala kasnije izraženu želju pobunjenika da uđu u sastav Ruske federacije) nije imao pravi odgovor. Sve dok se "mudri" washingtonski stratezi nisu dosjetili još jednom promašenom potezu: uvođenju sankcija protiv Rusije, i opet uz sekundiranje EU. Na stranu to što sankcije suverenim državama mogu uvoditi samo Ujedinjeni narodi, činjenica je da, s izuzetkom Južne Afrike, sankcije nikada i nigdje nisu urodile plodom. Dapače, u pravilu su rezultirale jačanjem pozicije onoga kojega se htjelo oslabiti. U ovome slučaju Putina čija je popularnost dosegla – po zapadnim anketa-

SPORTSKE KARIJERE SRBA IZ HRVATSKE

OD RATA DO ZVIJEZDA

Goran Borković

Nakon odlaska u izbjeglištvo u Srbiju
Saša Drakulić nije imao izbora. Jedino
što je znao raditi je igrati nogomet.
Ozbiljno se primio lopte, da bi
preko Crvene zvezde otišao u Južnu
Koreju gdje je bio jedna od najvećih
nogometnih zvijezda. Ovo je priča o
sportašima čije je karijere odredio rat

Bilo je to pred rat. Tamo negdje 1990., 1991. godine. U Vinkovcima je za tamošnji Dinamo, bez osobitih nogometnih pretenzija, naganjao loptu jedva punoljetni Saša Drakulić. Međutim, ne zadugo. Sretno odrastanje u Slavoniji morao je nastaviti nesretnom mladošću u Vojvodini. Za Drakuliće u Vinkovcima više nije bilo mjesta. Ionako skromna radnička obitelj preko noći je postala izbjeglička, s jedva tri vrećice u ruci.

Odluka o nastavku karijere u Bačkoj Palanci bila je jednostavna, s obzirom da druga mogućnost nije postojala. Valjalo je preživjeti. I zaista, Drakulić se ovaj put ozbiljno primio lopte, kako bi postao profesionalni fudbaler i tako omogućio majci i sebi kakav-takav život. Nakon nekoliko sezona koje je proveo u FK Bačka SP, godine 1993. prelazi u redove Crvene zvezde. E to je već nešto, mada nedovoljno jer ga šampion šalje na posudbe u Prištinu, čačanski Borac i Obilić.

Sport kao spas

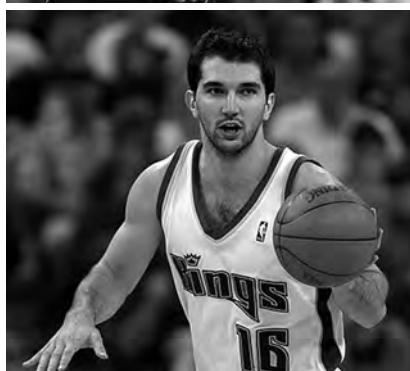
Drakulić je tada shvatio da je vrag odnio šalu. Prihvatio je menadžerski poziv i zaputio se u daleku Južnu Koreju. Klub se zvao Busan Daewoo Royals. U prvoj sezoni zabio je osam golova, ukupno u osam sezona postigao je 104 gola odigravši 271 utakmicu. Promijenio je tri kluba, plus jedna kratka sezona u Japanu. Kada je definitivno napustio Koreju 2003. godine, Drakulić je bio istinska zvijezda. Salijetali su ga novinari, obožavali navijači skandirajući "Sa-sa, Sa-sa". Uspio je! I ne samo da je uspio, nego je i prilično popunio prazne džepove, s obzirom da u Koreji honorar direktno ovisi o postignutim pogocima i osvojenim trofejima, a Drakulić ih je u spome-

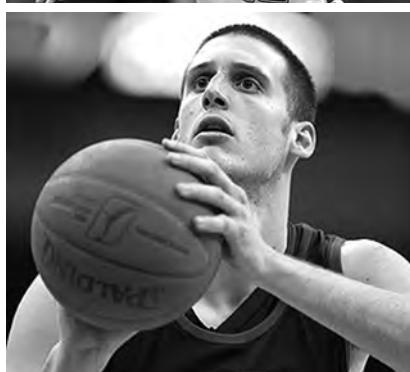
Saša Drakulić
*

Predrag Šuput
*

Predrag Stojaković
*

Kosta Perović
*

Milan Mačvan
*

Jelene Dokic
*

Ivan Erdić
*

nutom razdoblju sakupio – 15, šest titula prvaka države i devet osvajača kupa, a 1999. bio je najbolji strijelac južnokorejske lige.

Nakon povratka u Evropu igrao je još nešto sitno u kiparskom AEK-u da bi se potom skrasio u Srbiji nastupajući u Vojvodini, apatinskoj Mladosti, Čelarevu, Borcu sa Klise pa se po završetku karijere posvetio funkcionskim poslovima u nogometu.

Nije Drakulić jedini izbjegli Srbin iz Hrvatske koji je spas iz neimaštine tražio u profesionalnom sportu. Zanimljiv je primjer Predraga Šuputa, ličkog košarkaša koji je karijeru započeo u KK Plaški igrajući tadašnju krajinsku ligu zajedno sa Petrinjom, Kninom i Plitvičkim jezerima. "Iako se igralo više zbog druženja i naših ličkih običaja vezanih uz pečenu janjetinu i svinjetinu, tamo sam na betonu napravio svoje prve prave košarkaške korake", ispričao je novinaru Šuput.

**Najpoznatije srpsko košarkaško
ime iz Hrvatske u ovom
kratkom pregledu je Predrag
Stojaković, rođen 1977. godine
u Slavonskoj Požegi**

Nakon "Oluje" zajedno sa ocem kojeg je akcija dočekala na položaju iznad Korenice, napustio je Hrvatsku. Bolesna majka je ostala. Kako kaže Šuput, uz nesretan splet okolnosti da nisu uspjeli doći do nje, problem je bila i kronična upala zglobova. "Na kraju je ispalo dobro jer je sačuvala kuću u Šeganovcu. Ništa nam nije spaljeno. Majka i sada živi dolje u selu", kaže Šuput.

Otišli su u Apatin, gdje je igrao u tamošnjem klubu tri godine. "To nije bila 'beton liga', nego prva nakon nje. Tek je u drugoj srpskoj ligi, u Vrbanu, krenulo profesionalnije, posebno kada smo ušli u prvu srpsku ligu. Tada su me zvali iz Spartaka gdje sam prvu polovicu sezone odigrao bez dinara. Kasnije je došao poziv iz Vojvodine, pa Partizana", objašnjava Šuput. Imao je tada 27 godina. Trebalо je, međutim, u međuvremenu preživjeti. Otac i on živjeli su u Bačkom Brestovcu, gdje mu je i stric. Radilo se puno, nastavlja Šuput, najviše nadničarilo na polju s kukuruzima. Od košarke bi se jedva skupilo dvjesto maraka mjesečno.

Nakon Partizana put ga je odveo u Hemofarm iz Vršca, da bi prvi ozbiljni novac uspio zaraditi u njemačkom Bambergu gdje je bio pet godina, do 2012. godine. Karijeru je okončao u zagrebačkoj Cedeviti. Danas živi u Apatinu gdje ima pizzeriju i kafić.

Zlatni košarkaši

Ipak, najpoznatije srpsko košarkaško ime iz Hrvatske u ovom kratkom pregledu je Predrag Stojaković, rođen 1977. godine u Slavonskoj Požegi. Do odlaska iz Hrvatske početkom rata igrao je za KK Papuk iz Velike. "Ja sam Srbin i nije bitno gdje sam rođen. Amerikancima govorim da sam rođen u Beogradu, jer, ako im kažem da sam rođen u Hrvatskoj, odmah me pitaju: 'Znači, vi ste Hrvat?'", izjavio je svojevremeno Stojaković.

U Beogradu se 1992. uključuje u Crvenu zvezdu koja u toj sezoni osvaja prvenstvo tadašnje Jugoslavije. Ipak, ne zadržava se puno u Beogradu. Šesnaestogodišnju košarkašku nadu put odvodi u Grčku, u PAOK. Dobiva državljanstvo i novo prezime Kinis, ali do kraja bogate karijere ostaje vjeran istoj reprezentaciji. "Najviše mi nedostaje – Jugoslavija! Mislim da svima nama iz bivše Jugoslavije nedostaje isto, a to je naša bivša zemlja. Sve republike koje su činile SFRJ, koje su u međuvremenu postale posebne države, puno su patile tijekom posljednjih 15 godina. Ljudi tamo prolaze kroz teška vremena. Svima nam nedostaje dobar život koji smo imali, ali to je sada prošlost", rekao je jednom prilikom Stojaković koji je ukupno proveo jedanaest sezona u NBA ligi, od čega najviše u Sacramento Kingsima, gdje je bio nosilac igre. U karijeri je s reprezentacijom Srbije osvojio zlato i na Europskom i na Svjetskom prvenstvu.

Sličnu priču, također vrlo uspješnu, ima još jedan stasiti Slavonac i NBA-ovac Kosta Perović koji je rođen u Osijeku 1985. godine da bi 1991. godine preselio s obitelji u Srbiju. Košarkom se počeo baviti u klubu Prele basket kao desetogodišnjak. Sa 16 godina prešao je u beogradski Beopetrol. Godine 2002. potpisuje za Partizan s kojim osvaja četiri naslova srpskog prvaka, a redovno je nastupao i za reprezentaciju. Duško Savanović, još jedan košarkaški reprezentativac, rođen je u Zagrebu 1983. Početkom rata seli se i on u Srbiju. Razvija se kao igrač u FMP-u, da bi 2006. godine otisao u inozemstvo promjenivši više klubova. Trenutno je u minhenskom Bajernu.

**Ima još puno hrvatskih Srba
koji su karijeru ostvarili ili
u Srbiji ili u inozemstvu. Od
tenisačice Jelene Dokić, preko
Vukovarca Siniše Mihajlovića,
do Šibenčanina Ivana Ergića...**

Trenutno partizanovac Milan Mačvan je rođeni Vukovarac. Kao trogodisnjak morao je napustiti rodni grad i krenuti u Srbiju gdje su se selili od mjesta do mjesta, pa se vratili u Vukovar, da bi se na kraju ipak skrasili u Beogradu. "S obzirom da sam rođen u Vukovaru, prva sećanja su vezana za neko odrastanje u ratu. Zbog dobro poznate situacije, morali smo da se selimo iz rodnog grada, pa sam sa majkom proveo jedan period u Novom Sadu. Kasnije smo se vratili kući, pa sam u šestoj godini krenuo da treniram košarku u KK Vukovar. Ali, ni tu nismo završili sa selidbama. Ponovo smo spakovali kofere i otišli u Bačku Palanku. A ja sam, naravno, opet bio pod obručima u lokalnom Dunavu. Tako da sam od ranog dečinstva znao da je košarka moja velika ljubav", prisjetio se u razgovoru za "Sport" Mačvan koji je FMP najprije zamjenio Hemofarmom, a potom velikim Makabijem. Mačvana najveći dometi u karijeri tek očekuju.

Ima još puno hrvatskih Srba koji su karijeru ostvarili ili u Srbiji ili u inozemstvu. Od tenisačice Jelene Dokić, rođene Osječanke, preko Vukovarca Siniše Mihajlovića koji je ostvario iznimnu nogometnu karijeru do također nogometara Šibenčanina Ivana Ergića...

ŽELJEZNIČKI KOLODVORI U HRVATSKOJ, TEHNIČKI MUZEJ, 29. 12. 2014. - 22. 02. 2015.

ŽELJEZNICU GUTA VEĆ DALJINA...

Igor Marković

"Vlakom prema jugu", "Brzim preko Bosne", "Vlak bez voznog reda"... fraze su koje i danas, kada je željeznički promet gotovo sveden na prigradsku liniju od Dugog Sela do Brdovca, imaju svoje značenje

Svitalo je, kada je Filip pokušavao naći kolodvor koji je otvoren...

– E, znaš onaj – Vaze se Bosanac, Slovenac i Hrvat u vlaku...

– Jel' HŽ?

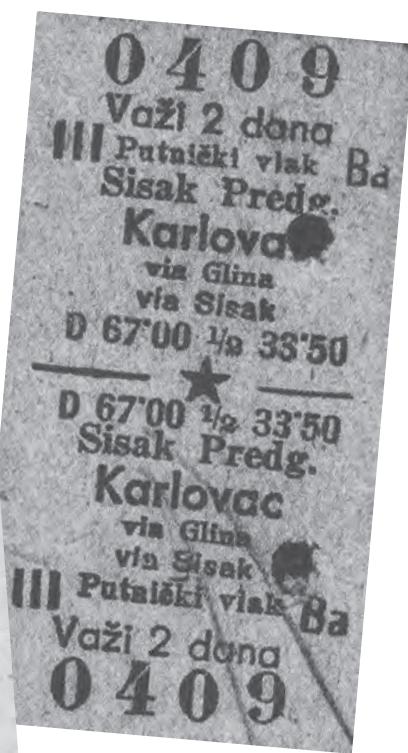
– Pa rekao sam voze!

Aktualni vic dobro oslikava ne samo situaciju u strateški iznimno značajnoj grani (transportu) već na mnogo razina i propadanje u kojemu se ne samo država već i društvo nakon četvrt stoljeća "slobode i demokracije" nalazi.

Naše su željeznice danas dovedene do stanja koje bi se moglo sasvim legitimno izjednačiti sa šesnaestostoljetnim opisom Hrvatske: *reliquiae reliquiarum olim incliti* – ostaci ostataka nekada slavne mreže koja je bila pokretač razvoja, veza sa svijetom, izvor ako ne blagostanja, u najmanju ruku pristojnog života.

Izložba Tehničkog muzeja i Hrvatskog željezničkog muzeja "Željeznički kolodvori u Hrvatskoj – priča o ljudima, zgradama i vlakovima" govorio o tom nekadašnjem vremenu kroz priče o dvadeset najznačajnijih željezničkih kolodvora, ujedno predstavnika pet regionalnih područja Hrvatske. "Recimo to jednostavno ovako: s prugom su nastajale kolodvorske zgrade, sa zgradama se mijenjao okoliš, a okoliš je s kolodvorom utjecao na vizuru cijelog grada mijenjajući ne samo izgled nego i funkciju pojedinih dijelova gradova." (katalog izložbe)

Danas, poluprazne i tek s pokojim, uglavnom lokalnim vlakom s vremenom na vrijeme, predstavljene kolodvorske zgrade – a još bi više to činile one manje – podsjetnik su na vremena kakvog-takvog planiranja, kakvog-takvog gospodarskog rasta, ali možda još više mesta osobnih uspomena, rastanaka

i povrataka, mesta na kojima su se rađali snovi i gubile nade. Mesta trajno urezana u kolektivno sjećanje i osobne uspomene. Mesta ovjekovječena – i umjetnički i simbolički – u klasicima književnosti i na filmskom platnu. Mesta bez kojih je suvremena povijest nezamisliva.

Uloga kolodvora

Željeznička je još od kraja 18. stoljeća amblem industrijske revolucije i napretka i neizbjegljivih promjena (na bolje). Izmjenila je trajno okoliš, povezala je do tada nezamislivom brzinom gradove i države, omogućila prijevoz ljudi i robe... niti jedan oblik transporta u povijesti nije tako brzo i korjenito promjenio način na koji putujemo. I danas se željeznicu smatra najekonomičnijim vidom prijevoza, a u pojedinim zemljama poput Japana ili Francuske superbrzi vlakovi na razini su nacionalnih simbola. Sjedinjene Države su jednim dijelom doslovce izgrađene na željezničkoj trasi s jedne na drugu obalu. Povjesno gledano, do nedavno Hrvatska nije bila iznimka.

Prve kolodvorske zgrade nastale su sredinom 19. st. prilikom otvaranja prvih željezničkih pruga na području Hrvatske. Uz pruge i zgrade gradili su se i neophodni infrastrukturni objekti: pružna i radionička postrojenja, željezničko-skladišni i stambeni objekti, vodovodna mreža i kapaciteti električne infrastrukture. Za projektiranje i gradnju željezničkih objekata bili su mjeđodavni vrsni arhitekti, građevinski inženjeri i timovi stručnjaka koji su bili zaposleni u upravama mađarskih i austrijskih željeznica. Zaposleni na željeznicu bili su društveno iznimno cijenjeni i to ne samo voditelji kolodvora ili strojovođe, već i pružni radnici i čuvari zabačenih kućica i skretnica. U periodu između dva rata sindikat zaposlenih na željeznicu bio je ne samo jedan od najvećih sindikata državnih službi, već i jedan od najprogresivnijih – deset godina prije ostalih omogućio je članstvo ženama.

Zaposlenici željezničkog kolodvora Šibenik, 1. svibanj 1922., Gradaski muzej Drniš

Kolodvori su se za vrijeme Habsburške Monarhije uglavnom gradili u središtima gradova. Zbog toga su građeni kao monumentalne građevine u formi palača s naglašenim, raskošnim tripartitnim pročeljima s istaknutim središnjim dijelom okrenutima prema središtu grada. Nisu bili samo mjesta praznog tranzita – poput današnjih aerodroma – već i mjesta koja su imala svoju funkcionalnu ulogu u društvenom životu. Kada govorimo o manjim stanicama uz pruge ta se društvena funkcija dodatno pojačavala jer se, u pravilu, radilo o mjestima i selima bez veće urbane strukture i kolodvori su nerijetko bili mjesta sastajanja, nevezano uz putovanja.

S obzirom na razvoj prometne tehnike i tehnologije te na društvene promjene, tokom 20. stoljeća i kolodvorske su se zgrade mijenjale. Neke su srušene, pojedine su nadograđene ili prenamjenjene, pri čemu su u cijelosti ili djelomično nestali ili promijenjeni zatečeni stilovi gradnje. Neke su pak, poput kninske, izgrađene tokom druge polovice dvadesetog stoljeća, u skladu s novim trendovima i stilovima. Bez obzira na stilove gradnje i godinu dolaska željezница je oduvijek bila prihvaćana kao simbol novog života i bolje budućnosti.

O značaju željezničke pruge za lokalnu zajednicu možda najbolje govori primjer koji navodi Mira Kolar u tekstu o nastojanjima grada Senja da dobije željeznicu: "I danas se čuje za vrijeme karnevala pjesmica: 'Mi smo, braćo Senjani, svi željezničari, vozit ćemo Bihać – Senj dok se ne pokvari.' Senj nikada nije dobio svoj kolodvor, iako se o povezivanju Karlovca sa srednjim Jadranom govorilo i planiralo još od sredine 19. stoljeća. Naravno, to je veliki

gubitak za razvoj Senja, ali je daleko veći gubitak za sva ona manja mjesta u Lici i Kordunu kroz koja bi pruga prolazila.

Od Matoša do Budena

Nije stoga čudno da su željezница i kolodvori trajno upisani u kolektivnu memoriju. Onu literarnu, ali i onu popularnu. "Vlakom prema jugu", "Brzim preko Bosne", "Vlak bez voznog reda"... fraze su koje i danas, kada je željeznički promet gotovo sveden na prigradsku liniju od Dugog Sela do Brdovca, imaju svoje značenje ne samo kao resantimanska prisjećanja.

Prva žrtva narodnog pokreta protiv mađarske vlasti pala je u Zaprešiću, nakon što je na tamošnjem kolodvoru 11. travnja 1903. izvešena ugarska državna zastava. U Primorju su seljaci rušili željezničku prugu kako bi spriječili prolaz vojske poslane u pobunjene krajeve.

Slojevitost značenja željeznice nužno je pronašla svoj izraz u ideologizaciji i simbolizaciji nekih uz nju vezanih događaja, koji su postali dio sustava tradicije, obvezatne komponente povijesnog i pseudopovijesnog diskursa o hrvatskoj moderni, jezgra njegove topike. Da navedemo samo nekoliko slika: mladi Radić ulazi u svađe s mađarskim konduktterima; šljunak s Rakoškoga polja na zagrebačkom kolodvoru 1895., nakon čega slijedi odlazak buntovnih studenata u Prag i početak novoga doba; polazak omladine pune oduševljenja na izlet 1911. Ta će scena naći svoj tragični finale u Radićevu posljednjem putovanju vlakom nakon atentata, na pruzi Beograd – Zemun – Zagreb. Za te događaje opširan komentar, iako ispravljadan iz perspektive mlađe ge-

neracije, predstavljaju Krležine *Zastave*, neka vrsta osobne autorske hrvatske enciklopedije. Nije slučajno, uostalom, da je njezin junak umiješan u pokušaj atentata na Direkciju Madžarskih državnih željeznica, a bitni se dijelovi radnje odigravaju u vlaku na relaciji Zagreb – Pešta (Istočni kolodvor).

**Njemačka godišnje željeznicom
preveze 350 milijuna tona robe,
Poljska – 300, Austrija – nešto
preko stotinu milijuna. Hrvatska?
Tu negdje s Luksemburgom,
možda dvadesetak...**

Mnogo desetljeća kasnije, Boris Buden će jednu svoju knjigu nazvati "Kaptolski kolodvor" precizno secirajući hrvatsku stvarnost i zaključujući u duhu kojim je željezница percipirana: "Kaptolski kolodvor je ime za utopiju povratka, za fiktivnost domovine kao konačne destinacije svakog putovanja. Tko je jednom napustio svijet nacionalne kulture i, u političkom smislu, univerzum nacionalne demokracije, danas se više nema kamo vratiti. To i jest prava poruka Krležina romana: ne silazite više na kaptolskim kolodvorima! Ne ponavljajte Filipovu grešku... Kaptolski kolodvor valja zamisliti i kao mjesto mogućeg polaska, kao ishodište novih, još nenačrtanih priča koje bi počinjale jednom, današnjem svijetu daleko primjerenoj rečenicom: *Svitalo je, kada je Filip krenuo s kaptolskog kolodvora*".

"Pametni znaju čemu služi pruga"

Zahvaljujući godinama nebrige, kriminala, nerada i svega ostalog što obilježava hrvatsku tranziciju, Filip danas ne bi stigao daleko. Broj je željezničkih linija u stalnom padu, rasparčavanje koje je počelo još sredinom devedesetih izdvajanjem prvih segmenta (hortikulturno održavanje pruga, vatrogastvo...) prema posljednjim informacijama završit će rasprodajom teretnog segmenta željeznica. Da li iz neznanja ili iz privatne koristi pitanje je za daleko ozbiljniju analizu. Činjenice govore da je transport robe željeznicom na srednje udaljenosti najisplativiji način. Europska statistika kaže da postoje zemlje koje to znaju: Njemačka – 350 milijuna tona godišnje, Poljska – 300, Austrija – nešto preko stotinu milijuna. Hrvatska? Tu negdje s Luksemburgom, možda dvadesetak...

I u putničkom prometu željezница ima i sadašnjost a još više budućnost. Zemlje u kojima je željeznički putnički transport u porastu – Francuska, Austrija, Švedska, Danska, Njemačka... redom su one koje bilježe porast bruto nacionalnog dohotka. Zemlje, pak, u kojima putnički promet pada su i one "problematične": Rumunjska, Hrvatska, Bugarska... Dakako da je za porast prometa bitno ulaganje i širenje mreže. Njemačka je s 38 tisuća kilometara pruga 2006. došla na 42 tisuće kilometara pet godina kasnije, a Italija sa 16 na 28. Hrvatska nije, čak ni fiktivno-statistički, u periodu od 2006. izgradila niti milimetra novih željezničkih pruga. Službeno je s 48 kilometara pruga na 1.000 kvadratnih kilometara u europskom projektu, ali ono što statisti-

Frigan, v. r.

Br. 352. 3-1
C. kr. povlašćeno društvo južne željeznice.

Red vožnje

za mješovite osobne povozne na željezničkoj prugici
od Siska do Zidanog mosta.

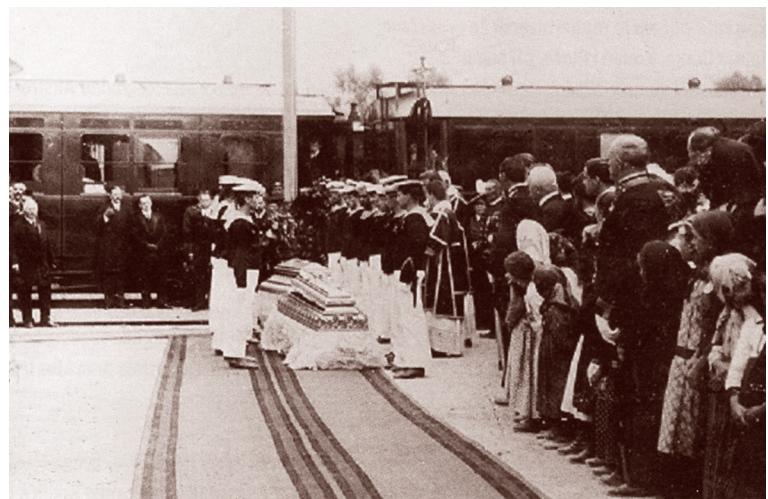
Počinje 1. listopada 1862 i traje do dalje uredbe.

Od Siska u Zidani most: | Od Zidanog mosta u Sisak:

	u	z		u	z	
Sisak . . . odlazi	6 30		U Zidani most :			
Lekenik . . . "	6 58		Iz Beća svakog utorka,			
Velika Gorica . . .	7 35		četvrtka i subote u			
Zagreb . . . (dolazi	8 1		6 satih 30 časova u			
(odlazi	8 16		Jutro prošavšim běr-			po pa.
Zaprešić . . . "	8 40		zovozom br. 2. dolaz			4 13
Brešci . . . "	9 19		Iz Beća svakdanjom			
Videm-Kerško . . .	9 37		poštom br. 6. u 9			
Liberac . . . "	9 48		satih 30 čas. s ve- prij. v.			
Sevnica . . . "	10 17		čera prošavšom dol.			11 28
Zidani most . . . dolazi	10 50		Iz Těrsta poštom br. 3.			
prij. p.			u 6 satih 45 čas. od			po pa.
			onud prošavšom dol.			3 22
Prilozi iz Zidanog mo- sta u Beću odveženi			Zidani most . . . odlazi			po pa.
tamo běrzojavom br.			Sevnica . . . "			4 25
1. svakog utorka,			Liberac . . . "			5 3
četvrtka i subote			Videm-Kerško . . . "			5 30
u 9 satih 54 časa			Brešci . . . "			5 41
s večera . . . odlazi			Zaprešić . . . "			6 1
U Beću na svakdanjoj			Zagreb . . . (dolazi			6 37
pošt. br. 3. u 5 sat.			(odlazi			6 59
17 čas. nadošli odl.			po pa.			7 14
hr. 6. nadošli u 8 sat.			3 26			7 45
i 12 čas. . . odlazi			Velika Gorica . . . "			8 19
prij. p.			Lekenik . . . "			8 46
			Sisak . . . dolazi			s več.
U Beću, 25. rujna 1862.						

Ravnateljstvo željeznice.

Red vožnje donesen u Beću 25. rujna 1862.

Dolazak lijesa sa tijelima Franje Ferdinanda i Sofije na kolodvor Metković, 30. lipanj 1914.

Kolodvor Pakrac, razglednica je putovala 1915.

Tunel Vrdovo, prokop na dionici pruge Knin - Bihać, 1936.

ka ne pokazuje je koliko je od tih pruga uistinu u funkciji, koliko kolodvora uopće služi za doček vlakova, koliko željezničara dobiva plaću.

Istovremeno, kada govorimo o fatalnim nesrećama, Hrvatska je u ne-slavnom "donjem domu" – gotovo tri puta više ih je no u evropskom projektu. Društvo nam čine Slovačka, Estonija, Rumunjska... Već spomenute zemlje koje u željezničku infrastrukturu ulažu imaju i do pet puta manji broj nesreća od nas.

**I danas se čuje za vrijeme
karnevala pjesmica: 'Mi smo,
braćo Senjani, svi željezničari,
vozit ćemo Bihać – Senj dok
se ne pokvari.'**

Umjesto, dakle, ulaganja i razvoja – po poznatom modelu tvornice Nikola Tesla, banaka i mnogih drugih – ruši se vrijednost kapitalne društvene infrastrukture da bi se lakše prodala.

Pri tome – opet po poznatom modelu – tuđa iskustva niti se primjenjuju, niti poznaju niti ih se želi upoznati. A jedan od najeklatantnijih primjera u privatizaciji javne infrastrukture je primjer Britanskih željeznica.

Britanski poučak

Primarna svrha željeznice nije bila stvaranje profita već siguran i dostupan prijevoz i funkcionalnost je prvenstveno bila određena socijalnim, a ne materijalnim potrebama. Zahvaćeno valom novih neoliberalnih teorija o nužnosti stvaranja profita britansko društvo počinje osamdesetih privatizaciju javnih infrastruktura – od telekomunikacija,

preko opskrbe kućanstava energentima do željeznica. Što se dogodilo? Ništa dobro, naravno.

Privatizacija predstavlja nužno i fragmentaciju željeznice. *British Rail* kao polifunkcionalnu segmentarnu organizaciju zamjenjuje doslovno tisuće monofunkcionalnih fragmentarnih jedinica. Nestaje integrativna snaga željeznice po kojoj je bila glasovita. "Željeznička kultura" kako je nazivaju Parker i Tyrrell, iznikla iz niza lokalnih praksi, nestaje uslijed fragmentacije rada. "Radnici na pruzi su radili u družinama i poznavali svoj dio pruge kao vlastito dvorište. Umjesto toga, radnici postaju nomadski, seleći na sljedeći posao s malo ili nimalo lokalnog znanja i naputkom da ne pričaju s konkurenčnim radnicima osim preko nadzornika koji je miljama udaljen" (Martin Brendan). Izostanak suradnje među zaposlenicima odrazio se na izvođenje brojnih zadataka. Uslijed racionalizacije pada sigurnost posla, a od radnika se traži da budu fleksibilni, što zapravo znači veće opterećenje koje rezultira površno obavljenim poslovima. Primjerice vozni red se zbog zahtjeva za fleksibilnošću počeo izrađivati za vremensko razdoblje od dva mjeseca, a mogao se promijeniti četiri puta. Takva praksa pokazala se problematičnom 1995. godine kada je vozni red objavljen u novinama, a tokom dva tjedna čitatelji su ukazivali na njegove pogreške (Robert Watson).

Također brojna privatna poduzeća zadužena su za održavanje željezničke infrastrukture, a kako naglasak prilikom poslovanja više nije na sigurnosti već na ostvarivanju profita, dolazi do štednje na sigurnosti putnika.

Međutim, brojne nesreće nisu rezultirale kvalitetnijim održavanjem infrastrukture, već smanjenjem brzine vlakova što je za posljedicu imalo povećan broj kašnjenja. Željeznički prijevoz postao je toliko nepredvidljiv da se čak i pošta u Velikoj Britaniji počela sve više prevoziti cestovnim prometom.

Krajnji rezultat? Britanska je vlada dio željezničke mreže otkupila natrag, a u izradi su studije o povratku na jedinstveni, državni sustav. Mi ćemo o tome razmišljati, možda, za dvadesetak godina. Sad je ipak prioritet na bilo koji način napuniti prošupljenu državnu riznicu.

Prvi vlak u Zadru, 1967. / autor: Ante Brkan / "Pozdrav graditeljima pruge"

Posljednji vlak

"Prošli su ratovi, sustavi i ljudi, no zgrade su ostale kao nijemi svjedoci jednog vremena, prilagođene današnjim potrebama stanovnika sela i grada", piše u katalogu izložbe. Ili ipak ne.

Željeznički će kolodvor Sušak na Brajdici, unatoč baštinskoj vrijednosti, vrlo vjerojatno prema prostornom planu grada Rijeke uskoro biti srušen. Kompleks "Gredelj" uz južnu stranu kolodvora u Zagrebu propada u politikantskim spekulacijama oko zemljišta već desetljećima. Željeznički kompleksi u Osijeku, Sisku, Capragu, Vinkovcima, Moravicama... još uvijek svjedoče o ogromnom značaju željeznice, ali u sve su derutnjem stanju. U sanaciju iznimno vrijednog karlovačkog kompleksa (preventivno zaštićen kao kulturni spomenik 1994.) ne ulaze se ništa. I tako dalje i tako redom.

**Bez obzira na stiline gradnje
kolodvora i godinu dolaska
željeznica je oduvijek bila
prihvaćana kao simbol novog
života i bolje budućnosti**

Željeznička baština, sa bezbrojnim osobnim sudbinama neraskidivo upisanim u kolodvorske zidove, pružne prijelaze, kompleksne kovačnice i radionički postrojenja, lokomotive i skretničke kućice još uvijek (lako moguće beznadno) čeka, da parafaziramo Vitezovića nakon mira u Sremskim Karlovcima, "oživljavanje" svojih "ostataka ostataka". Ili ako želimo biti suvremeniji, posljednji vlak. Koji nikako da dođe.

* FOTOGRAFIJE: Iz kataloga izložbe *Željeznički kolodvori u Hrvatskoj*, Tehnički muzej, 2015.

PREŠUĆENA POVIJEST – PARTIZANSKA ŽELJEZNICA

"Besmrtna mladost", jedan od prvih poslijeratnih filmova (1948.) dijelom se odvija na beogradskom kolodvoru i pripadačući mu infrastrukturi, uz naglašenu ulogu željezničkih radnika u borbi protiv nacističke okupacije. Jedna od epizoda "Nepokorenog grada" govori eksplicitno i detaljno o revolucionarnom pokretu zagrebačkih željezničara. Jedan od najkulturnijih partizanskih filmova uopće – "Valter brani Sarajevo" – završava, a kako drugačije nego bijegom s kolodvora. U godini kada Evropa ali s njome i čitav civilizirani svijet obilježava s ponosom 70. godišnjicu pobjede nad fašizmom, pomalo je sramotno da u svakom drugom pogledu reprezentativna izložba prešućuje funkciju željeznice tokom Narodnooslobodilačke borbe, i tek fragmentarno spominje postratnu gotovo nevjerojatnu obnovu željezničke mreže.

Od kraja 1943. u Slavoniji se rabila pruga uskoga kolosijeka Zvečev–Cikoča Rijeka, a od polovice 1944. na području Slavonije, Podravine i Moslavine dolazi do šire primjene željeznica za potrebe Narodnooslobodilačke vojske, te se počeo odvijati redoviti željeznički promet ukupne duljine od oko 300 km. U to je vrijeme na tom području (na kojem je djelovao 6. korpus) bilo na željeznicu zaposleno oko 850 osoba, a organizirani su i prvi tečajevi za željezničko osoblje: prometni, blagajnički i strojarsko-ložački. Dana 25. studenoga 1944. uspostavljen je promet na pruzi Split–Sinj, 12. prosinca 1944. na pruzi Šibenik–Drniš, 18. siječnja 1945. na dijelu pruge Drniš–Potkonje (Knin) i 13. prosinca 1944. na pruzi Split–Perković–Slivno s prijelazom na mostu Jadra.

U Bosni na području pod nadzorom NOV-a željeznice su s manjim prekidima radile tokom cijelog rata. Nakon ponovnoga oslobođenja Drvara u srpnju 1942., uspostavljen je i putnički željeznički promet, a prugama od Bugojna i Donjega Vakufa prevezen je veći broj delegata na Drugo zasjedanje AVNOJ-a, a u siječnju 1944. prugom Jajce–Drvar, prevezen je Vrhovni štab na čelu s maršalom Titom. U to vrijeme (kraj 1943., odnosno početak 1944.) partizanske željeznice dobivaju i svoje službeno ime – Željeznice Narodnooslobodilačke vojske (ŽNOV), pa su njezine oznake ispisane na lokomotivama i vagonima. Također, propisuje se vozni red i uvođe putničke tarife i naplaćivanje karata.

U proljeće 1944. formiran je u Drvaru prvi željeznički bataljun (u sastavu I. inženjerijske brigade) a potkraj te godine u Saobraćajnom odjeljenju Glavnoga štaba Hrvatske formiran je Željeznički odsjek.

O stanju neposredno nakon oslobođenja ministar željeznica FNRJ Todor Vučasinović rekao je na svečanoj akademiji 17. rujna 1949. u Ljubljani: "Samo u 1945. godini utrošeno je bilo na obnovu železničke mreže preko 50.000.000 radnih časova ... Do avgusta 1945. godine bio je osposobljen najveći deo pruga u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, a koncem 1946. godine ostala je još da se osposobi pruga Kraljevo–Skoplje i veza sa Splitom ... Obnova strahovito oštećene pruge Beograd–Zagreb, na kojoj nije ostao ceo gotovo ni jedan most, prag, šina ili skretnica, bila je završena mesec dana posle oslobođenja Zagreba ... Samo u 1945. godini bilo je obnovljeno i predato u saobraćaj 300 lokomotiva, 1.400 putničkih i preko 5.500 teretnih vagona"

A zatećena situacija bila je kataklizmička. U Hrvatskoj je bilo uništeno 3.181 km kolosijeka, 258 mostova, 2.619 postaja i ostalih zgrada. Od ratnih razaranja najviše je stradala magistrala, potom lička pruga s razorenim mostovima i bez gornjega stroja, riječka pruga s porušenim mostovima, sporedne pruge s prevrnutim kolosijecima, spaljenim stanicama itd. Dio oštećenja potjecao je i od partizanskih akcija, a stanice Vinkovci i Brod potpuno su uništeni britanskim bombardiranjem. Obnovljeno svih pruga u Hrvatskoj (osim ličke i preko Siska) do kraja 1945. jasno pokazuje masovnost i tempo obnove. Tako je na primjer pruga Brod–Zagreb bila osposobljena za dva mjeseca, Zagreb–Rijeka za četiri, iako su na njoj bila porušena tri velika mosta. Potkraj 1946. uglavnom je bila uspostavljena veza na cijeloj željezničkoj mreži u Hrvatskoj, osim pruge Sisak–Novska zbog mosta kraj Jasenovaca, gdje je cijela konstrukcija bila u vodi što je otežavala njezino vađenje.

**JANJE/KOKOŠ/ORAO; MESS SARAJEVO,
ZKM ZAGREB, BITEF TEATAR BEOGRAD**

NEUJEDNAČENA REGIONALNA SLAGALICA

Igor Ružić

Najveća vrijednost ovog projekta, ali paradoksalno i njegova najveća mana, leži u tri različita rakursa i u tri različite autorske poetike trilogije kojom se pokušava relativno niskim intenzitetom ukazati na nemogućnost ikakvog prihvatanja rata kao junačke, historijski i civilizacijski prihvatljive, a nerijetko čak i poželjne ‘tekovine’ po kojoj ‘vatra čisti’

Obilježavanja okrugle, stoljetne obljetnice početka Prvoga svjetskog rata, u protekljoj godini nije nedostajalo. Od ministara zemalja Evropske unije koji su zajedno sadili drveće, preko tematskih izložbenih projekata, nebrojenih okruglih stolova i tribina, knjiga sjećanja i dokumenata ili problemskih studija, emisija u elektroničkim medijima, feljtona u tiskanim... Svijet nije mogao ne sjetiti se i ritualno zastati, uvijek s istim ‘ne ponovio se’, ‘slava im’ i sličnim prigodnim frazama političke korektnosti smišljenim da prikriju nepravednost i neučinkovitost dominantnih sustava. Lakše je, naravno, misliti o i u paradigmama koje možda ne prolaze, ali više nisu jedine na tržištu političkih, društvenih i ekonomskih izazova današnjice, i pritom se zaklinjati u mir, sreću i pravovjernu slogu. Samo tome, naime, i služi sveopće podsjećanje na atentat u Sarajevu i sve ono što je upravo, navodno, njime započelo, a ostavilo je ‘ležati milijune’.

Među obljetničarskim akcijama, kojih nije nedostajalo ni u ex-Yu regiji, posebno se izdvojila zanimljiva, iako jednako programirana gesta suradnje tri snažne kazališne činjenice i institucije kroz jednočinke s temom rata i sto(b)ljetcice, ali i svega što se u međuvremenu na ‘ovim prostorima’ izdogađalo. Sarajevski MESS je, donekle i prirodno s obzirom na ‘mjesto radnje’ i cijeli niz manifestacija kojima se obilježavao, a ponegdje i proslavljao, jedan od najčuvenijih pucnjeva u povijesti, festivalski nositelj projekta Janje/Kokoš/Orao, ali ni partneri nisu zanemarivi: s jedne strane Zagrebačko kazalište mladih a s druge beogradski BITEF Teatar.

Činjenica da su, s izuzetkom ZKM-a koji je u međuvremenu izgubio pridruženi Festival svjetskog kazališta, to ujedno i veliki festivali koji kao takvi predstavljaju i prezentacijsku platformu s pripadajućim kulturnopolitičkim i kulturno-ekonomskim, pa i seleksijskim potencijalom, riječ je o kvalitetno skrojenom projektu koji

nije mogao ne dobiti smješak europske potpore. Izvana, zaista, sve je u toj priči nalik poduzetničkoj bajci: svoje viđenje na koncu vrlo apstraktne postavljene teme rata i ratnog stradanja daju tri sredine s različitim ulozima u onom ratu koji je trenutno u fokusu interesa gotovo cijelog svijeta, ali i različitim naslijedjem svih ratova nakon tog takozvanog Velikog, ne zaboravljujući i ove najnovije. I sve to s miješanim ansamblima, u režiji tri mlade ili mlađe, ali etablirane, hvaljene i nagradivane redateljice: bosanskohercegovački dio trilogije postavila je Selma Spahic, zagrebački Anica Tomic, a srpski Ana Tomovic.

Problem zadanog konteksta, ali i konteksta koji nije zadan nego je jednostavno prisutan zbog nagomilane stogodišnje povijesti, u samoj je osnovi ovog projekta, iako je njegova scenska realizacija gotovo namjerno zaobilazi. Iz tri različita rakursa i u tri različite autorske poetike, trilogija pokušava relativno niskim intenzitetom ukazati prvenstveno na nemogućnost ikakvog prihvatanja rata kao junačke, historijski i civilizacijski prihvatljive, a nerijetko čak i poželjne ‘tekovine’, i nipošto ne sudjeluje u argumentaciji tipa ‘vatra čisti’ kojoj se pribjegava kada treba opravdati rat kao takozvanu samoregulacijsku proceduru koja logično završava jednu i otvara novu epohu. Taj humanizam odozdo, iz pozicije pozadinaca i sekundarnih ili kolateralnih žrtava, osnovno je zajedničko obilježje sve tri produkcije, koliko god se one razlikovale izražajnim sredstvima, intenzitetom i, u krajnjoj liniji, kvalitetom. U tome leži najveća vrijednost ovog projekta, ali i njegova, paradoksalno, najveća mana.

Janje Anice Tomic i njezine stalne dramaturške suradnice Jelene Kovačić nizu izgled je najkompleksniji dio trilogije. Polazeći od ideje da Veliki rat treba sagledati s njegovog naličja, istražile su povijest prostora Zagrebačkog kazališta mladih i pronašle sasvim potentan materijal za dokumentarno kazalište kakvim se ponekad bave. Na mjestu današnjeg kompleksa, čiji dio je i ZKM, u prvim desetljećima prošlog stoljeća u uglovnicu i ne potpuno drukčijeg tlocrta funkcionalo je svratiše ‘K janjetu’, čemu je jednostavna i pomalo sentimentalna posveta upravo naziv manje dvorane tog kazališta prema kojoj je ova predstava i krojena. Site-specific pristup ili kazalište na posebnoj lokaciji ne iscrpljuje se tek prikazivanjem starih arhitektonskih planova, nego i nadograđenom pričom o međuljudskim odnosima koji u ratnoj psihozi pokazuju svoje inače zatomljene neljudske simptome.

Preskakivanje između dokumentarizma i fikcije, ili nadograđivanje dokumentarne građe dramaturškim nadpisivanjem biografija zbiljskih osoba koje time postaju dramski likovi, temelj je postupka koji koristi Jelena Kovačić kako bi nekoliko jednostavnih činjenica i nimalo jednostavnih povijesnih referenci upakirala u zanimljiv pripovjedni okvir. Prva žena koja se prijavila u KuK vojsku kako bi bila s regrutiranim i na front poslanim suprugom; sobrica koja preuzima posao supruga također poslanog na ratište; njezin sin koji zato postaje jedan od takozvanih zapu-

štenaca, gomile djece ostavljene na ulici dok su očevi u ratu a majke u pozadinskoj, tek nešto manje pogibeljnoj ali jednako nesigurnoj i zahtjevnoj, borbi za egzistenciju... sve njih povezuje prostor svratišta, koji time postaje i metafora slučajnosti spajanja i razdvajanja sloboda.

Dubravka Kovanić, Ivana Krizmanić, Vedran Živolić i Enes Salković, beogradsko-zagrebačko-sarajevski ansambl predstave, izvodi taj koloplet sasvim solidno, uvjereni u postupak uskakanja u uloge i ohlađenog pripovijedanja, opisivanja i komentiranja. Način kako to rade redateljica i njezina dramaturginja nije nov, ali ovdje ima sasvim konkretno uporište jer govoriti danas o ratu prije stotinu godina, a ne upasti u zamku glorifikacije ili nabranjanju velikih i važnih povijesnih činjenica, može se samo istodobnim poosobljavanjem povijesti, a kako je ovdje riječ o malim povijestima i malim ljudima, tako je i njihov odnos nespektakularan i utišan. Kao kontrapunkt tom hladnom pristupu predstava nudi nekoliko doslovno potresnih momenata, kada zaglušujući i zasljepljujući napad na osjetila daje osjetilni doživljaj svega igranog – i dokumentarnog i dokumentarističkog ili i teatraliziranog i teatralnog.

**Iako nije nastajao u potpunoj
samoći svojih sastavnica, Janje/
Kokoš/Orao ipak jasno pokazuje
kako 'na papiru' zamišljen ne mora
rezultirati i uspješnim proizvodom.
Dok se prva dva dijela trilogije
još i mogu razumjeti kao dio iste
kazališne priče, treći je nesvesno
ali nepovratno ruši**

Postupak izmicanja gledatelja iz zone sigurnosti koristi i Selma Spahić u *Kokoši*, naizgled povlađujući vojerskim sklonostima i takozvanom objektivnom sagledavanju radnje skeptičnog i zavođenju nesklonog gledatelja. I njezina je predstava komorna a inspiraciju je, zajedno s dramaturzima Bojanom Vidosavljević, Adnanom Lugonićem i Darijom Bevandom koji sami sebe nazivaju Drama Team B.A.D., potražila u Velikoj bilježnici Ágote Kristóf. Pravi suvremenii klasik, pogotovo ukoliko se čita uz ostala dva dijela trilogije, zaista i jest na pozornici okruženom gledateljima koji, zahvaljujući scenografiji Mirne Ler, vire kroz pukotine daščanih zidova trošne kuće u kojoj obitavaju blizanci i njihova Baka, začudna zajednica osuđena na preživljavanje neimenovanog rata i svih njegovih užasa. Starmali blizanci su darvinistički spremni na sve, od samodiscipliniranja do samožrtvovanja, što posebno dolazi do izražaja ne u sukobima s Bakom koliko u odnosu s deserterom, izgubljenom personifikacijom svih anomalija koje takozvanoj ljudskosti donosi rat, ali koje i upravo ta kompleksna ljudskost već oduvijek sadrži, pa stoga i omogućava sukob. Dramski sukob zato je sraz monolita, s jedne strane izgubljenog vojnika koji više ne zna želi li više zla učiniti drugima ili sebi, a s druge depersonaliziranih, na mehaniku i logiku preživljavanja svedenih blizanaca. Višestruka metaforika starog i novog te iskustva i logične, koliko i potpuno pogrešne želje za stjecanjem istog, pretvara se u agoniju nepristajanja i odustajanja kad se radnja odmakne od motiva *Velike bilježnice* i postane autorski komentar ne samo namjerno do moralne nule ohlađenog rukopisa njezine autorice nego i prihvaćenih društvenih mehanizama koji navodno neizbjegivo vode ka sukobu. Autorski tim predstave, međutim, i u tom

kaosu rituala oslobođanja kroz stroboskopske efekte i snažni ritam techno glazbe, zadržava odmak od pukog aktivizma i poruke koju gledalište očekuje.

Nakon zadanog hiperrealizma koji se pretvara u simbolizam, a nakon toga i približava pamfletu, jednostavna poruka 'Mir' ispisana je ipak krvlju i ne dopušta gledatelju, skidanjem drvenih zidova u međuvremenu pripuštenom u prostor igre, jednostavno pomirenje sa svim izazovima koje nudi ova kratka, ali izrazito efektna i u svojim nastojanjima kompleksna predstava. Začudnost likova izvrsno je osnažena činjenicom da blizance zaista posvećeno igraju zbiljski blizanci, hrvatski glumci Filip i Nikša Eldan, a desertera karizmatični Alban Ukaj, dok Baku i sve njezine inačice tumači Jelena Kordić-Kuret. Iako se izrijekom tek načelno opire apsolatu, Kokoš je istodobno nemoguće ne pročitati iz perspektive posljednjih ovdašnjih ratova, ne samo zato što joj je producijski potpis sarajevski. Time njezina igra na tankoj granici tik do konkretizacije, ima još veću vrijednost, onu koju se naslućuje i osjeća a ne mora biti izgovorena.

Treći dio trilogije u simboličkom je smislu najmanje provokativan, ujedno i po postavkama najviše nagnut tradicionalnom kazališnom izrazu. Ana Tomović sasvim je vjerno i bez interpretativnog ili značenjskog ostatka postavila tekst *Tvrđoglavi* popularnog njemačkog autora, glumca i redatelja Franza Xavera Kroetza, o veteranu s invaliditetom nespojivom s povratkom u mirnodopski život. Međutim, tu nespojivost ne uzrokuje sam, svojom neukloplivošću ili PTSP-om, nego zajednica sama, počevši od njegove obitelji i obitelji njegove djevojke, zaručnice i nesuđene majke njegovog djeteta koja se također na kraju priklanja sudu većine. Upravo zbog tog obrata u očekivanju, Kroetzova je drama zanimljiva jer se ne bavi onime što je rat učinio ratnicima nego civilima i pozadincima spremnima osuditi one koji su, herojsko-patetičnim ali i sasvim točnim rječnikom rečeno, stradali za njih ili, što je u neizrečenoj podlozi ovog teksta, zbog njih. Konkretni rat se ne spominje niti imenuje, pa predstava ima simbolični univerzalni predznak i nemoguće ju je odbaciti kao manje relevantnu ili bitnu za trilogiju, barem ukoliko se u obzir uzima samo njezina problemska potka. No, sveukupno, najprije zahvaljujući neambicioznoj postavki s vidljivo nezainteresiranom režijom koja se očituje u kostimografsko-scenografskim doslovnostima, mizansenskoj praktičnoj jednostavnosti i, poslijedično, glumačkim kreacijama uglavnom niskog intenziteta, *Orao* ipak iskače iz prvim dvama dijelovima uspostavljenog registra cijelog projekta. Ne pomažu pritom ni poznata imena poput Feđe Stojanovića i Miralema Zupčevića čije su interpretacije svedene na nužno, dok je mlađim izvođačima, poput Miloša Timotijevića u glavnoj ulozi i Luke Mihovilovića u sporednoj, ostavljeno više prostora ali ga oni nisu znali, ili smjeli i mogli, u potpunosti iskoristiti. Tako jedina glumački zanimljiva točka predstave ostaje Maja Izetbegović, ne samo zato što je njezin lik najzahtjevniji zbog tragične dvojbe koju pogrešno razrješava.

Iako nije nastajao u potpunoj samoći svojih sastavnica, *Janje/Kokoš/Orao* ipak dosta jasno pokazuje kako 'na papiru' zamišljen, koliko god programski i producijski kvalitetno strukturiran projekt ipak ne mora rezultirati i zaista uspješnim završnim proizvodom. Dok se prva dva dijela trilogije još i mogu razumjeti kao dio iste kazališne priče, treći je nesvesno ali nepovratno ruši. Očito je da se, nakon početne podjele zadataka, timove pojedinih segmenata ostavilo bez dramaturškog i projektnog nadzora, što nominalno, naravno, nije loše jer je temelj svojevrsnog istraživačkog pristupa, ali sveukupno je ipak nedvojbeno da ovoj prigodnoj trilogiji nedostaje završno sumiranje i usustavljanje, a time i jasnija pozicija unutar uopćenog humanističko-mirovnjačkog polja. Jednostavni trik sa zamjenom redoslijeda jednočinku možda bi pomogao, jer bi se problemske linije mogle drukčije i bitno bolje sklopiti kako bi antiratna i nesumnjivo duboko humana poruka ove regionalne slagalice dobila i scensku realizaciju koja zaista govori (sve) ono što joj je bila namjera reći.

IZLOŽBA DA CAPO DEIMANTASA NARKEVIČIUSA, MSU / 20. 01. -20. 02. 2015.

ČIJU POVIJEST PAMTIMO

Leila Topić

Dok jedni uklanjaju, mijenjaju ili uništavaju spomenike, drugi ih smatraju neotuđivim dijelom vlastite povijesti jer je kolektivno pamćenje društveno konstruirano i zahtijeva društveni relacijski okvir

U *Mementu*, filmu Christophera Nolana, glavni protagonist Leonard Shelby pati od anterogradne amnezije, pojednostavljeno objašnjene kao gubitak kratkoročnog pamćenja. Svaki Leonardov dan kreće iznova te junak pokušava stvoriti pamćenje proteklih događaja, svijest o sebi i proživljenim situacijama, opsesivno vodeći bilješke, snimajući fotografije i tetovirajući važne podatke na vlastitom tijelu. Ukratko, život mu nalikuje košmaru koji svaki dan kreće iznova. Kretanje od početka prisutno je i u nazivu izložbe litavskog umjetnika Deimantasa Narkevičiusa koju potpisuju talijanski kustos Marco Scotini u suradnji sa zagrebačkom kustosicom Radmilom Ivom Janković. Naime, izložba predstavljena u zagrebačkom Muzeju suvremene umjetnosti sredinom siječnja, naslovljena je *Da Capo*. Posrijedi je uputa preuzeta iz svijeta glazbe, a upućuje na ponavljanje segmenta glazbene kompozicije od njena početka. Kod Narkevičiusa taj izraz se ne odnosi isključivo na ponavljanje priče u video loop-u, nego i na njegovu umjetničku praksu. Upravo kao i Nolanov Leonard Shelby, Narkevičius snima, bilježi i preuzima pronađene arhivske snimke i fotografije kako bi iznova, *da capo*, rekonstruirao vlastiti identitet odnosno recentnu povijest.

Javno-privatno prožimanje

Ono što Narkevičiusa čini iznimnim i traženim autorom je način na koji se okreće unatrag, u prošlost, najčešće posežući za vremenom komunističkog režima, ali i razdobljem promjena koje su se dogodile nakon stjecanja neovisnosti Litve, 1989. godine. U istraživanju osobnog sjećanja kojeg često uspoređuje sa službenom povijesti, Narkevičius razvija vlastitu tehniku pri-povijedanja dokumentarnog filma, takozvane *docu-stories*, koristeći zastarjele filmske tehnike, pronađene arhivske materijale i vlastito iskustvo kako bi stvorio priče za koje je često nemoguće utvrditi jesu li stvarni ili izmišljeni događaji.

Kronološki, najstariji rad prikazan na izložbi je filmska instalacija naslovljena *His-story* te označava određeni početak istraživačkog i filmskog rada Deimantasa Narkevičiusa o temi povijesti koji počinje traganjem. "Sjećam se da sam se toga ljeta izgubio na plaži, i to gotovo pola dana. Moji roditelji su bili jako zabrinuti" recitira na litavskom glas u pozadini na prijelazu sa statične crno-bijele fotografije na crno-bijele pokretne 35 milimetarske filmske snimke. Na fotografiji je sam umjetnik, kao dječak, s majkom i ocem, uz rub vode, za vrijeme ljetnih praznika. Nakon te namještene fotografikske poze slijedi kadar s dječakom koji se polako širi i obuhvaća i roditelje koji zimskog dana šeću baltičkom plažom. U nekoliko sekundi u pejzažu se događa važna promjena koju film prikriva, ali istovremeno i otkriva. Tamo gdje bi se mogao pojaviti odnosno gdje očekujemo narativni kontinuitet događa se vremenski pomak na kojeg se tek aludira promjenom godišnjeg doba s ljeta na zimu. Zapravo se događa inverzija uloga: od djeteta prema odraslot, od sina na oca koji potom pripovijeda priču vlastitog roditelja. Na fotografiji je autor filma s majkom i ocem, dok se na fotogramu pojavljuje sa suprugom i sinom. Inverzija je ovdje u funkciji naglašavanja paradigmatske promjene litavske političke povijesti 1989. a koja istodobno suptilno otkriva nedostatak Narkevičiusovih spoznaja o patnjama njegovog oca tijekom sovjetskog režima.

O prožimanju javnog i privatnog sjećanja progovara video rad *Nestanak plemena*. Posjetitelj promatra nizove izmjenjujućih crno-bijelih fotografija mladog muškarca sa školskim prijateljima, u državnim ili obiteljskim rituallima, kasnije kao vojnika sovjetske vojske sve do snimke koja prikazuje fotografiju protagonista ispred, očito, vlastitog mrtvačkog sanduka. Ovo istraživanje nije potaknuto sentimentima za utopističkom prošlošću o multikulturalnoj megadržavi koja je nekoć pokrivala gotovo pola planeta nego je, kako tvrdi Narkevičius, posrijedi određena poredba s trenutačnom situacijom u kojoj se suočavamo s izazovima bešavnog uklapanja i pripadanja novoj nadnacionalnoj tvorevini - Europskoj uniji.

Nekoć homogena sovjetska politika sjećanja pretvorila se u prah pod pritiskom partikularnih i često proturječnih pri-povijesti

Nestanak plemena, dakle, nije utopijski pogled unatrag, prema boljim ili drugačijim vremenima nego kolažirani i montirani prikaz kritički usmjeren prema sadašnjosti koji je dao zabranjivanim i potisnutim sjećanjima prenošenim međugeneracijskom komunikacijom pravo javnosti. Nekoć homogena sovjetska politika sjećanja pretvorila se u prah pod pritiskom partikularnih i često proturječnih pri-povijesti. Stoga radovi *His-story* i *Nestanak plemena* otkrivaju kako povjesni narativi ne podrazumijevaju neko objektivno, opće

znanje već ostaju partikularni, fragmentarni ili nesagledivi, odnosno podložni drugačioj interpretaciji uz neprestano ponavljanje važnog pitanja: u čije ime su povijesne istine ispisane ili ispričane?

Damnatio memoriae

Švicarski povjesničar Dario Gamboni u djelu *The Destruction of Art* analizirajući vandalske akcije na socrealističkim skulpturama nakon pada komunizma pokazuje kako uništavanje spomenika putem "vandalskog uljepšavanja", primjerice uobičajenim receptom križ namjesto petokrake, a koji prati velike povijesne promjene, treba promatrati kroz njegove nositelje, ali i kroz funkcije koje se mogu tumačiti dvojako: kao otvorena "socijalna kritika" i kao prikrivena politička odmazda. Ideološki motivirana destrukcija srovnala je sa zemljom brojne spomenike antifašističke borbe u Jugoslaviji, bez obzira na njihovu socrealističku ili modernističku formu, a njihovi su ostaci nerijetko prodavani u staro željezo ili prepušteni propadanju.

**Narkevičius snima, bilježi i
preuzima pronađene arhivske
snimke i fotografije kako bi
iznova, *da capo*, rekonstruirao
vlastiti identitet odnosno
recentnu povijest**

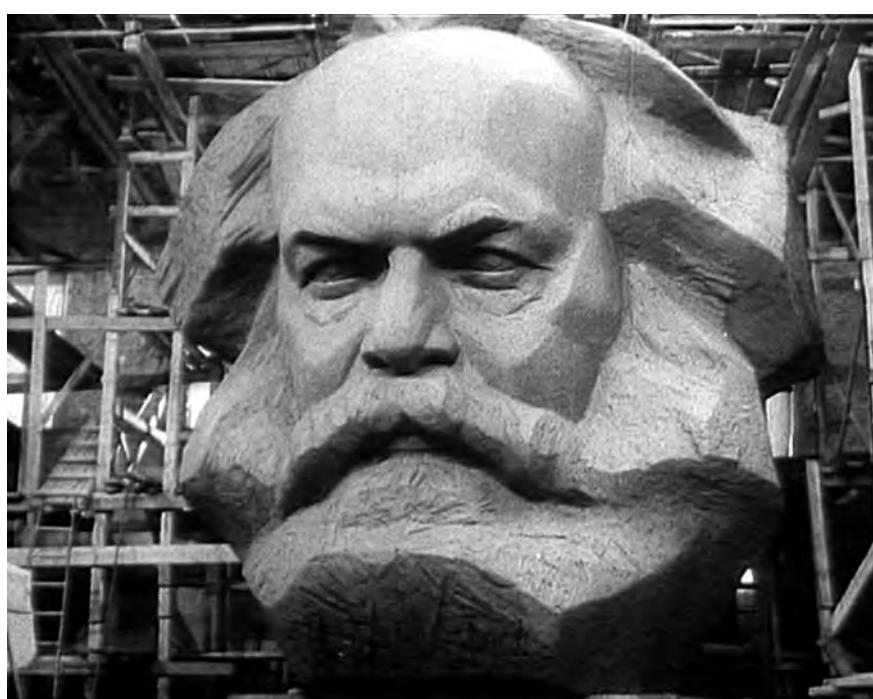
U drugim istočnoeuropskim zemljama, manje sklonima uklanjanju ne-počudne povijesti dinamitom, otvoreni su tematski parkovi: jedan u Litvi, a drugi u Mađarskoj. Tematski parkovi komunističkih spomenika, kako je inteligentno zabilježio Žižek u tekstu *Afterwords: Lenin's Choice*, najučinkovitije su sredstvo obračuna s neželjenom poviješću, mnogo bolje od dinamita jer pretvaraju komunističku memoriju u neobavezujuću turističku dokolicu. Stoga ne čudi što Narkevičius u svojim filmskim radovima namjerno stavlja u središte *damnatio memoriae* socrealističke spomeničke plastike. Tako i nehotice naglašava definiciju povjesničara umjetnosti Arthur C. Dantona koji ističe kako spomenici predstavljaju "junake, trijumfe, pobjede i osvajanja" te da memorijalima štujemo mrtve a spomenicima, pak, sami sebe. Stanovit odraz nas samih predstavljen je u kratkom videu naslovlenom *Jednom u 20. stoljeću*. Jednostavnom tehnikom premotavanja vrpce unazad Narkevičius "vraća" monumentalnu Lenjinovu figuru ponovno na postolje središnjeg trga u Vilniusu. Ono što je televizijska kamera dokumentirala kao nacionalno važnu proslavu uklanjanja Lenjinovog spomenika, odnosno konstrukciju nacionalnog identiteta očišćenog od komunističkih i sovjetskih elemenata, Narkevičius je "premotao" te stvorio fiktivni ushit zbog postavljanja Lenjinove statue. Razlog ove video intervencije, kako je zabilježio, jest činjenica da "mlađoj generaciji komunizam postaje nešto vrlo egzotično. Posve sigurno ih ne asocira na teror države nad pojedincem ni na ideologiju kolonizacije čitavih nacija. S druge strane, novi političari s Istoka poriču nedavnu prošlost. Neki od njih, iako su započeli političku karijeru prije promjena devedesetih,

Disappearance of a Tribe (Nestanak plemena), 2005.

The Dud Effect (Učinak neuspjeha), 2008.

The Head (Glava), 2007.

postaju nekom vrstom desničarskih populista a njihova me retorika često podsjeća na prošla vremena.“ Tako promatramo masu što mašući litavskim zastavicama kliče i ushićeno pozdravlja povratak Lenjinove figure vizionarski odvažno ispružene desnice na njegovo zasluženo mjesto, javni prostor trga. Promatrač je, naravno, zbunjen imajući na umu spoznaju o odstranjivanju spomenika sovjetskim junacima: Lenjinu, Dzerežinskom ili Gagarinu iz javnih prostora gradova nekadašnjeg sovjetskog bloka, no ubrzo shvaća kako je riječ o pomalo ironijskom komentaru autora o *damnatio memoriae* koja se odvijala ne jednom nego i nekoliko puta u 20. stoljeću.

Nova tumačenja

Ironijski odnos prema povijesti prisutan je i u filmu *Glava* koji je nastao zahvaljujući propaloj Narkevičiusovoj ideji da monumentalnu glavu Karla Marxa, smještenu u Chemnitzu, nekadašnjem Karl-Marx-Stadt, predstavi na međunarodno važnoj skulptorskoj izložbi u Münsteru. Riječ je o pokušaju da djela sovjetskog soce realističkog kipara Leva Kerbela predstavi kao jednakovrijedan segment povijesti umjetnosti skulpture ističući kako novi naraštaji umjetnika i građana jedva mogu pojmiti da se 45 godina nije tolerirala sloboda individualnog izražavanja ili kritika dominantne ideologije, no usprkos tome, soce realizam jest punopravni umjetnički smjer u kanonu umjetničkih pokreta 20. stoljeća. Inače, Lev Kerbel koji u radu *Glava*, posredstvom arhivskih snimaka, priopovjeda o svom radnom procesu bio je jedan od najtraženijih soce realističkih kipara. Njegova su djela poklanjana prijateljskim državama Sovjetskog Saveza te su se njegove skulpture nalazile ne samo u DDR-u ili Sovjetskom Savezu nego i na Kubi ili Šri Lanki. Marxova glava proizvedena je u Moskvi i Lenjingradu te poslana u Karl-Marx-Stadt u čak deveset i pet dijelova te montirana ispred administrativnih zgrada u Marxovoj ulici. Narkevičiusov pokušaj premještanja Marxove glave iz 2007. izazvao je pravu lavinu negodovanja i žestok otpor stanovnika Chemnizza koji *Nischela*, kako popularno nazivaju Marxovu glavu, smatraju dragocjenim elementom vlastitog identiteta. Otpor koji se vjerojatno može usporediti i s reakcijom na rad Sanje Ivezović *Lady Rosa of Luxemburg* iz 2001. kada su građani Luxembourg-a gnjevno reagirali na umjetničnu intervenciju koja je simboličku žensku statuu učinila trudnom dovevši u pitanje isključivo jednostrano čitanje povijesti.

“Mlađoj generaciji komunizam postaje nešto vrlo egzotično. Posve sigurno ih ne asocira na teror države nad pojedincem ni na ideologiju kolonizacije čitavih nacija”

Glavom je Narkevičius, upravo kao i Sanja Ivezović sa svojim intervencijama na spomenicima, otvorio novi niz pitanja o komunikacijskim potencijalima spomenika svjestan kako se između potencijalnog korisnika i skulpture nalazi interpretacijski stroj i složen ideološki arsenal nadziratelja značenja.

I dok jedni uklanjaju, mijenjaju ili uništavaju spomenike, drugi ih smatraju neotuđivim dijelom vlastite povijesti jer, kao što je zabilježio francuski sociolog Maurice Halbwachs, kolektivno pamćenje je društveno konstruirano i zahtijeva društveni relacijski okvir bez kojeg se ne može konstituirati individualno pamćenje. Stoga na kraju filma posvećenom Levu Kerbelu i Marxovoj glavi, kamera, bez zvuka, vrlo sporo prelazi preko fotografija inauguracije spomenika u Karl-Marx-Stadtu iz 1971. kojoj je prisustvovalo četvrt milijuna stanovnika. Nijemim i dostojanstvenim završetkom filma, sada nevidljiva Marxova glava, postaje izvjestan interpretacijski stroj koji implicira novu komunikaciju građana i spomenika unutar Halbwachsovih društvenih okvira. Marxova glava, zahvaljujući Narkevičiusu, postaje žarišna točka dijaloga o re-artikulaciji privatnog i javnog sjećanja, umjetnička proizvodnja Lava Kerbela oslobođena za nova tumačenja, a Kerbelova biografija suborac u angažmanu protiv kolektivnih amnezija i povijesnih revizija.

Prošlost nikoga ne čeka u netaknutom stanju, ono što je danas živa uspomena već sutra će postati povijest

Čija je povijest?

Promatrajući izložbu Deimantasa Narkevičusa nameće se zaključak kako je ideološki motivirana aktivnost brisanja sjećanja – eksplozivom, kradom ili propisanim zaboravom u tematskom parku – stvorila snažnu umjetničku scenu koja se prisjeća nekadašnjih sjećanja te će u bliskoj budućnosti upravo takvo prisjećanje i umjetničko-aktivističke akcije koje konstruiraju zajedničku memoriju postati događaji vrijedni dijeljenja i pamćenja. Stoga je umjetničku proizvodnju Litavca Deimantasa Narkevičusa moguće usporediti s memorijskim radovima Igora Grubića, Davida Maljkovića, Marka Lulića, Siniše Labrovića, Dalibora Martinisa, Sanje Ivezović ili Sandre Vitaljić, te ih valja analizirati na podlozi pokušaja državnih aparata različitog ideološkog predznaka koji očajnički pokušavaju stvoriti homogene komemorativne prakse. Lokalni se moćnici koškaju oko načina prisjećanja “Oluje”, bleiburških masovnih ubojstava ili Titove biste, istodobno zatvarajući oči pred jugoslavenskom prošlošću i pripadajućim im spomenicima dok se u susjedstvu grade tematski parkovi u kojima se komunističkom naslijedu oduzima pravo na memoriju. Henry Kissinger je zabilježio kako nacije rijetko uče iz vlastite povijesti a još rjeđe iz nje izvlače ispravne zaključke. Stoga, kako ne bi svaki dan kretali iznova s bolnim tetovažama današnjice, poput Leonarda Shelbyja s početka teksta, prošlost mora biti predmet proučavanja i kritičkih refleksija te smislenе legitimacije sadašnjosti. Uostalom, već spomenuti sociolog Halbwachs, čiji je životni put završio u koncentracijskom logoru u Buchenwaldu, istaknuo je kako je prošlost “socijalna konstrukcija čija se priroda nadaje iz potrebe za smislom”. Prošlost nikoga ne čeka u netaknutom stanju, ono što je danas živa uspomena već sutra će postati povijest. Nastavimo li bacati biste i trpati spomenike u zabavne parkove – pitanje je čiju ćemo povijest pamtitи?

SOUNDTRACK ZA RAT

MOJA DOMOVINA

Đorđe Matić

U ono stravično ljeto, kad je puštena na radiju – jedne nedjelje, čini mi se – po prvi put, pa drugi, pa onda svaki sat i još učestalije, proširila se *Moja domovina* kao onaj vanjski, metaforički i stvarni požar jednako, po gradovima, po provinciji i pustopoljinama kroz bezbroj prijenosnih tranzistora, alternirajući s uzinemirujućim kriptičnim vijestima postala je prepoznatljiva, nepogrešiva zvučna kulisa

Uz 15. II 2015.

I

Konvencija danas glasi (ili, bolje, 'šuti') da se o *onom* više ne govori. Kako se pisalo, što se govorilo – to i 'ajde još, ali kako i što se *pjevalo* prvih godina devedesetih u dobu nastanka (odnosno, ako ćemo pravo, *nastajanja*, kao još uvek nedovršenog procesa) ovoga svega, generalni stav je – što se manje kaže, to bolje.

To je čudno. Ako je išta naime bilo kohezivnim faktorom tada, povezalo sve s ove strane na identifikacijskom, simboličnom i svakom drugom nivou, to je bila popularna muzika, bez ikakve sumnje više od bilo koje druge forme, više i od narodne. Ta uloga gotovo da se ne može precijeniti, krenuvši od samog početka, od prve i najvažnije točke od koje se u nas dijeli vrijeme na prije i poslije, počevši od jedne jedine pjesme.

Moglo bi se presjeći pa reći ovako: ovo što imamo danas nije nastalo jedino u strašnom sukobu, niti politikom i diplomacijom, raznim preokretanjima i igrama, lobiranjem, dogоворима i kompromisima, završno s priznanjem i ostalim formalnim aktima, onako kako države uostalom nastaju. Prije toga dogodio se jedan simbolični čin koji je na drugačiji način predstavljao rađanje našeg kompleksa: on je dobrim dijelom nastao u određenom času, trenutno – onda kad je prvi put na televiziji i na radiju emitirana *Moja domovina*, pjesma odnosno (i pogotovo) video-spot tzv. "Hrvatskog Band-Aida".

U ono stravično ljeto, kad je puštena na radiju – jedne nedjelje, čini mi se – po prvi put, pa drugi, pa onda svaki sat i još učestalije, proširila se kao onaj vanjski, metaforički i stvarni požar jednako, po gradovima, po provinciji i pustopoljinama kroz bezbroj prijenosnih tranzistora, alternirajući s uzinemirujućim kriptičnim vijestima, omeđujući nervozne sate, u brzini i nesigurnosti naše neposredne ugroženosti, u konfuziji i kaosu, i u onim preduzim danima bila je prepoznatljiva, nepogrešiva zvučna kulisa u beskrajnom i ponižavajućem čekanju po podrumima.

Domovina, za jedno kratko vrijeme, pored službene (i odavno korištene u drugom ranijem kontekstu pa otud i emocionalnim učinkom i značenjem ne toliko jake i 'privlačne'), bila je alternativnom, zamjenskom himnom novonastajuće zemlje.

Ta pjesma, nakon velikog puknuća i stvaranja ovog našeg zasebnog 'otoka', neovisne tvorevine, skupila je ljudi pod jedan nazivnik kao ništa drugo.

O pisanoj i izgovorenoj riječi, o književnosti i filmu, ima ponešto osvrta(nja) u međuvremenu, ali o tome kako se stvaralo u muzici, hoće se reći onoj popularnoj (tzv. 'ozbiljna', klasičarski pisana, nije se naročito oglašavala po tom pitanju, koliko znam, nikakvim značajnijim radovima na temu, nego samo indirektno, već napisanom baštinom, klasičnim i duhovnim skladbama i implicite u jakom nacionalnom tonu), o muzici koja po svojoj prirodi obuhvaća i stiže do najšireg broja ljudi, kako i što se snimalo, kako se pjevalo, to jest što se u pjesmama iskazivalo i govorilo s obzirom na kritičnu situaciju, što se kroz tekstove poručivalo – o tome danas skoro pa ništa.

Ako čovjek danas, sjećajući se zapravo s nelagodom svega (ako je iskren), postavi pitanje: 'a stvarno, kome je to sve palo na pamet?' ili, kalamburom – 'kako je nastala *Domovina*?' (!), i pod uvjetom da ne kontaktira direktno autore – dobit će, dvadeset i četiri godine kasnije, malo odgovora.

U redu, mogli bismo reći jednostavno (kad ne bismo znali bolje to jest) da u tome nema tendencije nego, da budemo još benigniji, da se naprsto povijest nastavila događati – drugim riječima, stvarnost se ubrzala i slabo je bilo mješta za predah i refleksiju. Osim toga, činjenica je da mnogi akteri iz onog doba nisu nigdje otišli, nije ih 'pojelo vrijeme' kako se kaže, nego su i danas uglavnom aktivni (neki doduše, srećom, više nisu), a neki su kasnije u svom 'aktivizmu' za pravu stvar, u radikalnosti nadmašivali sami sebe kroz godine pa se 'ono tada' čini manje malignim nego što je stvarno bilo.

Slutim pak da je stvar drugačija.

Svejedno je čudno (u najmanju ruku) jer, velim, pored komunikativnosti popularne muzike, njene raširenosti u odnosu na druge žanrove, uloga, ili bolje rečeno, zadatak koji su izvođači i stvaratelji popularne muzike dobili tada, namjere koje je muzika imala i njena važnost u svemu, bile su upravo u obrnutoj proporciji s tim koliko se o njoj, respective njenim autorima i izvođačima, govor sad.

Dade se doduše nekako dijelom po zdravoj pameti zaključiti i nasumce rekonstruirati kako je mogla nastati ideja o takvoj pjesmi. Potreba za njom, za pjesmom koja bi objedinila sve kroz muziku i pogotovo stihove, potreba za zajedništvom u kritičnom trenutku, i učvršćivanju takvog zajedničkog osjećaja, nametala se skoro sama.

Bilo je protopjesama novog ujedinjenja i homogenizacije i ranije: još za mira i prije konačnog raspada prošlog stanja, u vrijeme nastajanja novog, i onda kasnije za eskalacije i tokom tonjenja u kaos. To su bile najave. Prvi pucanj, prva

pjesma drugačije vrste od svega što i kako se dotad radilo, bila je bez sumnje Hourina *Ruža (Mojoj majci)* – ali to je bilo unutar potpuno drugačijeg, većeg kompleksa, na samom kraju njegova života i taj udarac malo proračunatog a malo spontanog iskaza i *statementa*, koji se kao privlačna zaraza širio ispod površine, izvan javnosti, prethodio je raspadu toga kompleksa i sukcesivno pridonio stvaranju novog, rađanja novog vremena, ovog što imamo danas. *Ružica* je, kako god okrenuli, bila izokrenutost, novi smjer nečega što je davno, bez sumnje bilo visoko kvalitetno.

Dva autora što su napravili *Domovinu*, nisu bili u jugoslavenskom Band–Aidu, pjesmi tada domaćih izvođača za svjetsku akciju pomoći. Niti ih je tko zvao, niti su tu, u rokersku branšu, spadali, bez obzira na talent

No *Domovina* je međaš posebne vrste.

Ne samo što je nastala kad je otvoreni i totalni sukob već krenuo. Nego već i danas, iz 'budućnosti', iz naknadne recepcije kad se pogleda, za razliku od većine tadašnjih pjesama na nju se ne može samo odmahnuti rukom, ako se bez ironije krene razmišljati. Uostalom, da je to tako svjedoči još nešto – na sve su druge pjesme nastale u ono doba vremenom 'digli nogu', iz raznih smjerova – kao što se s jedne strane inzistiralo na njima, trubilo do tuposti po radiju i televiziji, tako se s druge strane sve više i slobodnije nekim od tih pjesama podsmijevalo, ironiziralo ili kritički o njima govorilo, najprije bojažljivo, iz razloga estetskih, kao opravdanim izgovorom, a onda i, onim što je stvarno bolo kritičare – zbog njihovog idejnog dijela. Ali na *Domovinu*, osim privatno ili indirektno, čak ni u stvarno neovisnim novinama i časopisima (u drugim medijima ionako ne bi dobili priliku za to) – nikad. *Domovina* je off-limits. Otud, taj je 'zaborav' danas samo prividan – on je drugo lice još uvijek trajućeg tabua.

U nas stvari zapravo ovako stoje: nisu ljudi blesavi – misleća većina, intelektualniji i obrazovaniji dio, vidi pravo lice *Domovine*. Pa opet je ne bi nikad javno kritizirao. Taj, pametniji dio naroda izvodi time naročitu vrstu 'lateralnog' razmišljanja, mnogo starijeg od njih i od svih nas, pa ako bismo tome povjerivali neka bude da im je motivacija kao u onom logičkom okretu koji daje Sveti Pavao kao lažno atribuiran kršćanima – 'čini loše kako bi dobro moglo doći'. Ili u parafazi, kroz, uzgred, vjerovatno najpoznatije patriotsko-ratno djelo, s odlučujućom bitkom za slobodu kao temom – Shakespeareova Henrika V: "There is some soul of goodness in things evil" – "ima nešto duse Dobroga u stvarima zlim" ...

Trebalo je tada dakle biti takav, tvrdokoran, uvjeren u pravu stvar i ne inzistirati na estetici, raditi ovako da bi se postiglo ono kasnije. Iako pritom svi znamo da je istina, skrivena i iritirajuća po apologete, drugačija od izrečenog, i da se laže kad se ovo govori. Nije to bila zadnja laž takve vrste, ali je među prvim, najočitijim, i kao takva početak jedne naopake logike od koje su krenule mnoge druge laži.

Ako se iz današnje (sigurne?) razdaljine trezveno i hladno proba pogledati kako je koncipirana, *Domovina* je u svojih pet minuta i dvanaest sekundi sažela svašta.

Naizgled sigurna u sebe, samouvjereni, odražavala je iza te prednje strane, iza poze, dosta potisnutih nesigurnosti, strahova i nedosljednosti. Iza svega, iza ponešto obavezne laži, za ne povjerovati, čak i mali proplamsaj nečega što bi se moglo nazvati mutnom nadom.

Radila je pjesma, da tako kažemo, na dva kolosijeka: tu su se politika i estražda smutile do međusobnog nerazaznavanja, jedna se miješala drugoj u posao, što je najočitiji aspekt pjesme, do trivijalnosti skoro. No tu su se preklapali i različiti drugi problemi za obje, naprimjer odnos spram prošlosti i ka budućnosti, baš u tom trenutku, postavljala su se ista pitanja a davali različiti odgovori. Pjesma je na kraju ipak bila 'nedosljednja', i iskrenja, u njoj je, za razliku od 'utopijskog elementa', sreće u budućnosti koji je obećavala ideologija, između redova bila prava najava neizbjegnosti stvari, znak nadolazeće opasnosti. Bila je puna ambiguiteta koji čak i ovako unazad puni nejasnim i gadnim, teško odredivim strahom.

Dijelila je s društvom i stanjem, koje se bilo tako strašno ubrzalo u samo nekoliko mjeseci, jedan problem posebno, i ponudila je ljudima neku vrstu utjeha i naznake 'rješenja' u tom smislu, makar retorički i nakaradno, kičerski: prvo i najbitnije možda – problem samodefiniranja, rekli bi danas 'identiteta', dakle osnovno pitanje 'tko smo i što smo točno u onom trenutku, što postajemo, i kako se postaviti spram toga'. Problem koji je, bez obzira na trubljenje o stopostotnoj definiranosti, sigurnosti i jasnoći u vezi toga, bio i jest mnogo mutniji i složeniji nego što se htjelo.

Drugo, koje je djelomično izlazilo iz prošloga, nagovijestila je neizbjegnost i nadolazeću opasnost i još veću destrukciju koja je već bjesnila, negdje više, negdje manje, pa je ako ništa (!) time prekinuta neizvjesnost u tome kako će se razvijati situacija, makar to bilo najstrašnije moguće rješenje. Sigurnost u najbližu budućnost, koliko god ova postala užasna (a bila je, Bog zna), bolja je od živčane, ubitačne neizvjesnosti.

Treće, imala je pjesma jedan od ključnih problema čitavog kompleksa: problem kontinuiteta kao ekstenzije neuralgičnog mjesta čitave nove postavke – pitanje kako premostiti pocijepanost između dva vremena i sistema, kako povezati lom između prošlosti i novog.

Tu je pjesma pocijepana također, u zanimljivoj asimetriji: formom, onako kako je napisana, ona je u potpunosti nastavak škole rada domaće (!) muzike prošlog vremena, dok ideološki element u njoj pak, inzistira na kontinuitetu tamo gdje ga nema – gdje se stvari tek rađaju prekidom i puknućem.

U srži skupa ideja, doktrine koja je njenim pravim tvorcem i osnova ovakve logike, ostao je problem. Kako napraviti rez naime, a da se prešuti, zaobiđe nužni kontinuitet? Kako da se u konzervativizmu primjeni u formi? Imamo samo jedan jezik, kako da se tim jezikom kojim se govoriti, komunicira, koji je sredstvo – prvo od svih – i simbol, medij kojim sve izražavamo, kako da se njime iskažu ovlike promjene?

Ne može se. Ili ako se pokuša, vidjet će se namah rupe nedosljednosti, golome i odmah uočljive. U tome je upravo stvar: to je sama bolna točka ovog našeg kompleksa. Ovako kako je konstruiran kao narativ, on je mozaik, sastavljen od krhotina i djelična stvarnosti, čas jasnije vidljivih i bližih istini, čas mutnijih i neiskrenijih, i tvori jednu beskrajnu seriju nedosljednosti. Na kraju ostaje ono pitanje koje je vrijedilo za sve, i tu je pjesma kao prva, bila sama metafora toga stanja: kako da se sve promijeni i da opet sve ostane isto?

Onaj koji je sve ovo zamislio i provodio u djelo zaboravio je jedno, smetnuo s uma ili u zaslijepljenosti i oportunizmu nije htio uzeti u obzir naprosto: ne može se sve promijeniti, odrezati prošlost kao trulu granu s drveta, niti se taj proces označiti, prikazati također i novim instrumentima. Vrijeme možda novo, sve se doima drugačije, ali su instrumenti stari. Golim okom se to vidi, ako se uzme bilo koji aspekt života u zadnjih skoro dvadesetpet godina.

Bez obzira: početni stav ili polazište bili su jasni i tako postavljeni u svakom taktu i kadru – trebalo se s pjesmom identificirati, razdvojiti od ostatka upravo raspadajuće, nestajuće cjeline.

Zadatak su dobili i napisali je Rajko Dujmić i Zrinko Tutić, poznati i (jedan i kreativno) uspješni estradni skladatelji. Kako su dobili narudžbu, ovaj "gig" ili "gažu", nije ni bitno više. Kako god, sad su bili tu i povučeni u sjenci radili su na pjesmi, usred potpunog kaosa što ih je, kao i sve nas, okruživao. A kaos je akcelerirao dan na dan, neopisivom brzinom. I tko danas kaže da je tu brzinu mogao ispratiti mirno i staloženo – uglavnom se sa sigurnošću može reći da laže ili da je cinik.

Pisali su dakle novu pjesmu, ali model i matrica pak koje su autori imali pred očima, ispostavilo se, nisu bili novi.

II

"...cijeli svijet je sada sa nama."

Čini se stvarno nekako davno, 1985. godina, kad je čitav svijet bio spojen za akcije i koncerta britanskog i američkog *Band Aid-a* za Afriku, kad je taj isti svijet djelovao bar na dan, na sekundu kao jedno (što je današnjem sarkastičnom senzibilitetu vjerojatno strašno teško prihvati, već i ovako kao rečenicu-iskaz). Tad je i kod nas, u ondašnjem sistemu, napravljena pjesma u kojoj su sudjelovali najveći muzičari toga "Periklovog doba", pjesma kojom se izašlo u to zajedništvo i bratstvo po cilju i po jeziku koji je spajao sve, po esperantu koji se zvao – pop-muzika.

Dva autora što su napravili *Domovinu*, nisu bili u jugoslavenskom *Band-Aidu*, pjesmi tada domaćih izvođača za svjetsku akciju pomoći. Niti ih je tko zvao, niti su tu, u rokersku branšu, spadali, bez obzira na talent.

**Pjesma, muzika i tekst,
jednim potezom opisali su
krug oko čitave zajednice
i dali odrednice kako će se
stvari razvijati i kojim
putem će ići**

Ali stil, način, pisanje – *jezik* – kako se radi takva pjesma, zapamtili su dobro.

Ironično je tu nešto odmah, s obzirom na prošlo izrečeno – odnosno – *krajnja* je ironija da upravo mislilac u znaku čije filozofije je stajala čitava civilizacija punih sedamdeset godina i koji, točno u trenutku kad pjesma u pitanju nastaje, u crno ljeto 1991. – poput mnogih drugih u deklarativno demokratskom društvu nota bene upravo biva izbačen iz kulture. Iz svih knjiga, i kao referenca čak, osim eksplicitno negativna, o kojoj se govori s posprdnim i likujućim tonom, sve pisano i izgovoreno od sitnih, mizernih duša, onako kako kukavice likuju i mjere mrtvom konju rep. Njegove se knjige štoviše bacaju na smeće i, u krajnjoj točki mraka – pale, isto kao što su se palile i tridesetih godina u Njemačkoj.

Portretima fotografskim filozofa, s njegovom dugom bijelom bradom kao u kakva starozavjetnog profeta, smiju se mizerije i sitnavež što je preokrenula metaforičke kapute kao biblijski Filistejci. *Avaj* – nisu mogli ni prepostavljati tada koliko se takvi ne daju lako. Da će se kroz jednu vlastitu naročitu tezu, jedan casus i njegovu analizu, on *njima* nasmijati – tužno se nasmijati, onako kako strogi i precizni, ali blagodušni i humani profeti, odnosno njihova djela

čine – bez likovanja to jest, samo pokazujući tragičnu osobinu ljudske povijesti da, čak i kad misli da pravi nove odnose i pravila, do mjere uvijek samo ponavlja stvari.

Karl Marx, taj detronizirani prorok, u svom fundamentalnom *18. brumaireu Louisa Napoleona* piše: "početnik koji je naučio novi jezik uvijek ga prevodi nazad u maternji, no asimilira duh novog jezika i izražava se slobodno u njemu samo kad se ne prisjeća starog i kad zaboravi maternji jezik."

Možda je onda, u drugom kontekstu i vremenu, motivacijama ne samo historijsko-ideološkim nego i ličnim, zapravo i ovaj projekt u stvari bio – jedan simulacrum onoga čemu su autori htjeli pripadati? – pisan istim jezikom, a shodno svome talentu i volji – dakle po definiciji slabije, s otiskom originala, umrljanom fotokopijom u užasnu vremenu koja se onda može i ne mora izdici u nešto na kraju ipak svoje, u nesto drugo. Ne uvijek i ne po sebi loše, i negdje čak istinito u svojoj primarnoj neistini i neoriginalnosti.

Prije nego se to dogodi svugdje i mnogima, *Domovina* je bila krov pod koji su se od oluje sakrili najprije svi pjevači zajedno. Zbor u *Domovini* prava je etnička i nacionalna identifikacija

Tako i dva autora misle da su zaboravili metaforični 'materinji jezik' a u sve-mu služe se baš njime – stilom, reminiscencijom, citatom, čitavom praksom i načinom kojim rade i provode u djelu svoj autorski rad, ovu pjesmu. I mnogo što još, uz to.

Jer, tamo gdje je izmišljeni problem dignut na nivo glavnog – u jeziku, u svim njegovim pojavnostima – kako se ovo prethodno baš tu ne bi moglo zapaziti?

Gornji citat koristi pojam jezika kao metaforu političkog, ideološkog i povjesnog kretanja. No ako je uklonimo i zaista progovorimo o jeziku u doslovnom smislu, kao formalnom sistemu znakova kojima vladaju gramatička pravila, sjetimo se odmah tu kako je jedan od kasnijih policajaca našeg pravopisa i naše gramatike devedesetih, u, podjednako, suludoj i dosljednoj uputi da se ovo provede, rekao kako treba redefinirati, preispitati ne samo pravopis, sintaksu i vokabular, nego svaku *rječ* u odnosu na prošli i pogotovo na *onaj drugi* najbliži jezik – čak i tamo gdje je sve ('na prvi pogled') potpuno isto. Čak i – kako je, do kosti hladnom mržnjom završio – 'ako su riječi iste: čak i ako je voda – voda'. Pada mi napamet, odjednom zastrašujuće djelotvorno kao analogija, Borges i njegova čudesno moćna figura – 'i nestat će sve kao voda u vodi'

Muzika je – nazad na nivo metafore i strukturalnosti – također jezik. I nema je – ako je ikad i bilo – po sebi: ona uvijek dolazi od negdje, iz konteksta, iz kulture, iz muzike napisane ranije. Ona uvire u nešto drugo, novo, ali stoje uvijek u tom smislu usred stvari, među svime što joj se događa i što joj prethodilo. To vrijedi i za instrumentalnu, 'čistu' muziku – a o vokalnoj, s tekstrom, da se i ne govori. Popularna muzika je, ako se proširi, pak najviše izuzeta od po-

stojanja po sebi, i nikad nije 'samo muzika' (kao klasična, instrumentalna djela, eventualno), nego je uvijek u najdubljoj vezi s okolinom, vremenom, kulturom i društvom.

Zato, iako je *Domovina* autorsko djelo bez sumnje, ima svoga tekstopisca i svoga skladatelja, po svojim se osobinama, entuzijazmu već, i energiji, po nejasnoj pozadini bez obzira na očitost poruke, uklopila u nešto drugo. Ima pjesama koje piše vrijeme u kojem nastaju – gotovo jednako kao kad ih naprave individue, i takve su, kako se u frazi kaže, 'produkt svoga vremena'. Ako je s jednom to slučaj, to je slučaj s *Mojom domovinom*. Ona kao da je muzička varijanta ovakvog prevađanja novog jezika u stari, komotni i dobro naučeni, pokušavanja govorenja novih stvari a izražavanja starim, ili rekli bi jezikoslovno, 'prvim' jezikom. Poklopila se tako i tu i na tom nivou s idejama onog koji je stajao u pozadini svega – i tu je zapravo ključ – s ideologijom najvažnijeg i najmoćnijeg čovjeka – demijurga ovoga svega. Jedna od naših osobnosti, partikularitet (a točnije bi bilo – nesreća), naime, bila je u tome što u pitanju nije bio običan vlastodržac, nego silnik koji je od početka stalno izlazio iz kruga političkog i društvenog – iz svoga posla dakle, i miješao se ne samo u rubne stvari, u sport, na primjer, nego i u kulturu, izricao sudove o njoj, miješao se u jezik (!), u sintaksi i rječnik, a kultura je postala njegovo oruđe. I kao takav, on je njen pravi tvorac – *tvorac Domovine*.

Tu je ona njegov pravi instrument – dok Dujmić i Tutić, skladatelj i tekstopisac ovdje "samo" provode glavni princip – 'staro za novo', ili kako je popularna metafora glasila tada – 'preoblačenja kaputa', a mi da to ne vidimo i nećemo vidjeti.

Hiperaktivni, nervozni ali talentirani Dujmić i s njime lukavi i nekada neu-sješni banjalučki kantautor, ali zato 'skliski majstor' s nosom za društvene niše i socijalno prilagođavanje, ovdje su točno i savršeno adekvatno izvršili što se od njih očekivalo – i preko toga! Dali su u stvari i više nego se od njih tražilo.

Pjesma, muzika i tekst, jednim potezom opisali su krug oko čitave zajednice i dali odrednice kako će stvari razvijati i kojim putem će ići.

To je u isti čas fantazija o zajedničkom krovu pod koji se mogu skloniti svi koji su ostali i koji će ostati na ovoj strani, tu gdje bez obzira na kaos ima još makar privida reda, dok iza te crte počinje pustoš i mrak, divljina. Prošla država koja je upravo nestajala u krvi, ako ista, bila je 'rasuta' u svom identitetu, ne sasvim jasna, nikad definirana dokraj – ova nova "građevina" bila je uža i zbog toga jasnija, vidljivija, 'čvršća' – u stvari toliko da umjesto barem djelomično bude napravljena po mjeri čovjeka, ograničenja i skučenja nije mogla biti. Bez obzira: "za sve ima mjesta", kaže pjesma jednim dijelom. Ima, da, kad se dosljedno odstupi od sebe.

Zato za mnoge koji nisu drugdje i na vrijeme ušli u "pjevačke zborove" ("pjevačke strojeve"?), neće biti mjesta uopće.

Prije nego se to dogodi svugdje i mnogima, *Domovina* je bila krov pod koji su se od oluje sakrili najprije svi pjevači zajedno. Prešutno, danas to treba reći, velika većina znala je što radi i zašto je tu u zboru – neki iz uvjerenja, rekao bih malobrojniji, a većina zato jer im je bilo jasno, osjetili su dubljim atavizmom – da je ovo pitanje nužnosti – ne opće samo, nego *lastite*, da tako upravo stječu *pasoš* za preživljavanje za nadolazeća vremena vladavine 'viška slobode'. Što će reći: manjka najosnovnije egzistencijalne sigurnosti – kako izvana, od neprjatelja, ali bogami tako i iznutra, od 'svojih'. Zato je zbor u *Domovini* prava etnička i nacionalna identifikacija, čak i kad je, u totalnoj hipokriziji, kao u toliko 'slučajeva' ovdje, konkretnih osoba u njemu, to apsolutno nemoguće, kao što ništa u nas u imalo većoj grupi individua može biti. Nema čistoće i ne može je biti. No

ta dvostrukost, impliciranost da se jedno kaže/pjeva, a drugo misli i hoće – to će biti matrica za budućnost. Raspamećeni, hiperaktivni Dujmić to još ne razumije ali njegov, u sebe okrenuti, promišljeni kompanjon Tutić – itekako.

Domovina je na primjeru pjevača skupljenih ovdje "rješila" metaforički kako će ići i sve ostalo u velikoj *shemi* stvari, u samom društvu i kulturi: budući su jednim rezom svaki kulturno-estetički problem – sve razlike, vrijednosti, vertikale i normiranja, između kvalitete i kiča, svaki sukob između opozita zabave i umjetničkog u muzici, strpala je u košulju iste veličine – pa kome bila prevelika a tko se u njoj gušio. Zato je pojavljivanje *Domovine* – upravo onaj trenutak od kojeg popularnu, vokalnu muziku u nas sa sigurnošću, bez anarkizma, manipulacije ili falsifikata, možemo početi imenovati i označavati jedino *hrvatskom*.

Svi antagonizmi između izvođača ovdje – ponajprije u talentu! – pa ne nebitna razlika između klase, socijalnih pripadništava i osobnih backgrounda iz kojih je dolazila različitost njihove muzike, koje su implicirale i stil i pojave izvođača, svaki sa svojom osobnošću; generacijske i senzibilitetske razlike ljudi koji se – kako i treba, kako kultura i funkcioniра – međusobno ne bi ni pogledali inače, kvalitetni gledajući 'prema dolje' na one loše, a ovi drugi na prve s inatom i prezriom manje talentiranih – sve granice izbrisane su ovdje, svi su pod jednim krovom u ovom zajedništvu, nabijeni jedni uz druge, dotičući se ramenima razvijeni u pjevačke redove, stupajući kao jedan.

U tragičnom nesporazumu, jedan veliki individualac i silno daroviti rock-pjesnik iz prošlog doba (*prije devedesetih*), čak je, s ironičnim odmakom u isporuci koja mu međutim ništa nije pomagala, na kraju prve strofe i doslovno pjevao: "ima samo jedna istina" u ehu čuvenih, danas prokazanih Nazorovih stihova.

Premošćivanje sukoba – ovdje je na djelu u muzici i tekstu, ono što je bila dosljedna i nemoguća postavka kreatora ovoga svega: nemogućnost prihvatanja da je društvo po sebi, svako društvo i svaka država stvorena na sukobu, različitih grupa, osobnosti i interesa i tako dalje. To se poslije pokazalo u solomonskom rješenju nevjerojatne "teorije" o 'stališma', nasuprot klasama kao u normalnih država i društava.

III

"...oduvijek je pamet bila srcu nepoznata / (...) i dalje će biti budala i rata."

Doris, Zrinko Tutić, 1982.

Pjesme su čudne zyjerke i u sebi mogu sadržavati mnogo svjetova, potvrđuje se i ovdje po toliki put. Danas kad se pjesma sluša i gleda, promalja se u svemu nešto frapantno i sasvim neočekivano u njoj. U nečemu zamisljenom s cinizmom i oportunistički, osjete se na tren, s vremenima na vrijeme, jedna energija i opipljiv i čudan entuzijazam u *izvedbi* (versus – namjeri) kao i u atmosferi video-spota – i to od vrste koja nije sasvim od zla, gdje čak ispod mutneži i kukavičluka zatrepti na sekund – proplamsaj rijetke svjetlosti.

Gotovo da čovjek, još i danas, zaboravi namjere i estetiku i moral pjesme, unatoč vlastitom (gorkom) iskustvu i nakon svega što je danas uključeno u emocije i percepciju kad se sluša. Svaki glas je tu sa svojom realnošću, dakako, s pričom i porukom van izgovorene i otpjevane: Oliver, sa svojom velikodušnošću i radošću u glasu, tužni i gordi i gorki Arsen, u svoj privatnoj tragediji u tom trenutku (što će obraditi kasnije). Glumci u ulozi, u svojim likovima, za svakim pjevački alter ego,iza čega se tek skrivaju vjerojatno prava lica.

Pošto se radi o najboljim "glumcima" koji znaju kako se ta rola treba donijeti, i što kao svi najvrsniji, donose sobom uvijek *ljudskost* – vremenima i prilikama unatoč – pjesma je čak negdje na momente lijepa. Za razliku od svih pjesama koje će kasnije doći, ubrzo po njoj. To će pokazati i budućnost uskoro: kako je pakao napredovao tako su i pjesme postajale sve gore i luđe, sve mračnije i punije kiča i mržnje. *Domovina*, što god bila, prethodi tome i *drugačija* je od svih čaića i čavoglavih, a da se ne govori o poltronskoj, ropskoj, beskrajno sramnoj pjevanoj zahvali s refrenom na njemačkom, kojoj ni ime ne treba spomenuti. Kod *Domovine* nije sve bilo jasno – ni njoj samoj. Je li to patriotska, inkluzivna, antiratna muzika, ili huškačka, propagandistička? Ili sve to zajedno?

**Veliki individualac i silno
daroviti rock-pjesnik iz prošlog
doba čak je, s ironičnim
odmakom koji mu ništa nije
pomagao na kraju prve strofe
i doslovno pjevao: "ima samo
jedna istina"**

Odgovor čemo dobiti i sve će se pokazati, naročito poslije kolovoza 1995. kao iluzija naravno, ali u nekim momentima, prolaznim kao mah, kao sekunda, bilo je iskrenog, inherentnog optimizma i neke mutne nade. Čak je iz određenog ugla zadjevalo, učinilo se i ono nemoguće – da bi možda ipak moglo biti mjesto za sve. Slušajući je u usporedbi s drugima, a nakon svega, malne da čovjek ne kaže: "šteta što se nisu ovako okupili oko nečeg drugog, ljepšeg i plemenitijeg." Imali su, naime, neki od pjevača i muzičara dovoljno ljubavi za to – za bilo što su mogli htjeti, i poželjeti.

Bez obzira na zvučnu retoriku – otvaranje uz zvuk orgulja i crkvenih zvona (to je ta *legitimacija* tonom koja će se razviti do čitavog žanra za sebe), uvod te durske, malo snovite pjesme, bistar kao ljetnje jutro – imao je mrvu obećanja. Pogotovo kad je Oliver taj koji je otvara, koji ne može, čak i u propagandi, da ne zvuči dobro, otvorenio, toplo i ljudski: "svakog dana mislim na tebe..." No to se mijenja brzo, kako napreduje skladba – od osobnog, ljudskog, vrlo brzo do hladnog i čisto propagandističkog. Ljudskost je započinje, ali sve ide neumitno ka doktrinarnom, distantnom, ljudski udaljenom. onako kako se i sve drugo mijenjalo tim putem: od iskrenog zabrinutog i uplašenog – ka retorici, neiskrenosti, lažnom, neprirodnom jeziku i, finalno, surovosti.

Pjesma ne može biti bolja od sebe, naravno. Tako, kako već klizi nadolje, najciničniji dio skrio se u *bridgeu*, u onih uobičajenih osam taktova prije sola ili zadnjeg refrena – kako su tu lukavo izabrani solisti: troje 'nečistih' i poruka za sve bivše naivce koji na ovo nisu gledali dosad, suptilno markirano: "da, ima mjesta i za vas – ako budete znali gdje vam je mjesto, vi domaći autohtoni, vi moderni *Indijanci*, vi suviše istil, a to mjesto vam se zna – asimilacija ili rezervat".

Devedesete su mogle početi. Sve je sada moglo početi. Sad smo se stvarno odijelili.

NASTAVNI PLAN I PROGRAM ZA POVIJEST U OSNOVnim ŠKOLAMA S NASTAVOM NA SRPSKOM**NAUČIMO SVOJU POVIJEST****prof. dr sc. Drago Roksandić**

Uspjeh dodatnih sadržaja u nastavi povijesti velikim dijelom ovisan je o tome kako će ih nastavnici prihvati i predavati, možda i više nego što će predavati

U Republici Hrvatskoj ustavno su priznate 22 nacionalne manjine među kojima je najbrojnija srpska, koju najvećim dijelom čine pripadnici Srpske pravoslavne crkve. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine Srba u Hrvatskoj je 186.633 (4,4% od ukupnog stanovništva). Godine 1991. bilo ih je tri puta više (581.663, odnosno, 12,2% od ukupnog stanovništva). Od 15. do 19. stoljeća u diskontinuitetima je rastao srpski udio u ukupnom hrvatskom stanovništvu. Od prve polovice 19. stoljeća, kada je dosegao svoj povijesni maksimum, postupno je počeo opadati. Drastično je smanjen u Drugom svjetskom ratu. Poslije 1945. godine došlo je do relativnoga etnodemografskog oporavka, da bi nakon 1990-ih pao na najnižu razinu. Zašto je bilo tako, nužno je objasniti i u ovim dodatnim sadržajima i to zbog prošlosti i zbog budućnosti hrvatsko-srpskih odnosa u Hrvatskoj i u drugim državama u kojima žive zajedno te, napose, u Europi.

Nije to jednostavno objasniti prije svega zato što povijest Srba u Hrvatskoj nikada nije bila sustavno znanstveno istraživana ni u Hrvatskoj ni u Srbiji. Autori *Povijesti hrvatskog naroda 1860–1914.* istakli su to 1968. godine rječima da "srpska komponenta, tako važna i značajna za razvoj hrvatskog naroda upravo u ovom razdoblju, nije u ovoj knjizi dovoljno istaknuta. ("...povijest srpskog naroda u hrvatskim zemljama nije ni danas (t.j. 1968. – D.R.) još temeljitije istražena i proučena".) Mnogo se toga do danas promijenilo, ali je puno brže rasla proizvodnja stereotipa i predrasuda jednih o drugima nego kritičkih spoznaja. Stoga je uspjeh ovih dodatnih sadržaja u nastavi velikim dijelom ovisan o tome kako će ih nastavnici prihvati i predavati, možda i više nego što će predavati.

Srbi u Hrvatskoj najvećim svojim dijelom izvorni su govornici novoštokavsko-ijekavskog dijalekta. U Baranji, istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu dio Srba govori novoštokavsko-ekavskim dijalektom. Većina Srba u Hrvatskoj oscilira na razini književnog jezika između manje ili više izraženih obilježja hrvatskog i srpskog, smatrajući u svakom slučaju da govori vlastitim jezikom. Većina se danas služi latinicom, a tek manjina i latinicom i cirilicom. Neovisno o tome, velika većina Srba u Hrvatskoj smatra cirilicu tradicijski izvornim pismom srpskog jezika i kulture. Nakon 1990. godine među Srbima u Republici Hrvatskoj više puta je otvarano pitanje srpske jezične kulture u Hrvatskoj, ali do danas nisu oblikovani dosljedniji stavovi s time u vezi. Dru-

gim rječima, Srbima u Hrvatskoj bliska je i hrvatska i srpska jezična baština, osjećaju se dionicima i stvarateljima i jedne i druge.

Povijest Srba u Hrvatskoj dio je zajedničke povijesti Srba i Hrvata, te Bošnjaka i Crnogoraca, ne samo u Hrvatskoj već i u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, koja je u 20. stoljeću bitno obilježena kontradiktornim iskustvom u dvjema jugoslavenskim državama (1918.–1991.).

Srbi u Hrvatskoj u dugome su trajanju od 15. stoljeća disperzirani u više hrvatskih zemalja, ponajviše u vojnokrajiškim statusima kao habsburški, mletački i osmanski podanici. Demografska disperzija je povjesno obrnuto proporcionalna brojnosti Srba u Hrvatskoj u 20. stoljeću, što je prije svega uvjetovano procesima modernizacije i urbanizacije hrvatskog društva, koji socijalno integriraju i većinu Srba u Hrvatskoj. To je najveći izazov u bilo kakvom pokušaju predmetnog definiranja povijesti Srba u Hrvatskoj. Ona je nemoguća izvan hrvatskoga društveno-povijesnog konteksta, kao što je i modernu hrvatsku povijest nemoguće razumjeti bez vrlo složenih hrvatsko-srpskih odnosa.

Poučavanjem učenika kako kritički misliti o povijesti ova dva naroda znači poučavati učenike promišljati njihovo povjesno iskustvo u europskom kontekstu, odnosno, učiti globalno-historijski razumijevati "povijest odozdo". Riječ je o dva europska naroda vrlo dugoga povijesnog pamćenja, ali i nacionalnih baština koje proturječno reflektiraju civilizacijske kontinuitete i diskontinuitete. Ove dvije nacionalne baštine na razmeđima europskog Zapada i Istoka, ali i Sjevera i Juga reflektiraju nerijetko različito prsvajanje temeljnih europskih kulturnih vrijednosti i orientacija. Potonje uključuje povijest ljudske svakodnevice, zavičajnu povijest, ali isto tako i nacionalnu povijest, koliko god nacionalna povijest bila konceptualno nadređena iskustvu ljudske povijesnosti.

Poučavati hrvatsku povijest s bilo kojeg manjinskog stajališta znači činiti je civilizacijski kreativnijom, kulturno bogatijom i ljudski humanijom, koliko god interet-nokonfesionalni odnosi između većina i manjina – što god to kada značilo – nikada nisu povijesno idilični, kao što, uostalom, nisu idilični ni ljudski i društveni odnosi unutar većina.

Ciljevi i zadaće

Cilj je nastave povijesti u osnovnoj školi omogućiti učenicima da na odabranim temama steknu znanja i intelektualne vještine koje će im pomoći u razumijevanju suvremenog svijeta i svoje vlastite društvene, kulturne, nacionalne i konfesionalne zajednice u suvremenom svijetu. Riječ je o znanjima i intelektualnim vještinama koje istovremeno povezuju mikro- i makrohistorijske fenomene i procese, odnosno, koje povezuju antropohistorijsku s globalnohistorijskom "slikom svijeta". Time i bilo koje manjinsko povijesno iskustvo može biti reprezentativno kao predmet poučavanja.

U slučaju Srba u Hrvatskoj riječ je o razvijanju umijeća prepoznavanja vrlo složenih inter-, multi- i transkulturnih dinamika i transfera, koji se u Hrvatskoj i Srbiji, zemljama na višestrukim europskim razmeđima, povijesno vrlo slojevito oblikuju. Kada je riječ o Hrvatima i Srbima, njihovi su međusobni odnosi često opterećeni imperativima međusobnih "(malih) razlika".

Učenici stoga moraju kritički koristiti tekstualne predloške, od udžbenika do različitih izvora (materijalni artefakti, audiovizualni mediji itd.) kao i razvijati umijeće prostornog mišljenja, napose u kategorijama kulturnog krajolika. Time će nastava povijesti u granicama objektivnih mogućnosti postajati kreativnjom, razvijati u učenicima dijalošku kulturu, smisao za razumijevanje načina mišljenja Drugog, samopo-

štovanje i poštivanje Drugih, umijeće rada s Drugima, kao i sposobnost racionalnog razumijevanja kompleksnih pa i konfliktnih situacija i procesa, kako u prošlosti, tako i sadašnjosti. Kada je riječ o samopoštovanju, bitno je u učenika razvijati svijest o radnim i stvaralačkim doprinosima ljudi, Srba iz Hrvatske, koji su svojim djelom za-dužili i svoj narod i svoju domovinu, ali i svijet – poput Nikole Tesle (Smiljan kod Gospića, 10. srpnja 1856. – New York, 7. siječnja 1943.) i Milutina Milankovića (Dalj, 28. svibnja 1879. – Beograd, 12. prosinca 1958.).

Načela strukturiranja i izvedbe programa

Prilikom izbora i oblikovanja pojedinih nastavnih tema za *Nastavni plan i program dodatnih sadržaja za predmet Povijest* uzela su se u obzir sljedeća načela:

- 1.** Obrazovna postignuća trebaju biti u skladu sa suvremenim dostignućima historiografije, intelektualno zahtjevna, prilagođena kognitivnim sposobnostima učenika, te trebaju unapređivati aktivno propitivanje i učenje više nego pasivno usvajanje činjenica, datuma i imena.
  - 2.** Obrazovna postignuća moraju pružiti ravnotežu između tema iz lokalne, nacionalne, europske i svjetske povijesti.
  - 3.** Obrazovna postignuća za lokalnu, nacionalnu, europsku i svjetsku povijest trebaju biti izdvojeno razvijena, ali povezana u sadržaju i slična po obliku.
  - 4.** Obrazovna postignuća u nacionalnoj povijesti trebaju odražavati globalni kontekst u kojem se nacija razvijala, a obrazovna postignuća u svjetskoj i europskoj povijesti trebaju nacionalnu povijest tretirati kao jedan od njenih sastavnih dijelova.
  - 5.** Lokalna i regionalna povijest trebala bi unapređivati šire obrasce nacionalne i svjetske povijesti.
  - 6.** Cjelokupno učenje povijesti uključuje u sebi izbor i redoslijed informacija u svjetlu zajedničkih vrijednosti svjetskih i europske civilizacije.
  - 7.** Obrazovna postignuća trebaju potaknuti učenike da otkrivaju sličnosti, razlike i osobitosti drugih kultura, nacija, religija i tradicija, te da prihvaćaju duhovne i kulturne razlike među ljudima kao veliku vrijednost, a ne prepreku.
  - 8.** Obrazovna postignuća iz nacionalne povijesti moraju odražavati raznolikost identiteta prikazanu kroz rad, društveni i ekonomski status, spol, regiju, politiku, religiju i naciju.
- Navedena načela ujedno su i smjernice učiteljima u realizaciji cjelokupnog programa nastave povijesti jer se ključni pojmovi i obrazovna postignuća iz *Nastavnog plana i programa dodatnih sadržaja za predmet Povijest* moraju integrirati s ključnim pojmovima i obrazovnim postignućima iz Nastavnog plana i programa povijesti za sve učenike u RH u jedinstvenu logičnu cjelinu.

Objašnjenja uz ključne pojmove i obrazovna postignuća

Učitelji povijesti prilikom poučavanja u razredu kako hrvatske, tako i srpske povijesti u cjelini trebaju voditi računa o sljedećim kontekstualizacijama:

- (1)** U pravopovijesti, napose u razdoblju od 6 000. do 1 500. godine pr. Krista, jedan od glavnih putova širenja neolitičkog ratarstva prema zapadu euroazijskog kontinenta išao je duž rječnih dolina današnjeg europskog Jugoistoka. Na dunavskoj su magistrali svoju neprijepornu težinu imali i starčevačka i vinčanska i vučedolska kultura, kao što su u europskoj diseminaciji kultura svoje mjesto imale danilska, hvarska i cetinska kultura duž istočne obale Jadranskog mora. Keltsko-ilirska simbioza u potonjem razdoblju sa svoje je strane također stvarala Europu koja se regionalno razlikuje od današnje, a još više od one kakvom je postala nakon 1500. godine poslije Krista.

(2) U Antici, ali i u Srednjem vijeku čitav taj prostor, s dunavskom granicom na sjeveru (*limes*), na različite je načine dijelio sudbinu mediteranske Europe, epicentara europske civilizacije. Grčka i helenistički svijet bili su ukorijenjeni u svojoj jezgri u europskom Jugoistoku, a grčka-helenistička civilizacija, najuočljivija na obalama jugoistočnog Sredozemlja, od Crnog do Jadranskog, dubinski je prožimala velik dio tog prostora. U rimske imperijalne razdoblje današnji je europski Jugoistok od Ilirika do Trakije bio bitna poveznica između Rima i Konstantinopola. Međutim, taj je prostor i onaj u kojem je rimska imperijalna baština "pukla" između Rima i Carigrada s mnogobrojnim civilizacijskim, napose kulturnim i konfesionalnim razlikovnostima, ali ne i jasnim razgraničenjima. Istočno i zapadno kršćanstvo nigrđe drugdje se toliko međusobno ne prožimaju izuzev u poljsko-ruskim odnosima, i nigrđe nisu toliko međusobno daleko jedno od drugoga kao u jugoistočnoj Europi. Bilo kako bilo, posljedice ne bi bile kakve jesu da je čitav ovaj prostor bio neka daleka periferija i iz rimske i iz carigradske perspektive.

(3) Kada je riječ o kontinuitetima i diskontinuitetima u vezi s kasnim Rimskim Carstvom, kristijanizacijom i velikim seobama, nemoguće je previdjeti da jedva da je bilo seobenog vala s euroazijskog Istoka (od germanskih, avarske i slavenskih, preko bugarskih, mađarskih i tatarskih) koji se nije sručio na europski Jugoistok na svome putu bilo prema Rimu ili prema Carigradu. To ipak nije dovelo u pitanje ni opstojnost heleniziranog, kao ni romaniziranog dijela europskog Jugoistoka, ali je iz današnje perspektive stvorilo pretpostavke da jugoistočne europske nacionalne kolorite čine potomci uistinu mnogobrojnih etnosa. Nerijetko i danas, sada već anakronične rasprave o etnogenezi Albanaca, s jedne strane, brojnih južnoslavenskih naroda međusobno i u odnosima prema drugima, s druge strane, Grka spram sviju ostalih s treće strane, Bugara i Mađara kao usporedivih i neusporedivih slučajeva s četvrte strane, Rumunja kao jedinog neupitnog ostatka romaniziranog predimskog stanovništva s pete strane, svjedoče o iskustvu europskog *melting pota* bez američkog *happy-end-a* s mnogobrojnim implikacijama u ljudskim životima.

(4) Rijetko se gdje drugdje brojne "Sklavinije" tako brzo pretvaraju u srednjevjekovne države, sa silnim usponima i padovima, kao što se to dogodilo u bugarskom, hrvatskom, srpskom i bosanskom slučaju. Posljedica je to ranog kontakta s baštinom kasne antike, ali i sukoba s drugim njezinim nasljednicima koji su bili uspješniji u apropijaciji tih vrijednosti, ali i stvaranju vlastitih (Bizant, Franačka, Venecija, Ugarska itd.). Međutim, silna etnomultikulturalna i napose civilizacijska preslojavanja, uvijek s distinkтивnim konfesionalnim identifikacijama, već u kasnom Srednjem vijeku nisu uvijek bila povjesno održiva. To i jest razlog da rani kapitalizam na europskom Jugoistoku, naročito nakon pomicanja epicentara europskog razvoja na Atlantski ocean, već u to doba nije imao velikih razvojnih šansi, čak i kada se ima na umu fenomene poput "zlatnog vijeka Dubrovnika". Osmansko ih je Carstvo definitivno dovelo u pitanje i to ne zbog islama i pastoralnog podrijetla Osmanlija, već zbog osmanske "ratne privrede" i "komandne ekonomike" carigradske Visoke Porte.

(5) Neupitno je da je Osmansko Carstvo tako dugo opstojalo u jugoistočnoj Europi i zato što se umjelo na svoj način civilizacijski implantirati na stečenim baštinama. Ono je uspjelo, makar i u kategorijama "represivne tolerancije", izbjegći totalnu konfrontaciju s podloženim sociokulturnim i etnokonfesionalnim zajednicama. U slučaju većine tih zajednica cijena su bili involucijski procesi (socijalna automarginalizacija, obnova patrijarhalnih tradicionalnih zajednica itd.). Doduše, bilo je i onih koje su neupitno profitirale, bar u razdo-

bljima uspona Osmanskog Carstva (fanariotski Grci, pojedine židovske skupine itd.). To je bio glavni razlog što su se protuosmanski pokreti u razdobljima kriza redovito javljali kao agrarni s uočljivim konfesionalnim obilježjima. U 19. stoljeću je time kriza Osmanskog Carstva postala dubljom jer je malo tko imao interesa za otomanizaciju s europskim konzervativnim reformnim inspiracijama. Upravo je taj razvojni promašaj Osmanskog Carstva imao najtrajnije posljedice za odnos prema njegovoj baštini u sviju onih naroda koji su bili njegovi podanici, a koji su se na različite načine suočavali sa spoznajama i svejšću o tome koliko se zaostalo za bliskim europskim susjedstvom. Nacionalni su romantizmi svemu tome dali uvelike drugi smisao, nerijetko i rasistički. Ključ za razumijevanje njihovih opsesija ipak je bio mnogo racionalniji – kako pobjeći iz zaostalosti i bijede.

(6) Islam se u Jugoistočnoj Europi "autohtonizirao", napose u slučaju Albanaca i Bošnjaka, ali bi povjesno bilo krajnje neumjesno previdjeti da nije bilo naroda u osmanskim granicama u kojem nije bilo nevoljnih i/ili voljnih prelazaka na islam, pa čak i u slučajevima gdje je osmanska vlast dopirala samo do vanjskih etničkih granica (poljski slučaj). Dakle, povjesni izazov islamizacije u jugoistočnoj Europi mnogo je veći nego što se obično priznaje, kao što je veća i cijena kršćanskih ekskluzivizama u potiskivanju islama. Gdje god bi koja kršćanska sila potisnula osmansku kao islamsku, islamu se u pravilu i fizički gubio svaki trag. To je obrazac koji su počeli primjenjivati i agrarni, etnonacionalno profilirani pokreti, poput srpskog i grčkog na prvom mjestu. Međutim, promjena odnosa velikih sila prema Osmanskom Carstvu u 19. stoljeću, "spasila" je jugoistočnoeuropski islam od sudbine koju je imao srednjoeuropski poslijeprečnički rat i koju je koncem 15. stoljeća konačno imao i iberijski.

(7) Imperijalne okvire europskih kontinuiteta u hrvatskoj povijesti ranoga novog vijeka i modernog doba jamčili su Habsburgovci sa srednjoeuropske strane i Mletačka Republika sa sredozemne strane. Koliko god njihovi interesi mogli biti inkompatibilni s razvojnim i sigurnosnim potrebama različitih hrvatskih staleških društava, spomenuta imperijalna podanštva omogućavala su inter-i transkulturne transfere u europskim razmjerima bez kojih bi povjesni procesi u hrvatskom slučaju bili bitno drugačiji, u svakom slučaju, marginalni u odnosu spram europskih razvojnih epicentara.

(8) Moderno poimanje konfesionalne tolerancije, međutim, nerazlučivo je od svega onoga što europsku modernu čini modernom, uključujući i društveni razvoj. Nacionalne integracije 19. i 20. stoljeća u ovom prostoru pokušale su dio problema s time u vezi nadomjestiti kulturnim nacionalnim ekskluzivizmima, ali i klijentelizmima, orijentirajući se u europskoj politici spram velikih sila od kojih su najviše očekivale. Time su samo pogoršali vlastitu situaciju. Naime, imperijalno rješavanje Istočnog pitanja je već u 19. stoljeću duboko involuiralo velike sile u svakodnevici jugoistočne Europe i to na način za koji je teško reći kada je primarno bio pozajmljen transfer civilizacijskih vrijednosti, a kada primarno izvoz konfrontacija s drugim velikim silama na jedno europski periferno područje.

(9) Dvadeseto je stoljeće nesumnjivo doba velikih civilizacijskih promjena u povijesti naroda jugoistočne Europe. Međutim, jedva da ijedan među njima ne dijeli iskustvo nedovršene pa i promašene modernizacije. Još je teže suočiti se s istinama o užasnim ljudskim cijenama promjena u 20. stoljeću, kao i traumama s njima u vezi, koje i danas teško opterećuju individualne i kolektivne memorije, a nadasve opterećuju odnose prema susjedima.

(10) Hrvatska i srpska povijest u 20. stoljeću bitno su obilježene jugoslavenskim iskustvom, odnosno, kontroverzama s njime u vezi. Činjenica je da se nikada u svojoj prethodnoj prošlosti ni hrvatsko ni srpsko društvo nisu toliko razvili kao u ovo doba. Međutim, Jugoslavija ipak nije uspjela pronaći "formulu" svoje opstojnosti, točnije, prihvatljivosti za sve svoje građane i napose narode u situaciji epohalne tranzicije ("1989."). U tom je smislu kritički odnos prema ratnom raspadu SFR Jugoslavije svojevrsni *conditio sine qua non* bilo kakvog razumijevanja održive budućnosti hrvatsko-srpskih odnosa, napose održive budućnosti Srba u Hrvatskoj kao ravnopravnih građana Republike Hrvatske.

(11) Projekt europskog ujedinjenja nije "objava", ali je europski okvir, sa svim onim što civilizacijski implicira, jedini koji narodima jugoistočne Europe – napose onima koji dijele ratom traumatizirano poslijeprečničko jugoslavensko iskustvo, a baštine svijest o dubokoj ukorijenjenosti u europskim tradicijama – jedini koji u budućnosti jamči bolji i recimo, dostačniji ljudski život u ovom dijelu europskog kontinenta.

NASTAVNI PROGRAM

RAZRED	NASTAVNE TEME
PETI	<p>Život ljudi u prapovijesti <i>Ključni pojmovi:</i> prapovijesne kulture na tlu srpske kolonizacije, odnosno, Republike Srbije, prapovijesne kulture Lepenski Vir, Starčevo, Vinča. <i>Obrazovna postignuća:</i> Pokazati na zemljovidu najznačajnije prapovijesne lokalitete na tlu današnje Republike Srbije; opisati prapovijesne kulture (Lepenski Vir, Starčevo, Vinča) pojedinačno; usporediti prapovijesne kulture na tlu Srbije s prapovijesnim kulturama na tlu Republike Hrvatske i pronaći sličnosti i razlike.</p> <p>Današnji hrvatski prostor u antičko doba/prostor današnje Republike Srbije u antičko doba <i>Ključni pojmovi:</i> predrimsko stanovništvo na tlu potonje srpske kolonizacije, odnosno, na tlu današnje Republike Srbije; rimske provincije na istim područjima (Gornja Mezija, Dalmacija, Donja Panonija, Dardanija); rimski limes na tlu Srbije; rimska urbanizacija (Sirmium, Viminacium, Naissus, Felix Romuliana, Singidunum); rimski carevi rođeni na tlu današnje Srbije: Aurelian (270.–275), Galerius (305.–311), Konstantin Veliki (306.–337), Flavius Gratianus (375.–383). <i>Obrazovna postignuća:</i> imenovati predrimsko stanovništvo na tlu današnje Srbije; razlikovati razdoblja rimske osvajanja i prostornu organizaciju na europskom Jugoistoku; objasniti romanizaciju i urbanizaciju te civilizacijska postignuća na istom prostoru; imenovati neke od 17 rimskih careva rođenih na tlu današnje Srbije; objasniti kasnoantičku kristijanizaciju; usporediti rimsku kulturu na tlu današnje Hrvatske s rimskom kulturom na tlu današnje Srbije – uočiti što je zajedničko, a što je različito.</p>

RAZRED	NASTAVNE TEME
ŠESTI	<p>Europa i Sredozemlje nakon seobe naroda <i>Ključni pojmovi:</i> razdijelnica Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva na Balkanskom poluotoku, Justinian I. (527.–565), provale Slavena i Avara, napuštanje limesa u doba bizantskog cara Foke (602.–610). <i>Obrazovna postignuća:</i> analizirati procese unutrašnjeg polariziranja Rimskog Carstva na Zapadu i Istoku; objasniti posljedice seoba naroda i različite načine akulturacije slavenskih zajednica na nekadašnjem rimskom imperijalnom tlu; opisati Justinijanovu vladavinu i njezin utjecaj na zivanja na europskom Jugoistoku.</p> <p>Uspon Hrvatske u ranom srednjem vijeku/uspon srpske srednjovjekovne države <i>Ključni pojmovi:</i> srpske "sklavinije", Ras, "Krstena Srbija", pokrštavanje, Raška i njezino osamostaljenje. <i>Obrazovna postignuća:</i> analizirati politički i vjerski, gospodarski i kulturni razvoj srpskih "sklavinija"; opisati pokrštavanje Hrvata i Srba na granici rimskih i bizantskih jurisdikcija; objasniti sličnosti i razlike; opisati stvaranje i osamostaljivanje srednjovjekovne Raške.</p> <p>Hrvatska u doba Arpadovića i Anžuvinaca / Srednjovjekovna Srbija od 12. do 15. stoljeća <i>Ključni pojmovi:</i> srednjovjekovna Srbija od 12. do 14. stoljeća, kraljevstvo (1217.), arhiepiskopija (1219.), Stefan Nemanja, Stefan Prvovjenačni, Sv. Sava, Dušan Silni, Zakonik cara Dušana (1349., 1354.), srpska patrijaršija (1346.), srpska pisana kultura, srpska redakcija staroslavenskog jezika i cirilica, kasnosrednjovjekovno gospodarstvo (Dubrovčani i Sasi kao akteri unutar Srbije). <i>Obrazovna postignuća:</i> opisati proces političkog i crkvenog osamostaljenja Srbije; objasniti unutrašnje političke, crkvene, društveno-gospodarske, pravne i kulturne promjene; analizirati uspon i pad dinastičke vlasti Nemanjića (od Stefana Nemanje do cara Dušana i njegovih nasljednika); usporediti hrvatsko i srpsko srednjovjekovlje u europskom kontekstu.</p> <p>Humanizam i renesansa / Srbija između Ugarske i Bizanta <i>Ključni pojmovi:</i> knez Lazar Hrebeljanović, bitka na Kosovu polju (1389.) – stvarnost, legenda i mit; srpski vladari kao bizantski despoti i ugarski "magnates regni" – strategije otpora osmanskom vazalstvu/podaništvu, pad Despotovine (1459.), seobe Srba u Ugarsku i Hrvatsku u 15. i ranom 16. stoljeću, srpski despoti u ugarskom podaništvu – Brankovići, Berislavići te, posljednji, Pavle Bakić, poginuli u bitci kod Gorjana, 1537. godine. <i>Obrazovna postignuća:</i> razlučiti stvarnost, legendu i mit o Kosovskoj bitci; analizirati položaj srpskih kasnosrednjovjekovnih vladara u odnosu na ugarske; usporediti razvoj ka-</p>
	<p>snosrednjovjekovne Hrvatske i Srbije te uočiti prožimanja kasnog hrvatskog i srpskog srednjovjekovlja; objasniti položaj Hrvata i Srba u državnoj zajednici s Ugarskom i unutar Habsburške Monarhije u 16. stoljeću.</p> <p>Osmansko Carstvo prema Hrvatskoj i Europi <i>Ključni pojmovi:</i> Pećka patrijaršija, veliki vezir Mehmed-paša Sokolović, patrijarh Makarije Sokolović, pojam "Vlah" u ranom novom vijeku, Statuta Valachorum u Varaždinskom Generalatu. <i>Obrazovna postignuća:</i> objasniti iščezavanje gornjih slojeva srpskoga srednjovjekovnog društva; opisati osmansku obnovu Pećke patrijaršije i širenje njezine jurisdikcije; opisati život i djelovanje značajnih povijesnih osoba (Mehmed-paša Sokolović i Makarije Sokolović); analizirati vojno i crkveno uzdizanje srpskovlaških zajednica u Hrvatskoj; objasniti pojmove "Rašani ili Srbi ili Vlasi" u vojnokrajiškoj službi u Hrvatskoj.</p> <p>Reformacija i katolička obnova <i>Ključni pojmovi:</i> katolička obnova i pravoslavlje, obredni jezici i pisma, crkveni prijepori i kršćansko jedinstvo, crkveno sjedinjenje (unija), Marčanska eparhija, Karlovačka mitropolija. <i>Obrazovna postignuća:</i> analizirati istočne granice rimokatoličanstva i zapadne granice pravoslavlja u Jugoistočnoj Europi; objasniti ulogu Kongregacije za propagandu vjere i misionarski rad; usporediti pučko katoličanstvo i pučko pravoslavlje; analizirati vjersku (ne)trpeljivost; objasniti ulogu patrijarha Arsenija III. Crnojevića u "Velikoj seobi Srba" 1690. godine i novo crkveno središte pravoslavnih Srba u Srijemu.</p> <p>Europa u doba baroka <i>Ključni pojmovi:</i> pravoslavni barok, srpski barok između ruskih i srednjoeuropskih tradicija. <i>Obrazovna postignuća:</i> opisati srpsku kulturu u Srednjoj Europi koja se širila "dunavskim putovima"; objasniti proces srednjoeuropeizacije srpskog građanstva u Ugarskoj i Hrvatskoj poslije 1690. godine.</p> <p>Hrvatska u ranome novom vijeku <i>Ključni pojmovi:</i> Patent o vjerskoj trpeljivosti (1781.); sekularizacija obrazovanja; vojnokrajiške reforme; modernizacija društva "odozgo"; transregionalna trgovina; pravoslavni trgovci u Hrvatskoj, Zaharija Orfelin. <i>Obrazovna postignuća:</i> objasniti put od vjerske netrpeljivosti k prosjetiteljskoj vjerskoj trpeljivosti u Habsburškoj Monarhiji; nabrojiti vojnokrajiške reforme; opisati habsburšku modernizaciju staleškog društva; obrazložiti ulogu pravoslavnih trgovaca u transregionalnoj trgovini i prvobitnoj akumulaciji kapitala; ocijeniti Herderov prikaz o Slavenima te slavenske rane romantizme; opisati doprinos Zaharije Orfelina znanosti i kulturi.</p>

Ključni pojmovi: knez Lazar Hrebeljanović, bitka na Kosovu polju (1389.) – stvarnost, legenda i mit; srpski vladari kao bizantski despoti i ugarski "magnates regni" – strategije otpora osmanskom vazalstvu/podaništvu, pad Despotovine (1459.), seobe Srba u Ugarsku i Hrvatsku u 15. i ranom 16. stoljeću, srpski despoti u ugarskom podaništvu – Brankovići, Berislavići te, posljednji, Pavle Bakić, poginuli u bitci kod Gorjana, 1537. godine.

Obrazovna postignuća: razlučiti stvarnost, legendu i mit o Kosovskoj bitci; analizirati položaj srpskih kasnosrednjovjekovnih vladara u odnosu na ugarske; usporediti razvoj ka-

RAZRED	NASTAVNE TEME	RAZRED	NASTAVNE TEME
SEDMI <p>Svijet i Hrvatska u osviti modernog doba <i>Ključni pojmovi:</i> moderna srpska kultura, teolog i povjesničar Jovan Rajić, reforme srpskog jezika i pisma, Dositej Obradović i Sava Mrkalj.</p> <p><i>Obrazovna postignuća:</i> Objasniti promjene u statusu Srba u Habsburškoj Monarhiji u doba imperijalnih reformi te kontroverze u vezi obrana kolektivnih vjerskih povlastica spram prava na slobodu vjeroispovijesti u društvu građanske ravnopravnosti; analizirati djelatnost Jovana Rajića, Dositeja Obradovića i Save Mrkalja; objasniti standardizaciju srpskog jezika i pisma u 18. stoljeću.</p> <p>Europa od Francuske revolucije do Bečkog kongresa (1789.–1815.) <i>Ključni pojmovi:</i> Temišvarski sabor (1790.); srpska agrarna revolucija (Prvi i Drugi srpski ustanci); mitropolit Stefan Stratimirović; Sava Tekelija; Ilirske pokrajine i Srbi; Dalmatinska eparhija: vjeroispovjedne slobode po francuskim načelima (1808.).</p> <p><i>Obrazovna postignuća:</i> objasniti različite političke interese među Srbima u Habsburškoj Monarhiji nakon 1790.; opisati Srpsko Vojvodstvo i građansku ravnopravnost u Habsburškoj Monarhiji; objasniti transformaciju ustanka u Beogradskom pašaluku iz agrarnog pokreta u regionalnim granicama u agrarnu revoluciju s nacionalnim obilježjima; opisati ulogu istaknutih Srba u kulturnom i vjerskom životu u Habsburškoj Monarhiji.</p> <p>Europa na vrhuncu moći: nastanak prvih modernih država u Europi <i>Ključni pojmovi:</i> Vuk Karadžić, Matica srpska (1826.), Ognjen Šubić Čajla, Josip Jurčić, Josip Jurčić, Josip Runjanin.</p> <p><i>Obrazovna postignuća:</i> objasniti aspekte srpskog narodnog preporoda i usporediti ih s hrvatskim; opisati afirmaciju prosvjetiteljskog svjetonazora (D. Obradović); opisati reformu srpskog jezika i ciriličnog pisma te poticanje razvoja moderne srpske kulture iz Beča (V. Karadžić); opisati utemeljenje Matice srpske i Letopisa Matice srpske iz Pešte; opisati nacionalnu revoluciju Srba u Habsburškoj Monarhiji na konfesionalnoj osnovi (Josip Rajačić, srpskoprvoslavni patrijarh) i stvaranje Vojvodine Srpske; opisati ulogu Srba iz Hrvatske u ilirskom pokretu; obrazložiti vrhunac hrvatsko-srpske preporodne suradnje u zbivanjima 1848./49.; objasniti uspostavu autonomije Srbije u Osmanskom Carstvu i ukidanje osmanskih feudalnih obveza; objasniti što je "ustavobraniteljska Srbija" i koja je uloga kneza Aleksandra Karađorđevića u tim zbivanjima.</p>	OSMI <p>Hrvatska u sklopu Habsburške Monarhije (Austro-Ugarske) u drugoj polovici 19. i na početku 20. stoljeća <i>Ključni pojmovi:</i> politički pragmatizam, jugoslavenstvo, političke ideologije i političke stranke.</p> <p><i>Obrazovna postignuća:</i> objasniti karakter državnopravne integracije hrvatskih zemalja i shvaćanja statusa Srba u Hrvatskoj; objasniti pojam "srpski rod i hrvatska domovina"; opisati razvojačenje Vojne krajine i hrvatsko-srpske odnose u Hrvatskoj; ocijeniti okupaciju Bosne i Hercegovine i odraz na hrvatsko-srpske odnose u Hrvatskoj; objasniti modernizaciju na periferiji Monarhije i južnoslavensko pitanje; objasniti konfesionalne nacionalizme (Hrvati-katolici i Srbi-pravoslavni); objasniti pojavu politike "novog kursa" u Hrvatskoj; opisati uspostavu neovisnosti Srbije i razvoj ustavnosti; opisati "Majski prevrat" i polažaj Srbije između parlamentarne demokracije i dinastičke militarizacije društva; objasniti put Srbije od rata za nacionalno ujedinjenje do sudjelovanja u ratu za regionalnu hegemoniju (Balkanski ratovi).</p> <p>Versajski poredak <i>Ključni pojmovi:</i> hrvatsko-srpska suradnja, centralizam, federalizam, parlamentarna monarhija.</p> <p><i>Obrazovna postignuća:</i> objasniti stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskom saboru; opisati austro-ugarski rat protiv Srbije; opisati suradnju hrvatskih i srpskih političara u Monarhiji i izvan nje 1918. i 1919. godine i pokret narodnih vijeća i Država Slovenaca, Hrvata i Srba na južnoslavenskom tlu Habsburške Monarhije; objasniti ulogu i utjecaj regenta Aleksandra Karađorđevića u stvaranju nove države;</p> <p>Hrvatska u prvoj Jugoslaviji <i>Ključni pojmovi:</i> jugoslavenski integralizam, federalizam, nacionalna (ne)ravnopravnost.</p> <p><i>Obrazovna postignuća:</i> objasniti integralno jugoslavenstvo kao rojalistički instrument vlasti; opisati djelovanje srpskih političara u Hrvatskoj u procijepu između radikalni i demokrati; objasniti jugoslavenski integralizam i unitarizam Svetozara Pribićevića; objasniti obnovu hrvatsko-srpske suradnje u Hrvatskoj; objasniti put ka jugoslavenskom (kon)federalizmu Svetozara Pribićevića i polarizaciju Srba u Hrvatskoj između radikalne ljevice i radikalne desnice; objasniti ustaški projekt "konačnog rješenja srpskog pitanja u Hrvatskoj".</p> <p>Drugi svjetski rat <i>Ključni pojmovi:</i> "konačno rješenje srpskog pitanja", koncentracijski logori, Jasenovac.</p> <p><i>Obrazovna postignuća:</i> opisati položaj Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj; opisati strategije prilagođavanja i strategije</p>		

otpora ustaškim vlastima; opisati razmjere sudjelovanja Srba u Hrvatskoj u narodnooslobodilačkom pokretu pod rukovodstvom Komunističke partije Hrvatske; objasniti razmjere četničkog utjecaja među Srbima u Hrvatskoj; procijeniti važnost baštine hrvatsko-srpske suradnje i njezin odraz na ratna zbivanja te Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske kao fenomen hrvatsko-srpske koalicije; objasniti značenje III. zasjedanja ZAVNOH-a za Srbe u Hrvatskoj.

Hrvatska u drugoj Jugoslaviji

Ključni pojmovi: prognani i izbjegli, agrarna reforma i kolonizacija, "bratstvo i jedinstvo".

Obrazovna postignuća: opisati položaj Srba u Hrvatskoj nakon 1945. uključujući ljudsku i materijalnu cijenu rata; opisati agrarnu reformu i kolonizaciju istočnih dijelova Hrvatske i Vojvodine; ocijeniti (ne)uspjeh političke i kulturne integracije Srba i Hrvata u drugoj Jugoslaviji i proturječja "bratstva i jedinstva"; opisati hrvatsko-srpske odnose u kriznim situacijama u Hrvatskoj (Informbiro, Deklaracija o polažaju i nazivu hrvatskog jezika, Predlog za razmišljanje, Hrvatsko proljeće/Hrvatski masovni pokret, totalna kriza 1980-ih godina).

Postanak i razvoj samostalne hrvatske države

Ključni pojmovi: nacionalizam, etničko čišćenje, izbjeglice, demokratska tranzicija.

Obrazovna postignuća: opisati politički položaj Srba u Hrvatskoj 1990. godine i odnos srpskog biračkog tijela prema osamostaljenju Hrvatske; opisati i usporediti položaj urbanih Srba u Hrvatskoj u vrijeme Domovinskog rata i ruralnih Srba u Hrvatskoj u njihove političke opcije; ocijeniti političku kulturu hrvatsko-srpskih odnosa u demokratskoj tranziciji; opisati ulogu i razmjere sudjelovanja Srba u obrazi Hrvatske; ocijeniti etničku cijenu rata u Hrvatskoj, ratne zločine i žrtve zločina; opisati sudbinu srpskih izbjeglica i mogućnost povratka u Hrvatsku; opisati politički, socijalni i kulturni položaj Srba u Hrvatskoj nakon 1995.

Radoslav GRUJIĆ, *Azbučnik Srpske pravoslavne crkve*, Beograd 1993.

Pavle IVIĆ, *Srpski narod i njegov jezik*, Sremski Karlovci – Novi Sad 20012.

Dragoslav JANKOVIĆ, *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914 – 1915*, Beograd 1973.

Marija JANKOVIĆ, *Episkopije i mitropolije Srpske crkve u srednjem veku*, Beograd 1984.

Miroslav JOVANOVIĆ, *Srpski jezik i društvena historija. Kulturnoistorijski okviri polemike o srpskom književnom jeziku*, Beograd 2002.

Jovanka KALIĆ – M. ČOLOVIĆ (ur.), *Socijalna istorija srpskih gradskih naselja (XII – XVIII vek)*, Smederevo – Beograd 1992.

Vasilije KRESTIĆ – Radoš LJUŠIĆ, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine*, Beograd 1991.

Dragan LAKIČEVIĆ, *Istorijski atlas Beograda*, Beograd: Brookland, 2013.

Smilja MARJANOVİĆ-DUŠANIĆ, *Vladarska ideologija Nemanjića*, Beograd 1997.

Dejan MEDAKOVIĆ, *Putevi srpskog baroka*, Beograd 1971.

Georgije MIHAJOVIĆ, *Srpska bibliografija XVIII veka*, Beograd 1964.

(Vidjeti, također: Dušan PANKOVIĆ, "Srpska bibliografija XVIII veka. Dodatak 2", *Bibliotekar*, god. 30, br. 1/6 (1978), 89–105)

Mirko MIRKOVIĆ, *Pravni položaj i karakter srpske crkve pod turskom vlašću*, Beograd 2002.

Andrej MITROVIĆ, *Srbija u Prvom svetskom ratu*, Beograd 2006².

Moderna srpska država 1804 – 2004: hronologija, Beograd 2004.

M. Nemanjić, *Jedan vek srpske stvaralačke inteligencije 1820 – 1920*, Beograd 2001.

B. NILEVIĆ, *Pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini do obnove Pećke patrijaršije*, Sarajevo 1990.

Milorad PAVIĆ, *Rađanje nove srpske književnosti (Historija srpske književnosti baroknog doba, klasicizma i predromantizma)*, Beograd 1983.

Latinka PEROVIĆ (ur.), *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*, Beograd 1994.

Branko PETRANOVIĆ – Momčilo ZEČEVIĆ, *Agonija dve Jugoslavije*, Beograd 1991.

Branko PETRANOVIĆ, *Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije*, Beograd 1993.

Branko PETRANOVIĆ, *Strategija Draže Mihailovića 1941 – 1945*, Beograd 2000.

Dušan POPOVIĆ, *Srbi u Vojvodini I – III*, Novi Sad 1992.

Miodrag POPOVIĆ, *Vuk Stefanović Karadžić*, Beograd 1972.

Jovan RADONIĆ – Mita KOSTIĆ, *Srpske privilegije od 1690. do 1792*, Beograd 1954.

Leopold RANKE, *Srpska revolucija*, Beograd 2004.

Drago ROKSANDIĆ, *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*, Zagreb 1991.

Drago ROKSANDIĆ, *Etnos, konfesija, tolerancija*, Zagreb 2004.

Seobe srpskog naroda od XIV do XX veka. Zbornik radova, Beograd 1990.

Đorđe TRIFUNOVIĆ, *Stara srpska književnost. Osnove*, Beograd 1994.

Olga ZIROJEVIĆ, *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru. Dvoverje*, Beograd 2003.

LITERATURA

Miloš BLAGOJEVIĆ ...[i dr.], *Istorijski atlas [Kartografska građa]*, Beograd, 2006.

Marie-Jeanine CALIC, *Socijalna istorija Srbije 1815 – 1941*, Beograd, 2004.

Sima ĆIRKOVIĆ, *Srbi među evropskim narodima*, Zagreb 2008.

Sima ĆIRKOVIĆ – Rade MIHALJČIĆ (ur.), *Leksikon srpskog srednjeg veka*, Beograd 1999.

Ljubodrag DIMIĆ – Miroslav JOVANOVIĆ – Dubravka STOJANOVIĆ, *Srbija 1804 – 2004. Tri viđenja ili poziv na dijalog*, Beograd 2005.

Aleksandar FOTIĆ (ur.), *Privatni život u srpskim zemljama u osviti novog doba*, Beograd 2005.

ПЕДЕСЕТ И ОСАМ ГОДИНА ЧЛАНСТВА, САРАДЊЕ И УТОЧИШТА

ПРОСВЈЕТА И ЈА

Мирко Андрић Гуцулић

**Мој рад у *Просвјети*, сарадња у месечнику *Просвјета* и активност у СКД
“Просвјета” оставили су дубок траг у мом животу. У *Просвјети* сам нашао нови завичај уместо онога где сам рођен, који сам увек носио, и данас носим у срцу. Мој завичај путује са мном и путоваће док живим**

“...Али завичај, прави, знате, који волите, који осећате, за мене је Србија.” Зашто баш Србија а не Банат, кићени Срем, Чонград или Темишвар, овако је објаснио: “Зато што сам изабрао нешто што је толико напаћено, што је толико несрћено кроз векове, сада и нарочито последњих 100 година. То је мој завичај.”

Милош Црњански

Да у *Просвјети*, у месечнику *Просвјета* сарађујем, позвао ме Светозар Зец, Брацо. Било је то средином хиљаду девет стотина педесет и седме године. Зец је тада, добро се сећам, у ондашњој *Просвјетиној* штампарији, у Прерадовићевој, преламао *Просвјету*. Као тадашњи уредник у *Znanju*, у истој штампарији преламао сам једну књигу, поред уредничке, обављао сам и дужност техничког уредника. Срели смо се и упознали у ручној слагарници. Тад се у истој штампарији штампало и хрватско издање *Борбе*, латиницом. Брацо је био врло симпатичан, духовит, дружељубив, одмах ми се допао. Иза себе сам имао у *Lykosu* објављену збирчицу песама. Рукопис је примио тадашњи главни уредник *Lykosa*, Иван Б. Лалић, и од хрпе песама у рукопису, написаних налив-пером, лепим и читким рукописом – Лалић је изабрао око двадесет и шест песама, које су могле, по његовом критеријуму, да се објаве.

И ту је (било је то 1955. године) ‘кумовал’ *Просвјета*. Наиме, прво сам с рукописом отишао пословођи тадашње књижаре “Просвјета”, на Тргу Петра Прерадовића, Брани Ђелапу, мислећи да књижара, поред продаје, још и штампа књиге. Бранко Ђелап ме љубазно примио, летимично погледао рукопис и рекао да књижара само продаје, не штампа књиге. Одмах ми је предложио да рукопис однесем у *Lykos*, Ивану Лалићу. Обећао је да ће он Лалића телефоном назвати и најавити мој долазак. Тако је, ипак, и код моје прве штампане књиге, ‘кумовал’ *Просвјета* још две године раније након што сам

се упознао с Брацом Зецом. Такви се догађаји не заборављају. О *Просвјети* сам знао само за књижару, да је српска, па отуда и мој одлазак Ђелапу.

Лалић је убрзо отишао у Београд и, како знамо, афирмисао се у једног од најбољих српских песника. Мој рукопис под насловом *Утишини*, преузeo је Славко Михалић, наследник Ивана Б. Лалића у *Lykosu*. Михалић је месецима завлачио рукопис, већ сложен кад га је преузeo и коначно књига је, на моје велико весеље, објављена и брзо распродана.

После познанства са Брацом Зецом стигао је и његов позив да му шаљем прилоге поезије, кратких прича и других текстова које имам за лист *Просвјета*. Тако је почела моја сарадња, која траје до данашњег дана. Наравно, одмах сам се учланио у СКД “Просвјета”, активирао у раду и биран у чланство Главног, а касније и Извршног одбора “Просвјете”.

Но, оно што је за мене најважније, “Просвјета” ми је пружила уточиште, кад сам за време Маспока потеран из Накладног завода Знање, као Србин. Никаквих других разлога није било.

До шездесетих година “Брозославије” братство и јединство није било наметнуто и вештачко, како данас, у распаднутим деловима бивше хомогене и успешне државе, тврде четничкоидни и усташоидни елементи тих “демократских” делова, претворених, вољом и деловањем страних силника – у нове државе, протекторате тих силника. Братство и јединство живело је и дисало пуним плућима, подржавали су га сви народи огромном већином, осим, разумљиво, остатаца, преживелих поражених делова у претходном рату. Зли, смрдљиви ветрови национализма и шовинизма, посөљени добро мржњом и осветом, били су добро свезани, на мртви завезак, у мешини прошлости.

Броју је требала јака Југославија, најпре због отпора према опасностима од Запада, а онда због озбиљне претње Џугашвилија са Истока. Шездесетих година била је већ успостављена веза и сарадња с Русима. Опасности више није било. Држава је у покрету Несврстаних била међу водећима и у светској јавности врло популарна на челу с Брозом, лукавим и вештим политичарем у датој ситуацији, што му нико не може оспорити.

У таквој ситуацији, сигуран, прво за себе, своју врховну власт доживотног председника и Партије и државе – почeo је да одрешије онај мртви завезак на мешини и постепено пушта ветрове национализма и мржње, лукав и опрезан, радио је своју радњу опрезно, али непрекидно. Пуштани ветрови из мешине почели су да заударају, па да се и осећају у целој држави. Највише у Хрватској и на Космету.

У *Nakladnom zavodu Znanje*, где сам се налазио на дужности уредника, задах из мешине почeo сам свакога дана да осећам све више. Почекли су долазити познати националистички писци и културњаци. Крајачић је још раније сменио Наду Сремец с дужности директора и поставио Шиму Балена, о којему не треба трошити речи. Бален је одмах сменио с дужности главног уредника Владимира Поповића и на његово место поставио, честитог и врло образованог песника, Драгу Иванишевића. Међутим, Иванишевић, после кратког времена одлази због неслагања с политиком Шиме Балена и његовим односом према националистичким и шовинистичким деловима међу хрватским писцима и протежирању њихових дела у објављивању.

Такво стање, у јавности све бујније, одразило се и на односе и према мени, Србину. Прво сам био страшно изненађен кад ми је директор, Бален, наредио да разбијем слог, већ припремљене књиге за штампу, коју ми је

претходно био дао да је уредим. Књига се звала *Спашавање козарачке деце*, аутора Николе Николића, познатог предратног комунисте, лекара, логораша у Јасеновцу. Остао је жив само зато што је био лекар, а логору је био потребан лијечник. Николић је тајно водио белешке о збивањима у логору, посебно истицао улогу врло лепе госпође, Дијане Будисављевић, у спашавању српске деце. На почетку књиге била је одштампана и велика фотографија госпође Будисављевић. У суперици, коју је Бален требао само да потпише, налазило се још двеста педесет фотографија, већином деце, логораша и усташа, о чему је већ писано у књизи. Књига је била већ отиснута, колико се сећам, на око тридесет страница.

**Просвета ми је пружила
уточиште, као сам за
време Маспока потеран из
Nakladnog zavoda Znanje,
као Србин. Никаквих других
разлога није било**

Кад сам отишао Балену да потпише отисак и одобри књигу за штампу у штампарији *Ognjen Prica*, на моје велико изненађење и жалост, Бален је сасвим мирно рекао нека се растури слог, књига се неће штампати. Нешто касније процурило је у самом подuzeћу, да је налог за забрану штампања књиге дошао од Стева Крајачића, човека који је Балена рехабилитовао и поставио за директора *Znanja*. У подuzeћу се говорило, углавном од Баленових гостију, хрватских националиста, да Крајачић у службу унутрашњих послова, УДБ-и и полицији, поставља на руководећа места своје људе. Доста касније себе сам лупао по глави што нисам сачувао отисак суперице, који се налазио у ладици мога писаћег стола. Био би то врло вредан документат, сведок о усташким злочинима у јасеновачком логору према српској деци, с Козаре првенствено, а било је, добро се сећам, врло уверљивих, сликом и речима документованих, о страдању већ "спашене" деце, смештене у Јастребарском. У том делу књиге врло јасно и документарно описана је улога и жртвовање Дијане Будисављевић да се деца из Јастребарског у што већем броју додељују хрватским породицама у Загребу. Николић пише и о великому одазиву Загрепчана, обичних, аполитичких људи, и усвајању јадне, на смрт осуђене деце.

Неколико месеци пре Брионског плenuma, национализам у Загребу навелико се осећао на сваком кораку. У *Znanju* сам потпуно изолован. Нисам више добијао рукописе на читање и оцену, да их уређујем за штампу. Осећао сам се јадно. Знао сам, јасно, због чега је све то. Једном приликом пожалио сам се колеги, Јосипу Каталинићу, човеку којега сам препоручио и довео за техничког уредника у подuzeће, до тада уредника часописа *Пчеларство* у Пчеларској централи. У *Znanju* је наставио да и даље уређује *Пчеларство* и тако, поред редовне плате техничког уредника, добијао и додатни приход. Сматрао сам га пријатељем. Говорио ми је како је његова кућа једина хрватска кућа у славонском селу где је живео међу Србима, и хвалио Србе. Поверљиво, рекох му како сам у последње време запостављен, чини ми се само зато што сам Србин. У поверењу рекох како ми се чини да хрватски национализам све више јача, и осећа се на сваком кораку. На то мој "пријатељ", ни пет ни шест, него,

на моје велико изненађење и разочарење, јасно и гласно одговори "саветом": "Па, ако тако мислиш, како ми кажеш, ти или у своје српско подuzeће "Просвету", за уредника".

Згранут као да ме гром ошинуо, без много размишљања, из истих стопа дотрачад трамваја и право у Пролаз Тушканца, пријатељу, Воји Јелићу. Књему сам већ одлазио на разговор, а Војо ми је давао и своје довршене рукописе за штампу, да их погледам и слободно укажем на делове, које би, можда, требало поправити, изменити, изоставити. Био сам објавио и критику његове књиге *Трчи мали живот*. Посећивао сам га и у стану. Били смо пријатељи. Војо ме пажљиво саслуша. Рече да није изненађен. Наручи две каве и одмах телефоном назва Брану Ђелапу, директора *Издавачког подuzeћа Просвета*. Све му исприча што сам му рекао, шта ми се догодило и замоли да ми, ако је икако могуће нађе у подuzeћу место уредника. Бранко му одговори да управо треба главног уредника, јер по новим прописима сваки издавач губи статус издавача ако током године не објави одређени број (заборавио сам који) штампаних арака. Нека одмах дођем с радном књижicom, већ сутра могу ступити на дужност. Бар неће трошити новац на расписивање натјечаја.

Сав озарен, као ми Војо рече шта му је Ђелап рекао, одмах – у Знање, у персоналном подигнем радну књижicу с потписом за прекид радног односа на мој захтев и право бившем другу Каталинићу. Покажем радну књижicу, и кажем да сам већ постављен за главног уредника у српском, како си ми препоручио, *Издавачком подuzeћу Просвета*. Мој Јозо Каталинић пребледе па муцајући, изненађен, рече: "Ниси требао то озбиљно примити. Ја сам се само мало зезао."

У "Просвети" сам помагао Браци Зецу у уређивању месечника *Просвета*. Често је био на боловању због болесних очију. Наставио сам да повремено објављујем поезију, рецензије и критике нових књига. Књижевну критику, не само у "Просвети", објављивао сам само ако сам могао да напишим позитивну оцену. За књиге, које бих оценио негативно, радије нисам ни писао. У време кад је Браџо Зец боравио у иностранству на лечењу неколико месеци уређивао сам *Просвету* и, наравно потписивао главног уредника, Светозара Зецу. Своје име никде нисам стављао, осим испод властитих прилога.

За време рада у *Издавачком подuzeћу Просвета* добро сам упознао неке крајеве Хрватске, насељене Србима. Најбоље Лику, Кордун и Банију. Заједно с Брацом Зецом путовао сам својим аутомобилом, "princem 100", пред почетак нове школске године, кад смо обилазили школе и продавали школске књиге "Просветине" књижаре. Посећивали смо и многе куће Срба, примани срдачно и угошћавани ручковима или ужинама домаћим специјалитетима домаћина. Кордуном и Кордунашима био сам стварно одушевљен, иако ни за друге крајеве које смо обилазили, нисам имао никакве замерке. Сви су били гостопримљиви. У многим кућама слушао сам с пажњом приче домаћина како су пролазили за време рата, у борбама у партизанима и за време страдања у непријатељским офанзивама и почињеним злочинима над Србима. Касније, кад сам с групом бораца, уз помоћ Раде Влкова, Мила Дурмана и предсједника, Белинића, основао *Издавачко подuzeће August Cesarec* и постао његов главни уредник и директор, наставио сам припозима да сарађујем с *Просветом*, све до данашњег дана. Био сам активан у СКД "Просвета", члан Главног и Извршног одбора све до рата деведесетих.

Не заборавља се да ми је од девет до сада објављених књига, њих пет објавила *Просвета*, а прву, заправо шесту, *Lykos* уз дебелу помоћ Бране Ђелапе, човека из "Просвете". Мој рад у "Просвети", сарадња у месечнику *Просвета* и активност у СКД "Просвета" оставили су дубок траг у мом животу. У "Просвети" сам нашао нови завичај уместо онога где сам рођен, који сам увек носио, и данас носим у срцу. Мој завичај путује са мном и путоваће док живим.

БЕСЈЕДА НА ДОДЈЕЛИ НАГРАДЕ САВА МРКАЉ СКД “ПРОСВЈЕТА” ЗА 2014. ГОДИНУ ЗА ДОПРИНОСЕ КУЛТУРИ СРБА У ХРВАТСКОЈ

“ПИШИ КАКО ШТО ГОВОРИШ”

Милош Окука

Сава Mrкаљ је 1810. у свом *Салу дебелогајера либо азбукопротрес* реформисао српску азбуку по принципу биунивоцитета на линији графема - фонема, увео правило “пиши како што говориш”, за основицу књижевног језика предложио ијекавски систем источнохерцеговачко-краишког дијалекта и затражио да Срби морају почети “један пут језику нашем сваку јединовидност (*uniformitas*) како у перу, тако и у изговору прискорблњавати”

Цијењена *Просвјета*,
знаметита и стамена културна институција Срба у Хрватској,
Даме и господо!

Ваше високо превасходство митрополите Порфирије, частни оци Српске православне цркве, цијењени представници власти града Загреба!

Захваљујем на *Награди Сава Mrкаљ*, којом сте ме не само угодно изненадили него и дубоко дирнули, поготово зато што она носи име овога великог Краишника, филозофа и језичког реформатора, и што је примам у ове Светосавске дане, којима обиљежавате име и дјело првог српског просветитеља и духовника.

Радује ме што је моје дјело и дјеловање тако високо оцијењено, мада сâм сматрам да су моји доприноси култури Срба у Хрватској релативно скромни. Али, наглашавам, и jako искрени! И биће ми драго ако моја истраживања српског језичког наслеђа у Хрватској буду на неки начин потицајна и настављена. А има много тога што још треба истражити, јер је, на жалост, језичко и књижевно наслеђе српског народа у Хрватској дugo било непознато и запостављено. Између осталих, то вјерно показују и књиге Душана Иванића *Књижевност Српске Крајине* (Београд, 2008) и *Врела и врлети (О књижевној баштини Срба у Хрватској)* (Загреб, 2009), човјека који је апсолутно заслужено добио ову награду.

У авантуру истраживања језичког наслеђа Срба Хрватске упустио сам се давно, као млад и неискусан филолог. Сазнање да у историји српског књижевног језика постоји много празнина, да је Вуково дјело у србији, поред истицања стварних и великих заслуга тога нашег великана, било и добром дијелом митологизирано те да су били недовољно уважавани његови претходници, сувременици, сљедбеници и/или противници, – навело ме је на то да сам још 1975. године написао књигу на њемачком језику о Сави Mrкаљу (*Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyllilliza*, Otto Sagner, München). Тако је Mrкаљ стајао на почетку моје универзитетске каријере. Но, каква судбина, он је практично стајао и на крају те каријере: на наговор Чедомира Вишњића, тадашњег главног уредника “Просвјете” (а данашњег и уредника и предсједника) вратио сам се Mrкаљу и у “Просвјети” издао нову књигу *Салу дебелогајера Саве Mrкаља у старом и новом руху. Поводом 200-годишњице првог издања (1810-2010)* (Загреб, 2010). И ту ипак није био крај: Вишњићу сам изнисио замисао да бих радо презентирао доприносе краишских писаца развоју српског књижевног језика у 19. столећу, једну област која је у србији недовољно позната и истражена. Вишњић је то одмах прихватио, на чemu сам му посебно захвалан. Тако сад имамо моју трећу књигу, *У вртлогу Матице* (Загреб, 2014), коју је “Просвјета” издала за вријеме магистратске десетогодишње рада на Филозофском факултету као хонорарног професора тамошње србијске истражнице. За ту књигу сам недавно добио *Награду Павла и Милке Ивић* у Београду. И, вјероватно и највише, због ње данас стојим пред вама и радо примам ово ваше признање.

Дозволите ми да овде укратно истакнем само један аспект проблематике којом се у тој књизи бавим: *пријем Вукове реформе српског језика и правописа у Српској Крајини*. И, наравно, опет крећем од Саве Mrкаља.

Наиме, стандардизација српског језика и језички спорови у првој половини 19. столећа представљају централни догађај у историји српског друштва и културе. Они су били производом сложених односа који су били условљени дисkontинуитетом и разликама у развоју српског друштва и језика у Турској, Црној Гори и Аустрији, диглосијом и триглосијом у српској књижевности током 18. и у првим деценијама 19. столећа, на једној страни, те дубоким друштвеним и политичким промјенама у Србији, на другој страни.

У вријеме када се почело са стандардизацијом српског језика, књижевнојезичка ситуација код Срба је била бивалентна, односно тривалентна (рускословенски, славеносрпски и народни језик). Притом су недостајала нормативна правила у ћелини. Практично је у књижевности и језичком саобраћају било допуштено употребљавати готово сваку језичку појединост из свих тих језика. Писцима су стајале на располагању ријечи за појмове из српске грађанске и сеоске свакидашњице, црквенословенска лексика, руски речнички фонд, пун западноевропских позајмљеница и обогаћен научном и административном терминологијом.

Кодификатори српског језика на почетку 19. вијека стајали су, дакле, пред огромним и сложеним поблемима. Иако је у 18. и у првој деценији 19. столећа било покушаја да се у српском књижевном језику неке ствари уреде, особито у графији, првим његовим кодификатором треба сматрати Краишника Саву Mrкаља. Он је 1810. у свом *Салу дебелогајера либо азбукопротрес* реформисао српску азбуку по принципу биунивоцитета на линији графема

- фонема, увео правило "пиши како што говориш", за основицу књижевног језика предложио ијекавски систем источнохерцеговачко-крајишког дијалекта и затражио да Срби морају почети "један пут језику нашем сваку јединовидност (*uniformitas*) како у перу, тако и у изговору прискорбљавати". Ово посљедње се односило, прије свега, на граматички систем језика, па је с тим у вези Мркаљ био најавио да ће он "толико нуждану језику Сербског сочинити Писменицу", о чему у *Језикопротресу*, његовој "будушто књижици [...] својемјестно имаде бити слово".

Као што је познато, обећани *Језикопротрес* се никад није појавио, моћна власт "збрисала" је и *АЗДУКОПРОТРЕС* и његовог аутора, психички а готово и физички, и забранила штампање књига код Срба његовом (или сличном) азбуком. Но тиме нису биле "збрисане" Мркаљеве идеје. Само четири године касније, 1814, на јавну сцену је ступио други кодификатор српског језика, Вук Стефановић Караџић. Но његова *Писменица сербскога језика* представља само скроман покушај у стандардизацији језика. А зашто? Прво, Вук је преузео Мркаљеву азбуку и његово начело фонолошког начина писања, а у стварности је своје дјело штампао "компромисном азбуком, ближом традиционалној него Мркаљевој" (П. Ивић) те у основи етимолошким правописом. Друго, израдио је *Писменицу* на основу *мјесног говора* свог родног краја. Треће, језик којим је дјело написано био је пун руских и славеносрпских елемената (С. Реметић).

Али четири године касније, 1818, Вук је *Српским речником* и граматиком српског језика у јавност изашао са свеобухватном реформом српског језика. Међутим, његова стандардизација српског језика била је радикална, представљала је раскид са српском језичком традицијом, одбацила је богато развијену црквенословенску лексику, његов језик се оштро супротставио постојећем *Civil-Sprache* и дотадашњим узусним нормама и језичким навикама. Тај језик био је, дакле, с доста мањкостима, није био наддијалекатски па је имао ограничenu поливалентност и полифункционалност. Да се прими у друштву била је потребна акцентуација и имплементација у књижевности, науци, образовању, уопште у култури и друштву. А то је, као што је познато, потпуно изостало у свим српским срединама, у турском устаничкој Србији, у аустријској (и угарској) грађанској Војводини, у аустријској Српској Крајини, у вилајетској Босни те у слободарској Црној Гори.

У Српској Крајини углавном је био прихваћен доситејевски језик, а не Вуков. Он је у начелу био народни језик допуњен славенизмима, за разлику од славеносрпског који је доиста био мјешовит језик. Наравно, код крајишког писаца било је преплитања и старијих, славеносрпских, и новијих, народних, језичких елемената. Вуков језик они су видели као продужетак Доситејеве линије, али им је био неприхватљив његов радикализам, особито у графији и ортографији, те у одбацивању црквенославенизама. Вука и његово дјело су углавном цијенили, али његов језик и правопис нису усвојили нити препоручивали. Но након жучних расправа о језику 1821. године на страницама *Новина Сербских*, нових Вукових збирки народних пјесама, *Данице*, збирки народних пословица и приповиједака, Вуков концепт књижевног језика снажно се наметао српској књижевности и култури. И док је у свијету српско народно стваралаштво било укључено у баштину свјетске књижевности и Вуковој граматичкој кодификацији српског језика преводом његове граматике Јокоба Грима на њемачки језик (1824) прибављено међународно признање, у језичкој Матици се широј фронт против Вука и новога језика и правописа, који је резултирао и званичном забраном штампања књига у Србији Вуковом графијом и ортографијом.

Најзад, крајем 3. и у 4. деценији 19. столећа слиједила је оштра и

бескомпромисна полемика између Караџића и Хаџића, која се водила око два потпуно различита концепта кодификације српског језика. У то вријeme Вук се одвојио од свог тврдог става да се књижевни језик темељи само на једном дијалекту и почeo говорити о тзв. "опћеној правилности", извршио је знатне корекције у стандардизацији које су језик архаизираle и које су ишли ка његовој наддијалекталности те свој модел с ијекавског пресликаo и на екавски идиом.

Без обзира на све то, тада су само понеки српски писци одобравали (и/или прихvatали) Вуков језик и правопис. Међу њима је био и Крајишник Димитрије Исајловић, те тршћански учитељ Јефта Поповић, екавац, који је писао ијекавски и своја дјела штампао Вуковом графијом. Још неки крајишки писци су у основи подржали Вуков језички концепт, нпр. Герасим Зелић или Константин Пеичић. Али и они су у свом језику имали мноштво рускославенизама. Нешто изразитије, и отвореније, Вуковом стазом кренуо је Спиридон Јовић својом *Србском зором* (1836).

У наредне дvije деценије на књижевној сцени код крајишког Срба доминирала су три књижевника, различитих усмјерења и идеолошких опредјељења, Никола Боројевић, Теодор (Богољуб) Петрановић и Јоксим Новић Оточанин. Сва тројица су захтијевала да српски (c)писатељ, како је то Петрановић формулисао, "србском народу језиком србским писати мора", сва тројица су и писали српским језиком, али су појам "српски језик" потпуно различito схвatali, te потпуно су се различito односили према Вуковом инаугурираном језику и новом правопису. Никола Боројевић је писао ијекавским идиомом, али у складу са славеносрпском књижевном традицијом, с огромним бројем црквенославенизама, рускославенизама и русизама и старом (славеносрпском) ортографијом. Вукову фонолошку графију и ортографију прихватио је тек крајем пете и почетком шесте деценије 19. столећа. Но он је ипак стајао на Вуковој страни, давши му подршку и пјесmom њему посвећеноj, у којој велича његово дјело, његов пут по цijелom свијetu, "i kroz trnje i tvrdo kamenje, / Za pronaći ko pčelu i svjetu / Od jezika najljepše znamenje". Он је затим, величао народне пјесме, српску историју, српске моралне особине и српске обичаје, славећи и хвалећи српски род, позивајући се на слогу и љубав и на три светиње – српско име, српски језик и српска вјера. Тиме је он антиципираo Вуков модел културе српског народа.

У наредном периоду, до средине стогодиšnja, код крајишког Срба било је приједлога и за тзв. југославјански језик, али је, у ствари, доминирали и текла моћна српска струја, која је имала два снажна рукавца: а) србизирање славеносрпског (и доситејевског) језика, и б) народни, вуковски језик. Главни представници тих рукаваца били су за овај под а) Теодор (Богољуб) Петрановић, Никола Беговић и Никанор Груjić, а за овај под б) Јоксим Новић Оточанин и Данило Медаковић. Највише је размирица око језика било средином вијека, након Вуковог превода *Новог завјета*, али баш након тога и јаснијег назиранja Вукове побједе, која је долазила с измијењеним политичким приликама и у Србији и у Троједној Краљевини Далмацији, Хрватској и Славонији. Отпори новом језику и правопису постепено су од шесте деценије јењавали, особито наступом реалиста, издавањем нових српских новина и часописа, дјеловањем уједињене српске омладине и српских и хрватских вуковаца. Тако је седамдесетих и осамдесетих година 19. столећа код хрватских Срба коначно прихваћен Вуков језик и фонолошки правопис и – једним дијелом напоредо, а нешто касније и званично – и код Хrvata.

Хвала вам још једном на свему!

У Загребу, 31. јануара 2015.

DUŠAN JERKOVIĆ – PJESNIK PATOSNE EKSPRESIJE STVARNOSTI

VAGABUNDO U NOĆI

Boris Vrga

**Premda je umro mlad, a poeziju prestao
pisati već 1936., kada je u *Politici* objavio
svoju zadnju pjesmu *Uzalud dečak
svira*, Jerković se etablirao kao pjesnik
nevelikog no respektabilnog poetskog
opusa u kojem se odražava izvornost i
bogatstvo njegova pjesničkog talenta,
ali i značajke onih poetika koje su
estetski dominirale u vrijeme njegovog
književnog formiranja i djelovanja**

Pjesnik Dušan Jerković rođen je u Petrinji 1903. godine gdje mu je otac službovao kao poštanski činovnik. Tu je započeo polaziti osnovnu školu koju je završio u Vinkovcima (1915.) gdje je započeo i gimnazisku školovanje. Nakon mature na Drugoj muškoj gimnaziji u Beogradu (1924.), polazio je Filozofski fakultet na kojem je diplomirao 1928. godine.

Neposredno po njegovom upisu na fakultet, otac mu je iz Beograda premješten u Loznicu, a s njime i cijela obitelj. Ostavši sam u Beogradu, Jerković se izdržavao radeći različite poslove, između ostalog i kao korektor listova *Balkan* i *Jugoslavenski glasnik*. Sve vrijeme školovanja živio je vrlo skromno i bez stalnog stana, spavajući po klupama parkova i željezničkih stanica, novogradnjama i podrumima. Sklon boemiji i nekonvencionalnom životu, nije težio glasnosti i skandalima, patetici geste i ekscentričnim ispadima pa Radomir Konstantinović s pravom ističe kako je njegovo boemstvo bilo "novoromantičarski pitomo: nema sukoba sa svetom, ali nema ni sukoba sa govorom. Boemstvo kao nepripadništvo do nepostojanja, kao neostvarenost do vanmaterijalnosti."¹

Godine 1928. Jerković je sudjelovao u velikim proturežimskim demonstracijama održanim pred *Ruskim carem*, jednim od najpoznatijih beogradskih restorana. U broju od 2. VI. 1928. *Politika* je donijela njegovu sliku na kojoj su vidljive njegove ozljede glave zadobivene na barikadama, a u narednom broju od 3.VI. i njegov članak naslovljen *Krvava noć* koji govori o surovom obračunu i represalijama žandara nad golorukom omladinom, radnicima i studentima.

Od 1934., pa sve do kapitulacije Jugoslavije 1941., radio je kao novinar *Politike*. Pažljivim prelistavanjem stranica ovoga lista može se izbrojiti njegovih sedamnaest reportaža posvećenih seljacima i njihovom ponašanju pred Sreskim vračarskim sudom (tzv. "Seljačkim sudom"), željezničarima i vlakovima, beogradskim poplavama i košavama, firmopiscima i muzeju kojeg nitko ne posjeće i drugim temama. Zbog svoje lijeve opredijeljenosti i antifašističkog stava, sadržanog, između ostalog i u činjenici da se nije upisao u Novinarsko udruženje koje su preuzezeli Nijemci i da je odbio objavljivati svoje priloge u nacističkom dnevniku *Novo vreme*, dne 8. X. 1941. uhapšen je od agenata Specijalne policije u Beogradu i nakon saslušanja odveden u logor na Banjici. Odатle je, marta 1942. godine, s brojnim uhapšenicima, među kojima se nalazilo dosta Banijaca, preko Njemačke, brodom *Kerklein*, zvanim i "brod smrti", interniran u koncentracijski logor Botn, smješten na krajnjem sjeveru Norveške, u kojem je i strijeljan 26. XI. 1942. zajedno s 72 drugih logoraša. Pokopan je na groblju Botn, skupa s brojnim Banijcima, na jednom od tri skupna spomen - groblja koja se vode pod nazivom "ukjent" – nepoznati.²

Prve stihove napisao je kao učenik, u 13. godini, a publicirati poeziju započeo je kao devetnaestogodišnjak, objavljajući pjesme *Neizvesnost* i *Prolog ledenoj noći* u časopisima *Budućnost* i *Misao* 1922. godine. U razdoblju od 1923. do 1935. intenzivno je stvarao i objavljivao u velikom broju jugoslavenskih listova i časopisa, dakako i u onim najuglednijima (*Letopis Matice srpske*, *Srpski književni glasnik*, *Misao*, *Vijenac*, *Stožer*), a 1928. objavljene su mu pjesme u berlinskom avangardnom časopisu *Der Sturm*. Zajedno sa Ristom Ratkovićem, Desimirom Blagojevićem i Pavom Starčevićem sudjelovao je u pokretanju nekoliko kratkotrajnih literarnih publikacija kao što su *Umetnost* (1924.), *Bela revija* (1925.), *Čaša vode* (1925.) i *Večnost* (1926.).³

¹ Radomir Konstantinović: *Dušan Jerković*, u *Biće i jezik*, knjiga III., Beograd, 1983., Prosveta – Beograd, Rad – Beograd, Matica srpska – Novi Sad, str. 259.

² U svim publikacijama, koje obrađuju Jerkovićev život, tvrdi se kako je Jerković, iscrpljen glađu, teškim radom i hladnom arktičkom klimom, premišuo u ovom logoru. Istražujući ubojstvo u norveškom logoru Beisfjord svoga petrinjskog prijatelja i komuniste Berislava Hanžeka, Artur Takač, svojedobni vicekonzul Kraljevine Norveške, došao je do dokumenata koji dokazuju da je Jerković strijeljan zajedno s 72 intermirca u logoru Botn (opširnije u tekstu: *Posljednji juriš iz 'ambulante'*, odlomak: *Švjetili lik Dušana Jerkovića*, "Jedinstvo", 21. VIII. 1975., str. 4.).

³ Premda se u literaturi navodi kako je i Jerković uređivao ove časopise, činjenice govore drugačije. Zajednički s Desimirom Blagojevićem, Jerković je uređivao jedino časopis *Umetnost*, koji je izšao samo u jednom broju. Almanah Čaša vode uređivao je Risto Ratković, koji je potpisani i kao odgovorni urednik u pet brojeva časopisa *Večnost*. Najdugovječniji od nabrojenih časopisa bila je *Bela revija*, objavljena u 12 brojeva, koje su uredili Jovan Popović, Desimir Blagojević i Bratislav Jovanović.

Treba napomenuti da je svojim pjesmama i fragmentom poeme *Pocepani horizonti* zastupljen u *Knjizi drugova* (1929.) – zborniku jugoslavenske mlade socijalne lirike, kojega su uredili i izdali u Kikindi Jovan Popović i Novak Simić.⁴

Ovaj zbornik, koji se danas smatra prvom institucionalnom formom pokreta socijalne literature u bivšoj jugoslavenskoj državi, odmah po izlasku, na dan proglašenja šestojanuarske diktature, zaplijenila je policija, a njegovi urednici i pojedini suradnici su bili zatvoreni i predati Sudu za zaštitu države. S nekoliko pjesama zastupljen je i u poprilično pretencioznom zborniku – antologiji *Lirika najmlađih* (1929).⁵

Sklon boemiji i nekonvencionalnom životu, nije težio glasnosti i skandalima, patetici geste i ekscentričnim ispadima pa Radomir Konstantinović s pravom ističe kako je njegovo boemstvo bilo "novoromantičarski pitomo"

Za života u formi knjige objavio je poemu 333 (Beograd, 1926.), nazvanu *Poema ljubavi* i sastavljenu od 333 stihova koji su napisani u "najbolnjim časovima ljubavi" i oslikavaju "pjesnikove ljubavne emocije i obliče imaginarnе drage upotrebljavajući ekspresionističke i nadrealističke stilizme srpske neoromantičarske lirike dvadesetih godina."⁶ Pjesnikovu intimu općnjenu ljubavlju i verbalnu egzaltaciju njegovih ljubavnih osjećaja najbolje očituje prozni dio ove poeme sastavljen od slobodnih metafora i neočekivanih vizualnih asocijacija.

Poslije 1929. godine Jerković je manje angažiran na pisanju poezije, ne zato što je dosegao svoj kreativni zenit ili ostao bez stvaralačke snage, već ponajprije stoga što je smatrao da svoju otvorenost prema svijetu i problemima vremena u kojem je živio i djelovao može uspješnije izraziti pripovjednim i komunikativnijim formama. Slijedom spomenutih književnih razloga, sve je više pažnje posvećivao pisanju stvarnih reportaža koje je objavljivao u *Politici*, a koje su pod nazivom *Dani i noći* publicirane u knjiš-

⁴ U *Knjizi drugova*, Jerković je zastupljen s pet pjesama: *Pocepani horizonti*, *Radnik u pristaništu*, *Devojka bez hleba* i skitnica u predgrađu, *Život suvišnog čoveka i Radniku*. Zanimljivo je da su neki pjesnici, zastupljeni u ovom preludiju socijalne literature na ex jugoslavenskim prostorima, sudjelovali na Večeri mladih književnika održanoj u Sarajevu 19. IV. 1929. na kojoj su, uz Jerkovića, nastupili: Dobriša Česaric, Vlado Vlašisljević, Husnija Čengić, Jovan Popović, Novak Simić i Ilija Grbić. Budući da je taj nastup tretiran od strane vlasti kao organizirana komunistička propaganda, to je iz istih razloga zabranjena *Knjiga drugova*.

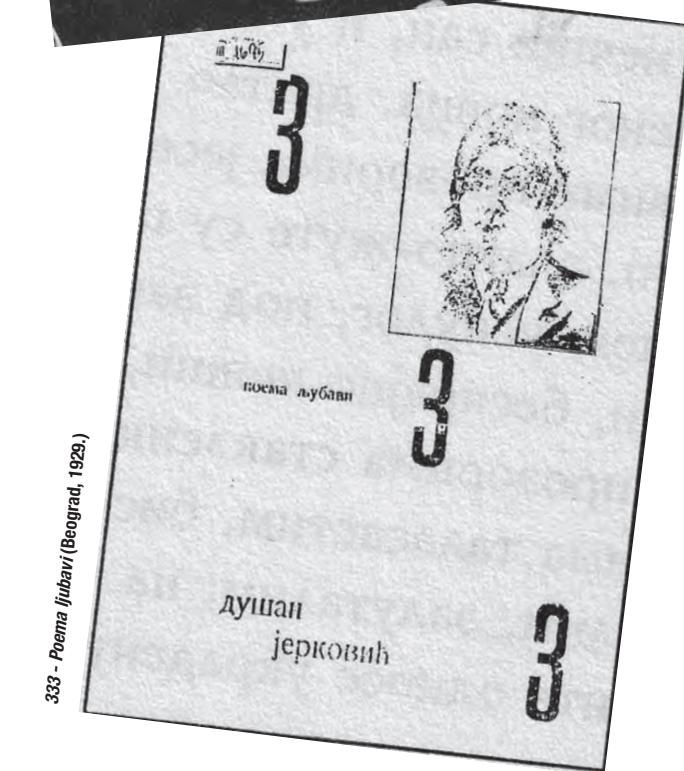
⁵ Liriku najmlađih štampala je Grupa prijatelja književnosti u Beogradu 1929. godine. U njoj su zastupljeni pjesnici: Nikola Šop, Dušan Jerković, Desimir Blagojević, Đuro Gavela, Branko Đukić, Živoje Jeftić, Jovan Radulović, Marko Vranješević, Kosta Milutinović i Teodor Taranovski, svaki sa po tri pjesme. Jerković je zastupljen s pjesmama *Testament za tebe*, *Pesnik – vagabunda u noći* i fragmentom poeme *Pocepani horizonti*. Knjiga je ilustrirana fotografijama pjesnika i njihovim životopisima u kojima se izriču prelaskave ocjene o njihovom pjesničkom radu što je navelo Antona Ocvirku (*Ljubljanski zvon*, 1929., br. 11.) i Petru Pejičeviću (*Život i rad*, 1929., br. 7 - 9) da istu ocjene negativno, tim više što su u nju uvrštene pjesme još nedovoljno formiranih i afirmiranih pjesnika.

⁶ Radovan Vučković: *Avangardna poezija*, "Glas", Banja Luka, 1984., str. 191.

Dani i noći, fejtoni i pjesme (Beograd, 1933.)

Sveta Maksimović, Dušan Jerković i Desimir Blagojević (Beograd, oko 1930.)

333 - Poema ljubavi (Beograd, 1929.)

koj formi u Beogradu 1953. godine. Iste godine objavljena je u Beogradu i njegova zbirka *Pesme*, sastavljena od 70 pjesama, među koje nažalost nisu uvršteni njegovi avangardni tekstovi (*Moja pesma, Preleteti severni pol ili strijuk u Londonu, Pod senkom samoubistva*) i pojedine vrlo uspjele pjesme, npr. *Samoubica*, što je navelo kritičara Dušana Ivanića na zaključak po kojem je "ova zbirka priređena na ideološkim kriterijima", pa stoga autorova poezija "još čeka potpunije istraživanje".⁷

Premda je umro mlad, a poeziju prestao pisati već 1936., kada je u *Politici* objavio svoju zadnju pjesmu *Uzalud dečak svira*, Jerković se etabirao kao pjesnik nevelikog no respektabilnog poetskog opusa u kojem se odražava izvornost i bogatstvo njegova pjesničkog talenta, ali i značajke onih poetika koje su estetski dominirale u vrijeme njegovog književnog formiranja i djelovanja. Slijedom rečenoga, u poeziji Dušana Jerkovića mogu se razaznati dadaističko - nadrealistički elementi, ali isto tako i motivski te formalno-izražajni obrasci impresionističko - simboličke i ekspressionističke paradigmе.

**Zbog svoje lijeve opredijeljenosti
i antifašističkog stava uhapšen
je i s brojnim Banjcima, preko
Njemačke, interniran u logor Botn
gdje je strijeljan krajem 1942.**

Kada je riječ o dadaističkim i nadrealističkim refleksima u Jerkovićevoj poeziji, može se konstatirati kako njegov interes za nadrealizam nije bio neočekivan, kako s razloga što su brojni beogradski pisci u to vrijeme rado prakticirali taj vid avangarde (Dušan Matić, Marko Ristić, Milan Dedinac), tako i zbog činjenice da mu je nadrealistički pjesnik Risto Ratković, koji je o nadrealizmu govorio kao o "crvenoj metafizici", bio jedan od najboljih prijatelja.

Inzistiranje na zvukovnom sloju i verbalnoj muzikalnosti (*propeleri bruhte bruhte/prostor pršti*) vodila je Jerkovićevu poeziju u pravcu inaugуracyje neodadaizma i zenitizma kojima je također pokušavao naglasiti kaotičnu sliku vremena i anticipirati svoju artističku poziciju obilježenu raskidom s mimezom i vjerom u autonomiju umjetnosti te stvaranje novog čovjeka koji će stvarati i novu umjetnost: *U meni su danas svanule nove zore/u meni su danas probuđena sva jutra/ danas: kad urličem ko zver/ i tražim Novog Čoveka.*

Izostanak logičkih spona i podsvjesne asocijacije, koje su svojim dinamičkim ritmom isprekidale jezičku matricu i rastakale idejno jedinstvo teksta, vrlo su korespondentne u proznoj pjesmi *Pod senkom samoubistva*⁸

u kojoj se razvide sloboda jezičke igre i parapsihološke fantazije, određeni stupnjevi asociativnog automatizma i semantičkog pačvorka, halucinante antičijske vizije i kombinatorni kalamburi:

Zemlju spljoštitи – poravniti. Slepilom nezaslepljen vidim u Sutra: glad jaguara i tople dahove belih medveda pod srebrnim nitima polarne svetlosti Islanda. Za utehu plave Skandinavkinje sanjati o Japanu, jer Misisipi naglo teče, dragi moji crvenokošći. Pa sneg u visu, sneg – pepeo, svuda oko blede gimnaziskinje u čijim očima svetiljke plaču noću u šetnji ulicama sa starim ocem. Senke kroz njih i nestati na plafonu kao odbegli zvuk sa violine, da, sve, kao san kroz serpentinske zimske Noći, kroz tunele usred tame. Zanemlosti. Pod mnom provalija, na ivici tela postavljeno, beli se dno usijano crvenom lampom. Ludilo – smrt. Plamenovi u daljinu kao misli za uglovima. Zaboravljeni pismi i sastanak pred bioskopom, jer duša je ne samo tu. Značenje svega nosim u sebi. Ne otpečatiti taj crveni pečat? Ne dodirnuti, pazi, on je plamen! Odgonetnuće zeleni zvuk. Očekivati ga. Tonovi, spiralni, kao sa talasa šum, krik galeba u zoru pod rasprslom maglom, senke trostratne pred hladnim revolverom i bežanje od samoga sebe, do ludila, do besvesti. Vrtoglavica: slike iz unutrašnjeg. Vizija: duhovi – do ludila.

Komentirajući ove stihove posvećene "Čoveku – drugu Ristu Ratkoviću", pune atomiziranih i paralogično povezanih "slika iz unutrašnjeg sebe" te začudno promjenljivih i nekorespondentnih asocijacija koje afirmiraju proturječnosti života i nesputanom stvaralačkom gestom dezauvuiraju svijet racionalnih vrijednosti i stvaraju novu stvarnost, Radomir Konstantinović je istakao kako "sve ove rečenice, ne tako daleke od idealja nadrealističkog automatizma" kao oblika "razaranja svake racionalnosti, nisu za njega", tim više što ne "dosežu onu poeziju koju je on kao nešto kasniji novoromantičar naslutio."⁹

Smatrajući kako Jerkovićevom poetskom i svjetonazornom ustroju nije imantan literarni radikalizam te parafraze dadaističkih kolaža i podsvesnog automatizma, Konstantinović je s pravom apostrofirao upravo neoromantičku poetiku kao onu koja je najbliža Jerkovićevom poetskom subjektu i izražavanju njegove ranjive unutrašnjosti i preosjetljive osjetilne intime.¹⁰

Međutim, brojni unutarnji faktori njegovog duševnog života, cjelokupni svjetonazorni i spoznajni supstrat te izvanjski, poratni društveno-politički kontekst, vodili su Jerkovićevu poeziju u smjeru ekspressionističke paradigme. Definirana kao "stanje duha" i patosna ekspresija stvarnosti, provocirana zbivanjima na degradirajućoj društvenoj pozornici i konfliktnim odnosima Ja – Svet, Jerkovićeva je poezija izrazito subjektivna i dominantno autoreferencijalna, obilježena intenzivnom osjećajnošću i signiranjem vlastitih duševnih stanja boli i tuge, sudske osame i patnje zbog nemogućnosti duševnog preobražaja i dostizanja željenog egzistencijalnog smisla kao što to egzemplarno oprimjeruje psihološki uvjerljiva, ekspressionistička pjesma *Sudbina i prokletstvo pjesnika*, pisana slobodnim, no rimovanim stihom (koji doprinosi foničnosti

⁷ Dušan Ivanić: Književnost srpske Krajine, Beograd, BIGZ, 1998., str. 212.

⁸ Večnost, 1926., br. 2.

⁹ Vidi bilješku broj 1, str. 280.

¹⁰ Da je Jerković "u suštini neoromantičar (Ja srce svoje nosim /na dlanu/ kao koru crnog hleba) u okruženju ekspressionističkog nasljeđa" tvrdio je i Dušan Ivanić (Vidi: bilješku broj 7, str. 211.).

i muzikalnosti autorove plastične fraze jer *i u padu kroz najtamnija ponizjenja treba mi mnogo muzike*, objavljena 1928. godine, kada je ekspressionistička paradigma već na svome zalasku:¹¹

*Bol mi je usađen prvo. U detinjstvu priđe mi Tuga,
da žig mi u zene stavi za život prokleti ceo.
Sam lešvicom tame idem na dno, bez druga,
i gledam kroz vekove, tiho, kao s jeseni list suv i sveo.*

*Na dlanu Sudba mi osta, da sobom je stalno nosim,
pod ovim prokletim nebom.*

*I ljubav bezumno sejem dok od drugih je prosim
crnim svakdanjim hlebom.*

*I, mesto da letim, padam.
I, mesto da blistam, mrem.*

*I nikom na sudbu da se jadam,
dok venem, tonem i mrem.*

*O, što se ne rodih pticom u šumskom, lisnatom gnezdu?
O zašto se ne rodih zvukom, da zagrlim toplu zvezdu?*

Jerkovićeva poetska eksplikacija sentimentalnih osjećaja tuge i osobne neostvarenosti, svedena na izmjenjivanje dužih i kraćih stihova, zasnovana je na retoričkoj bujnosti i naglašenoj metaforici. U tom smislu naročito je indikativna pjesma *Pesnik – vagabunda u noći* za koju je kritičar Velibor Gligorić ustvrdio da predstavlja "njegov boemski lirske autogram"¹² što je pak navelo Stanka Koraća da istu proglaši "vjerojatno najpotresnijom gradskom pjesmom u srpskoj poeziji."¹³ Treba reći da važnu ulogu u proizvodnji estetičkih učinaka i potenciranju ekspresije autorovih stihova ima i upotreba boja čiji je kromatski spektar sastavljen uglavnom od crne, plave, zelene, crvene, žute i bijele boje npr. "crveni pečat", "crveni zvuci", "zeleni zvuk", "modre zvezde", "plavi snovi", "žuti plač", "žuta laterna", "beli skeleti", "siva tišina", "crno sunce", "crni krikovi", "crna deca crn hleb nose" i druge.

Do koje su mjere sjeta i melankolija, rezignacija i gubitak iluzija, osjećaj turobnosti i prolaznosti, otuđenosti i izgubljenosti, doživljajne sastavnice Jerkovićevog lirskog jastva, dokazuju emotivno-patetizirani stihovi iz pjesme *Kalendar*, koji nisu ništa drugo, doli za ekspresionizam tipična eksteriorizacija i implementacija onih vidova njegove duševnosti koji na semantičkoj razini zadobijaju značenje egzistencijalne pomirenosti sa sudbinom, fatumske rezignacije i "pečata davnog prokletstva": *Bio bih mnogo spokojniji da me ne dotakne niko,/ da zauvek ostanem spokojan, ma stalno visio o zidu./ Nikoga da ne privučem ni radošću svojom ni tugom/ i da me ničije zene nemaju u svome vidu.*

Potreseno naličjem svakodnevne zbilje i dovedeno do osjećaja egzistencijalnog beznađa, Jerkovićovo sentimentalno i lirsko Ja (koje sebe definira kao "mutnih suza čedo", koje "putuje talasjem senki u svoje osame luku" i "čija je barka ostala bez jedra") ne libi se ni razmišljanja o smislu samoubojstva (*Pauk visi samoubica / misli obešene*) te tanatomorfnih akcenata, svedenih na stihove u kojima se reflektira prorčansko dokidanje i uminuće bitka: *Taj krik odozdo, sa ulice, nije li krik umrlog,/ koji me sebi zove? (...) Sam, kao leš, na postelji hladnoj ležim (...) Nije li šapat vetra otkinut nečiji smeh/ na sudbu moga mladenstva,/ što sluti grob?*

**Godine 1928. objavljene su mu
pjesme u berlinskom avangardnom
časopisu Der Sturm, a za života u
formi knjige objavio je poemu 333
(Beograd, 1926.), nazvanu Poema
*ljubavi i sastavljenu od 333 stiha***

Tematizacija grada i njegovih negativnih atribucija, poput socijalne bijede i beskućništva, naklonost spram pauperiziranih radnika na pristaništu, čistača ulica, skitnica u predgrađu i drugih deklasiranih aktera urbane scene, predstavlja "tamni" semantički sloj Jerkovićevih pjesama *Radnik na pristaništu, Čistač gradskih ulica, Devojka bez hleba i skitnica u predgrađu, Radniku, Hleb, hleb naš svagdašnji, Palata je sazidana i drugih*, kojima Jerković ukazuje na klasnu prirodu siromaštva i uspostavlja neposredne veze između siromaštva i bolesti, bijede i smrti. Pritom, začudo, suočajno-lamentacijski patos i desperatno-rezignacijski i pesimistički ton nadvladavaju politički aktivizam, mladenački bunt i neposredni protest protiv kapitalističkog ustroja, jer u krajnjoj konzervaciji *tuberkulozni radnici umiru u nemirnim senkama svojih žutih stanova posle bune*, a utopijske projekcije drukčijeg života i slutnje boljeg i pravednijeg svijeta zadobivaju ironični i rezignacijski komentar koji se na neki način nadaje eksplicitnom matricom njegova društvenog angažmana (*Bez reči tovari ugalj sa šlepa dole na obalu strmu,/ da bude toplice onima što su bez toplice,/ koji kraj svetloga kamina lažu o sreći ljudi... Te priče uz kamin uvek se lepo svrše,/ dok radnike, ubrzo bacili tuberkule i beda skrše.*).

Za razliku od socijalne, Jerkovićeva ljubavna poezija (posvećena uglavnom Jelici Popović, sestri književnika Jovana Popovića)¹⁴ ima u sebi nešto čisto i lelujavo, nematerijalno i bestjelesno, erotski neiskazano i neostvareno, pa stoji Konstantinovićeva zamjedba kako je riječ

¹¹ *Misao*, 1928., br. 10.

¹² Velibor Gligorić: *Portreti*, Beograd, "Prosveta", 1965. str. 70.

¹³ Stanko Korać: *Dušan Jerković*, u knjizi *Pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj*, Zagreb, "Prosvjeta", 1987., str. 287.

¹⁴ U predzadnjem broju Ratkovićevog časopisa *Večnost* (br. 4., 1926.), objavio je pjesmu *Hej, srce!*, posvećenu Milici Zorić.

Pred Narodnim pozorištem u Beogradu, oko 1925. / U prvom redu: sjede Rade Drainac i Svetla Maksimović, stoji Dušan Jerković / U drugom redu: Janko Tufegdić, Tin Ujević i Siniša Paunović

o fikcionalnom topisu i/ili idealističkoj "ljubavnosti koja nije došla do dodira spaša, ozbiljenja i tvoraštva" (*tako milujem ove pahulje/ i oblače mesto njenih prstiju*). Jedan od fikcionalnih toposa Jerkovićeve poezije su i njegove evokacije djetinjstva i rodnog petrinjskog kraja. Iznalazeći u njihovim univerzalnim značenjskim supstratima (ljepote i igre, mira i dobrote, autentičnog života i nekog višeg smisla) idealizirani životni oslonac, pjesnik im se u graničnim i traumatičnim egzistencijalnim situacijama često vraća, što plastično oprimjeruje pjesma *Nostalgija*¹⁵ u kojoj dominira impresionistička slikovitost krajobraza zasnovana na evokacijama slika, boja, mirisa, zvukova i drugih doživljaja iz djetinjstva:

To iz magle prošlosti miriše detinjstva dah ...

Nikad ga zavejati neće zaborava snegovi.

*To i kroz kišu i pahulje i kroz sunčani prah
u mojim snovima dišu modri, vinorodni bregovi.*

*Slapovi Petrinjčice i Kupe zelenkasti virovi,
kolibe u gorju i jablanovi oči
kao da k sebi me zovu,
dok užvareli šum grada me kruži. To u me toči*

*Tugu san za detinjstvom šuma i skršene saone
i topot kopita Vidana, nezaboravljenog belca.
O tamo da krenem, gdje bure kroz borje zvone
molitvu za pokojne i bela zagorska selca.*

*Tamo, da uzberem novih radosti cvet!
Tu čežnju ne mogu zavejati ni zaborava snegovi...
da jedan dan samo vidim novoizbeglih ptica let
i da me u krilu šuma skriju vinorodni bregovi!*

Potpisniku ovih redaka posebno su zanimljive Jerkovićeve kraće i smirenije, od viška metafora i apstraktne slikovnosti oslobođene, te stoga verbalno transparentnije i estetički umivenije, neosimboličke, gdjekad na uplivima impresionizma, zasnovane pjesme, u kojima pjesnik izražava svoj odnos prema prirodi i pejsažu, pojavama i stvarima. Prepuni nekog traganja za utopijskom čistoćom i idealnim mirom, ovakvi, nedvojbeno promišljeni i transcedirani te univerzalnim intencijama prožeti poetski tekstovi, nerijetko završavaju absurdnim, za ekspresionističku paradigmu, tipičnim značenjskim otklonima i demistifikacijskim obratima: *Pao je prvi, srebrni sneg/ i sve je belo i čisto./ Putevi, drumovi, polja i šume./ Sve je belo, nevino i čisto./ Jedino su staze, kojima ljudi prolaze,/ crne i sive, ko greh.*¹⁶

Tematizacija grada i njegovih negativnih atribucija, poput socijalne bijede i beskućništva, naklonost spram pauperiziranih radnika na pristaništu, čistača ulica, skitnica u predgrađu i drugih deklasiranih aktera urbane scene, predstavlja "tamni" semantički sloj Jerkovićevih pjesama

Zaključno može se izreći kako je Jerković svojim stihovima pridao izvjesni personalni pečat i osobnu boju što im je osiguralo referencijalnost i prepoznatljivost u pluralnoj slici onih poetičkih struja u kojima je pjesnik dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća aktivno participirao. Iznalazeći pjesnički izraz za najdublja osobna čuvstva i emocionalna raspoloženja, on je poetski uobičio poprilično individualizirani doživljaj sebe i zbiljnoga svijeta, nadilazeći svojim poetskim aktualitetom opću razinu onodobnih literarnih paradigmi, poglavito nadrealizma i ekspressionizma. Stoga je i ovovremena recepcija i valorizacija Jerkovićevih stihova, uvrštenih u nekoliko recentnijih panoramičnih i antologičkih izbora, više nego prihvatljiva i zaslужena.¹⁷ Dokaz njihove opstojnosti u vremenu i stava kako isti zadovoljavaju kriterij trajnosti, a taj je oduvijek slvio neprikosnovenim mjerilom vrijednosti.

¹⁵ Zbirka Pesme, Beograd, "Prosveta", 1953., str.11.

¹⁶ Pjesma *Prvi sneg*, "Politika", 1929., br. 7432.

¹⁷ Radi se o *Panorami poslijeratne sisacko-banjiske poezije 'Plodne noći'* Borisa Vrge (Petrinja, 1982.) i *Pjesništvu hrvatskog ekspressionizma Cvjetka Milanje* (Zagreb, 2002.) te antologijama Gojka Tešića: *Anto-*

logija pesništva srpske avangarde 1902 -1934. (Novi Sad, 1993.), Zdravka Krstanovića *'Čudesni kladenac'/ Antologija srpskog pjesništva od Baranje do Boke Kotorske* (Beograd, 2002.) i Nebojše Devetaka *Antologija srpskog pjesništva u Hrvatskoj XX. vijeka* (Zagreb, "Prosvjeta", 2002.).

NAŠA PREZIMENA (8)

NADIMAK KAO PREZIME

Živko Bjelanović

Jedan od načina tvorbe prezimena u Bukovici je prijelaz iz vrste ličnog imena ili iz vrste ličnog nadimka u vrstu prezimena bez ikakve promjene forme. Konverzijom lično ime *Perica* i lični nadimak *Mačak* postaju prezimena: prezime *Perica* i prezime *Mačak*

1. O kojim prezimenima članak govori

Autor u članku raspravlja o prezimenima kakva su u Bukovici primjerice *Cu-pać, Glušac, Pletikosa, Tintor* itd. Ovim prezimenima i svima ostalima, kojih je još blizu dvjesto u ovom okviru, prevladavajuće su dvije osobine. Prva je da im forma nije tipično prezimenska, tj. da ne završavaju na -i ili na -ović/-ević.

Druga im je osobina da nisu svojim oblikom lična imena kakva su npr. prezimena *Adam, Dragaš, Milanko* itd. Iako su vrlo jasna oba ova ograničenja, ipak se u podjelama javljaju nedoumice. Navest će za primjer najprije prezime *Klanac*. Shvatimo li da je ono nastalo prijelazom opće imenice značenja "tjesnac" u imenicu značenja "prezime", preko prijelaza iz jedne u drugu leksičku vrstu, iz opće imenice u imenicu značenja "lični nadimak", onda prezime pripada kategoriji prezimena ove forme.

Ne posumnjamo li, međutim, u valjanost navoda jednog rječnika¹ da je *Klanac* muško ime, onda prezime ove forme ne bi pripadalo prezimjenima o kojima je ovdje riječ. Navest će i primjer prezimena *Šveljo* jer bismo mogli na dva načina protumačiti ulogu koju mu u oblikovanju strukture imaju tvorbeni elementi: lično ime *Veljo* (pokraćenica od *Velimir*) i proteza /š/. Shvatimo li da mu je u tvorbenoj strukturi lično ime glavni motiv, prezime ne bi pripadalo prezimjenima koja bi se trebala naći u ovom članku. Ako, međutim, shvatimo da je protetskim dijelom cijela struktura poprimila značenje s predznakom u identifikaciji dolične osobe drugačijim od značenjskog predznaka njezinog ličnog imena, onda prezime *Šveljo*² postaje jedan od primjera prezimena kojima je lični nadimak izvorna forma.³

2. Dvije značajnije odlike

Prva je da značenje današnjih prezimena forme ličnog nadimka u Bukovici treba shvatiti kao značenje pripisano kakovom pretku od kojeg su današnji nosioci naslijedili znak začet za identifikaciju u nekom dalekom vremenu. Ovu sam odliku prezimena isticao već nekoliko puta, čini mi se najjasnije pri opisu prezimena stranoga porijekla u Bukovici, npr. pri opisu prezimena *Malbaša* jer mu motivaciju treba povezati s vremenima turske vladavine u ovim krajevima i turske administrativno-teritorijalne podjele sjevernodalmatinskog prostora. Zato današnjim nosiocima ne smijemo pripisivati osobine koje se mogu nazrijeti iz signala njihovih prezimena, npr. značenje kakvo sugerira prezime *Bjelobrk*, čak ni onda kad nije oznaka za tek rođene potomke davnog rodonačelnika, prepoznatljivog nekad u svojoj društvenoj sredini po karakterističnom detalju kojim je motiviran njegov nadimak.

Druga se osobina odnosi na motivaciju ličnog nadimka, odnosno na prezime koje od njega nastaje prijelazom iz jedne vrste u drugu vrstu antroponimskog znaka bez promjene oblika. Na jednom primjeru želim pokazati da lični nadimci nastaju u jednom trenutku, u jednom kontekstu, i da se spoznaja o motivu nastanka zadržava manje-više onoliko dugo koliko traje vijek nosioca nadimka i onih koji se nadimkom služe, odnosno onih koji su ga kreirali. Primjer je nadimak *Krklice*. Njime je nazvan jedan dječačić, kreator je bio njegov otac, a nadimkom kao znakom za identifikaciju najprije su se poslužili oni koji su bili prisutni trenutku kreacije. Otac je davnih godina Drugog svjetskog rata, čuvši krkljanje gladnog želuca svojega sinčića, prigrlio ga i držeći ga u krilu umilno kazao kako je on njegov *Krklice*. Odgovor na pitanje nalazi li se ovakva motivacija i u osnovi prezimena *Krklice* iz Bjeline, ne mora biti samo potvrđan.

3. Stupnjevi jasnoće

O kakvoj je jasnoći riječ? Riječ je o dvije vrste jasnoće, o tvorbenoj i o značenjskoj jasnoći. Prva se odnosi na izraz prezimena, tj. na ono što čujemo kad je prezime izgovoreno ili na ono što vidimo kad je ono napisano, a druga se odnosi na značenje, tj. na sadržaj koji se pri spomenu prezimena javlja u našoj svijesti. Budući da se radi o apstrakcijama kojima su različiti teoretičari prilazili s različitih polazišta, primjerima će pokazati o čemu govorim.

Između prezimena *Pjevalica* i prezimena *Seper* postoji tolika razlika po jasnoći da prvom od ova dva prezimena možemo bez poteškoća pripisati porijeklo

1 Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, knjiga 9, izd. SANU, Beograd, 1975.

2 Usp. lične nadimke *Šile, Šjoca, Štume* itd. u Bukovici.

3 Spomenut će i primjer jednog prezimena iz sjevernodalmatinskog areala: Jedan seljak, uzimajući u zajam vreće žita, reče kamataru da se zove *Vuk Prokas* ispod Promine. Kad ga je trgovac tužio zbog neplaćene obaveze, onda je prominski čauš, ne znajući koga da bubrežajući obznani na javnom mjestu, kad u cijelom Oprominju nema čovjeka s takvim imenom i prezimenom, brzo zaključio da se netko od njegovih zemljaka lažno predstavio šibenskom trgovcu i da sam "Bog zna koliko je ukova prokasalo" planinom,

V. Ardalic, *Bukovica – narodni život i običaji*, izd. SKD Prosvjeta, Zagreb, 2010, str. 407/408. Za razliku od čauševa tumačenja prezimena *Prokas* pučkom etimologijom prezime bi jezičnom argumentacijom bilo protumačeno onako kako su protumačena prezimena npr. *Baras, Boras, Ivas, Juras, Maras, Matas, Milas, Peras* ili *Vitas*, tj. kao dvodijelna struktura u kojoj se ispred -as nalazi lično ime *Proko* (od *Prokopije*), kao što se u svih spomenutih prezimena nalazi u osnovi lično ime posebne vrste tvorenosti, npr. *Bare* (od *Bartolomej*), *Bore/o* (od *Boris//av*), *Vito* (od *Vitomir*) itd. *Prokas* bi pripadalo prezimjenima forme ličnog nadimka samo kad bi bilo objašnjeno onako kako ga je čauš objasnio.

od nadimka i nadimku značenjske vrijednosti, a drugome ni po jednom signalu u strukturi izraza ne možemo zaključiti ni od čega potječe ni kakvo mu je prвтно značenje. Drugačije je prirode razlika u stupnju jasnoće između prezimena *Mažibrada* i prezimena *Macakanja*. Po tvorbenom načinu oba su prezimena složenice, pa po tome pripadaju istoj vrsti tvorenosti, ali se razlikuju po tome što su u strukturi izraza onoga prvog oba tvorbena dijela ostvarena riječima našeg jezika (naših jezika), a u strukturi prezimena *Macakanja* oba su dijela ostvarena aloglotskim leksemima, tj. riječima talijanskog jezika. Zato svako od ova dva prezimena pripada posebnom stupnju jasnoće.

**Između prezimena *Pjevalica* i
prezimena *Seper* postoji tolika
razlika po jasnoći da prvom od njih
možemo bez poteškoća pripisati
porijeklo od nadimka, a drugome
ni po jednom signalu ne možemo
zaključiti od čega potječe**

Na primjeru nadimaka koji su motivirani imenicom *bukara* želim pokazati da do početnog motiva, do stvarnog konteksta u kojem je nadimak nastao, ne možemo doprijeti koliko god naša analiza bila potpuna jer su neposredni razlozi nestali zajedno s onima koji su nadimak kreirali i služili se njime u komunikaciji. Prvi primjer nalazimo u romanu najboljeg srpskog realiste: đaci visovačkog samostana nazvali su *Bukarom* seljaka,⁴ koji je među njih nenadano banuo, po sličnosti njegove velike glave s *bukarom*, drvenom posudom iz koje se piye, u Bukovici češće vino nego voda. Drugi je primjer *bukarica*, umanjenica od imenice *bukara*. Nadimak *Bukarica* novija je kreacija u antropomimiji ovoga kraja, a motiviran je time što je njegov nosilac izradivao *bukarice* i prodavao ih na tržnici. Treba pomisljati i na to da je nadimak nekadašnjeg pretka današnjih nositelja prezimena u Erveniku Gornjem značio "onaj koji rado zaviruje u bukaru (*bukaricu*)".⁵ Bez obzira na to nalazi li se u prezimenu *Bukarica*, zapravo u nadimku koji mu je prethodio, ova ili ona motivacija, prezimenu možemo pripisati jasnoću prvoga stupnja, a neposrednu motivaciju istog leksema smatrati tajnom izgubljenom u magli zaborava.

Navest će i sva dosad spomenuta prezimena ove forme. Činim to zbog činjenice da će i ta prezimena biti definirana pripadnošću ovom ili onom stupnju jasnoće, što znači da će svakome od njih pokojim novim detaljem biti upotpunjeno raniji opis. Navest će za primjer prezimena *Pupavac* i *Pupovac*. Ono prvo nači će se među prezimenima prvog stupnja i to forme ličnog nadimka motiviranog životinjskim svijetom, a ono će drugo zbog nejasne osnove biti navedeno među prezimenima tek četvrtog stupnja tvorbene i značenjske jasnoće, Istinu da mu u strukturi nije jasan izraz ispred segmenta -ovac najbolje potvrđuje prezime *Popovac* jer se ono

od prezimena *Pupovac* razlikuje samo jasnoćom temeljnog dijela znaka, kao što je prezime *Popović* drugačije od obaju prezimena tek sufiksom, koji je u tvorbi ove vrste antroponima običniji i značenjem i funkcijom od sufiksa -ac.

Prvi stupanj

U prvom će se stupnju jasnoće naći ona prezimena kojima se bez većih nedoumica mogu u formi prepoznati tragovi i načina tvorbe i značenja. Ovoj kategoriji pripadaju: a) prezimena motivirana životinjskim i biljnim svijetom, npr. *Crvak, Ćuk, Drača, Gak, Guska, Kornjača, Kozlica, Kukavica, Mačak, Mamut, Pupavac, Travica, Troskot*, b) prezimena raznolike motivacije (izgled, boja, konstitucija, tjelesna mana, porok), npr. *Baljak, Bilandžija, Bjeljac, Crnjak, Čuturilo,⁶ Čoraš, Gačeša, Glušac, Golem, Govoruša, Krnjaja, Kusalo, Ležaja, Ljevaja, Nimac, Pjevalica, Smijulj, Šaponja, Šarlja, Širko, Škiljajica, Tepša, Vrcalin, Vrcelj, Zubak, Zurak, Žutelija*, c) prezimena motivirana zanimanjem, npr. *Bubnjar, Kablar, Komesar, Lončar, Mlinar, Pamučar, Stupar, Sudar*, d) prezimena kojima je određen društveni status, npr. *Despot, Gardijan, Knez, Uskok, Župan*, e) prezimena nastala konverzijom opća imenica → nadimak → prezime, npr. *Bukarica, Kutija, Kutlača, Torbica ili Trtica*.

Drugi stupanj

Primjeri tek s nešto nižim stupnjem jasnoće: a) složenice, npr. *Bezbradica Bjelobrk, Crnobrnja, Masnikosa, Mažibrada, Nadoveza, Pletikosa, Pokrajac, Traživuk, Višekruna*,⁷ b: prezimena kojima se značenje nazire iz dijelova strukture, npr. *Gružica, Medun, Medoš, Mrdalj, Mrkela*, c) primjeri nastali konverzijom opća imenica stranoga porijekla → nadimak → prezime, npr. *Atlija, Badža, Berber, Ćurčija, Erslan, Komesar, Ogar, Samardžija*, d) pokraćenice, npr. *Čude, Ćoso, Ćuko, Pršo, Šeša, Šoša, Švonja*, pa i *Šuša*.⁸

Treći stupanj

a) primjeri s oštećenjima, čv=č, odnosno č<ć, ili s dijalektalnim osobinama h=o, o=u, nj>j, npr. *Breulj, Čorak, Graonja, Puaća, Rnjak, Tampolja, Turukalo*, b) složenice stranoga porijekla, npr. *Gambiroža, Macakanja, Malbaša*, pa, možda, još *Karabuva, Kompanlija*, c) primjeri od slabo poznatih apelativa (stranoga porijekla), npr. *Dervrnja ili Drndak*.

Četvrti stupanj

Povelika skupina primjera kojima bi mogao biti zajednički nazivnik *djelomično jasna prezimena*. Tako bi npr. prezime *Guša* moglo biti objašnjeno ili konverzijom opće imenice *guša* značenja *gušavost* (bolest, izrazita oteklina pod vratom) u nadimak ili kao pokraćenica od glagola *gušiti* se približnog značenja "onaj koji ostavlja dojam da se guši dok govori". Na dva bi načina moglo biti objašnjeno i prezime *Šuša*.⁹ Uz ovakve dvoznačne još su a) primjeri izvedeni plodnim sufiksima (pretežno negativne konotacije) kojima je jasan samo taj dio strukture, npr. *Muždalo, Patača, Plazina, Skrobonja, Trabonjača, Večerina*, b) primjeri ili s preinakama u osnovi ili s nepoznatom, odnosno slabo potvrđenom osnovom: *Badžoka, Bjedov, Bucalo, Bundalo, Buženja, Čerina, Gugleta, Kartelo, Kereš, Krkiješ, Krneta, Kuridža, Kužet, Letunica, Maglov, Pupovac, Repaja, Rujak, Silov, Skokna, Stegnaja, Šegan, Šekuljica, Šolaja, Šrbac, Šupeljak, Šušak, Tišma, Urukalo, Ušljebrek, Uzelac, Žeželj te*

⁴ S. Matavulj, *Bakonja fra Brne*, izd. Nolit, Beograd, 1966, str. 74.

⁵ Dakako s vinom, usp. nadimak *Dvolitraš* u Bukovici. Samo legende tumače prezimena pričom i to tako da se u njih ogleda herojska prošlost i neporočnost onih kojima su ta prezimena oznaka za identitet.

⁶ Nadimak od kojeg je nastalo prezime značiisto što i opća imenica *ispicutura*, v. bilj. 5

⁷ Neka su od njih mogla nastati po već oblikovanom modelu. Tako nalazimo u Jirečeka (*Romani u gra-*

dovima Dalmacije tokom srednjega veka, u: *Zbornik Konstantina Jirečeka*, knjiga II, izd. SANU, Beograd, 1962) primjer *Cačalupi* (str. 255) koji bi odgovarao prezimenu *Traživuk* u Bukovici te prezimena *Vatavuk* u Drniškoj krajini.

⁸ Bilo bi potrebno šire obrazložiti i tvorbeni način koji nazivam *pokračeničkim*: i razlog što ovim primjerima pripisuju nešto niži stupanj jasnoće.

c) primjeri tvoreni poznatim tvorbenim načinom, ali s nepoznanicom od čega su tvoreni: *Basa*, *Drča* ili *Tuta*.

Peti stupanj

U prezimenu ovoga stupnja zmeteni su tragovi kojima bismo mogli doprijeti do njihova prvotnog značenja. Za potvrdu neka posluži prezime *Krička. Opća imenica *krička* znači, prema jednom leksikografu,¹⁰ "okrugli pljosnati kamen sličan pločici", pa možemo samo pretpostaviti, ako je prema ovoj imenici oblikovan antroponom da je nadimak nekom dalekom pretku današnjih nosilaca ovoga prezimena bio motiviran kakvom zgodom jer mi ni na koji drugi način nije moguće dovesti u vezu sadržajne vrijednosti opće imenice s motivacijom vlastitog imena. Prepostavka ne može biti sigurna osnova za tumačenje prezimena koje se (kao i prezime *Macura*, obadva velike starine,¹¹ poput svih plemenskih naziva) pojavilo u sjevernoj Dalmaciji, posredovanjem Mlečana, zajedno sa stanovništvom iz crnogorskih brda za mletačko-turskih ratova na Balkanu.*

Na sličan način treba protumačiti vezu između prezimena *Ćulum*, *Dopuđ*, *Dreza*, *Pozder* i figurativnog značenja općih imenica *ćulum*, *dopuđa*, *dreza* i *pozder*, tj. značenjem koje im pored osnovnog pripisuje leksikograf.¹² Ovako treba protumačiti pripadnost ovom stupnju jasnoće i prezimena *Drakula*, *Dupor*, *Kalcina*, *Karna*, *Kožul* i *Lepur* jer imena slične forme navodi Jireček u dalmatinskim gradovima srednjega vijeka,¹³ a po historijskim podacima nije moglo biti krvne veze između doseljenog stanovništva u sjevernodalmatinski prostor u XVI ili u XVII vijeku i ranijeg stanovništva iz urbanih sredina uz jadransku obalu.

Od preostalih pedesetak prezimena kojima nije moguće protumačiti porijeklo navodim tek ova: *Bulovan*, *Cupač*, *Čotra*, *Dubroja*, *Kalanj*, *Korda*, *Korolija*, *Kotur*, *Kubat*, *Munjas*, *Omčikus*, *Peslać*, *Rubelj*, *Smuđa*, *Sovilj*, *Šekez*, *Šimpraga*, *Šukara*, *Tanjsa*, *Tauz* ili *Tintor*.

4. Nedoumice

Osvrnut ću se samo na dvije. Prva je u vezi s odvajkadašnjim sporenjem predstavnika različitih pravaca u jezičnoj teoriji što se tiče pitanja mogu li se prezimena opisati i sa stajališta njihova značenja. Iako u teorijskim razmatranjima prevladava mišljenje da su antroponi, pa prema tome i prezimena, riječi bez značenja, samo etikete za identifikaciju jedinki u društvu, ipak sam se upustio u analizu značenjske razine jedne vrste ovih znakova jer sam siguran u to da nije svim prezimenima na jednak način zamagljeno značenje što su ga imali u trenutku nastanka. Za razliku od onih prezimena kojima je forma onakva kakva je u ličnih imena, veći dio ovdje opisanih prezimena čuva više i od njih i od svih ostalih značenjsku vezu s leksemima od kojih su nastala. Pojasnoći sam ih svrstao u pet stupnjeva. One iz prvog i drugog stupnja jasnoće možemo smatrati značenjski (i motivacijski) jasnima, one trećeg i četvrtog stupnja dјelomično jasnima, jer im je produbljenom analizom moguće dokazati nekadašnje značenjske vrijednosti, a one iz petog stupnja treba opisati po odlučnom stavu jezične teorije da u formi prezimena nije moguće pronaći ni izgubljeno značenje ni nekadašnju motivaciju.

S ovom je u bliskoj vezi druga nedoumica. Zbog zamagljenih značenjskih obrisa velikog broja prezimena često sam zastajao u nedoumici treba li neka od njih smjestiti u ovaj ili onaj stupanj jasnoće. Tako bi se npr. prezime *Turukalo* moglo naći na tri mesta: među prezimenima prvoga stupnja jasnoće smatramo li da mu je u osnovi glagol *torokati* značenja "mnogo govoriti o beznačajnostima"), među prezimenima

trećega stupnja protumačimo li mu osnovu posljedicom dijalektalne osobine po kojoj su dva /o/ prešla u dva /u/ te među prezimenima četvrtoga stupnja ako shvatimo da mu je u postavi jasan samo sufiks kojim je izvedeno, slično prezimenima *Bucalo*, *Bundalo*, *Muždalo* ili *Urukalo*. Ustrajao sam u nakani da stepenjujem razlike među njima i da tako oblikujem nekoliko skupina jer je svaka podjela svojevrstan model opisa primjera od kojih se skupina sastoji.

Nadimak *Bukarica* novija je kreacija u antroponomiji Bukovice, a motiviran je time što je njegov nosilac izrađivao bukarice i prodavao ih na tržnici

5. Brojčane vrijednosti

Prezimena forme ličnih nadimaka ima u antroponimiku Bukovice oko dvije stotine. Prvo što pada u oči tiče se pitanja otkud u novoštakavskim govorima sjevernodalmatinskog prostora toliko mnoštvo prezimena neprezimenskog oblika. Odgovor bi trebalo potražiti u tome što je narod ovoga kraja došao pod mletačku vlast s turskog područja, a mletačka je administracija pridošlice popisivala kojekako, najčešće znakom kojim su bili identificirani u nekadašnjoj društvenoj sredini, znakom koji u orientalnoj kulturnoj sferi nije imao funkciju prezimena. Upada u oči i disproporcija u rasporedu ovih prezimena u srpskog i hrvatskog življa prema popisima koje možemo lako uspoređivati. Tako je 1948. godine Srba bilo u Bukovici blizu 6.400 u nešto više od hiljadu domaćinstava, a samo pedesetak godina kasnije tek ih je 877, oko 13% u odnosu na raniji popis. Podatak nešto kazuje samo kad se usporedi s prezimenima u Hrvata. Stanovnika ove nacionalne pripadnosti bilo je u popisu 2001. čak 76% u odnosu na popis iz 1948. godine. Zaključak se nameće sam po sebi: na početku ovoga milenija u Bukovici je broj Srba s prezimena forme ličnog nadimka spao na simboličnu vrijednost.

6. Dvije zaključne napomene

Trećina ukupnog broja prezimena Bukovice jesu prezimena forme ličnog nadimka. Ta je činjenica izravno povezana s načinom naseljavanja zaleđa sjeverne Dalmacije. Stanovništvo ove subregije porijeklom je iz kulturne sfere u kojoj nije bilo prezimena kao znaka za identifikaciju u imenskoj formuli kao što ga je bilo u zapadnoevropskih naroda. Da bi ih identificirala, talijanska je administracija uz lično ime svakom novom stanovniku dodavala znak kojim je njihov rodonačelnik bio identificiran u nekadašnjem ambijentu i taj znak smatrala prezimenom.

Kako se identifikacija najuspješnije ostvarivala nadimkom, a stvarna se motivacija ove vrste antroponima zaboravljala, istovremeno sa smjenom generacija, to je potraga za prvotnim značenjskim sadržajima stanovitog broja prezimena sjevernodalmatinskog kopna više u znaku slutnje nego konačne istine. Napor da se otkrije ono što je naoko vidljivo u formi nekadašnjeg ličnog nadimka treba shvatiti samo kao približavanje posljednjoj karici do koje je moguće doprijeti jezičnom analizom u lancu tvorbenog i značenjskog kompleksa sadašnjih prezimena u Bukovici.

⁹ Objašnjenja vidi u: Živko Bjelanović, *Onomastičke teme*, izd. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007. str. 176, bilj. 111.

¹⁰ *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, knj. X, izd. SANU, Beograd, 1978.

¹¹ Od literature v. npr. Konstantin Jireček, *Historija Srba*, izd. Naučna knjiga, Beograd, 1952, str. 77.

¹² Navest ću za primjer samo imenicu *pozder*. Osnovno joj je značenje "otpaci", "trunje" i figurativno "nešto bezvredno", čak "nevaljao čovek", *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, knj. IV. izd. Matica srpska. Novi Sad, 1971.

¹³ U: *Romani u gradovima Dalmacije*, o. c, str. 87, 159, 256, 278, 279.

ИЗ СТАРИХ БРОЈЕВА СРПСКЕ РИЈЕЧИ - ПРОСВЈЕТЕ

СНАГА НАШЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ЛЕЖИ НА ЊИВИ И У ФАБРИЦИ

Ћаница Опачић

Немамо ниједног случаја у историји дужих ратова да су се демобилисани војници радо враћали плугу и на предратни посао, ако су провели у рату неколико година и одвикли се од пријашњег занимања. То је психолошки процес који проживљава борац док се поновно не привикне на мирнодопски привредни рад. Ову појаву нам објашњава неколико слушајева из историје, из наших народних пјесама и предаје.

У народној пјесми *Орање краљевића Марка* народ је јасно оцртао како се тешко одвикава борац стечених навика и прилагођује привреди, гђе мајка говори сину:

Сине Марко једини у мајке
Не била ти моја рана клета
Остави се сине четовања
Већ је старој досадило мајци
Све перући краве халине
Већ ти узми рало и волове
Те сиј, сине, белицу шеницу
Те ти храни и мене и себе.

Марко, на момент, слуша мајку и узима рало и волове али, мјесто да оре њиве, он оре путеве, да би ва неки начин изазвао кавгу. А кад га Турци опомињу да не смије орати друмове, он их помлати, отме им новце и каже мајци да је то данас изорао.

Исти случај смо имали са Црногорцем послије свјетског рата. Петсто година Црногорац је био ратник, борац за слободу, никад непокорен, он робовање не може поднијети. Та борбена и слободарска традиција учинила је да је и у овом рату Црногорац стао у ред најбољих војника свијета. Послије првог свјетског рата, кад више није имао против кога да ратује, он се извјесно вријеме мучио док је постао привредник. Одатле су и никле многе шале на рачун храбрих Црногорца.

То смо имали и ми овде са демобилисаким војницима послије првог свјетског рата.

Ми данас имамо исту појаву. Ријетки су стари борци који се данас радо растављају са пушком и враћају на раније занимање, упркос свих тешкоћа које војна дужност намеће војнику. Особито тешко чине то подофицири и официри који су у рату руководили и учили.

Међутим, има ту још један разлог који се удржио са поменутом навиком, кад се ради о борцима сељацима.

Ми се нијесмо потпуно отресли схватања које је до рата владало у великом дијелу нашег села. Сељака су т. зв. виши слојеви гледали као човјека мање вриједног и његов рад понизујућим, он се и сам био у то уживио и сам у то вјеровао. То схваћање појачавала је околност да је сељак, неорганизован, најчешће био жртва пољопривредне кризе; слаба цијена између његових и фабричких производа убијала му је љубав према његовом раду и производњи, он је био плијен шпекуланата и политичких трансакција; слабо писмен, и све је то у њему убијало љубав према раду, убијало понос и вјеру у властиту снагу.

Све је то утицало на нашега борца сељака и он још није успио да формира у себи ново схватање о новом земљораднику.

Сасвим је друга ствар код фабричких радника. Његове борбене организације су њега дружице одгоjile. Ја сам чуо жељу многих других официра, фабричких, жељезничких и других радника, да се врате на свој посао. Дочим, још ниједног случаја код сељака официра, са којима се највише познам, нијесам чуо да би желио дасе врати плугу. Ја то сматрам нашом слабом страном из два разлога:

- што снага наше младе опустошene земље не лежи само у врховима државне управе, него углавном на њиви, у фабрици, у задрузи и обртничкој радионици;
- ми смо село, фабрике, обртничке радионице и задруге ратом и мобилиzacијом опустошили, најборбеније снаге су из тих сектора извучене и споро ће ићи напријед ако им дио тих снага не повратимо и ако те снаге бројне не прогну на посао.

Примјера ради напомињем да је свако, ко је био 28. VII 1944. г. на прослави 3-годишњице устанка на Кордуну, видио на збору око 10.000 особа, од тога највише 500 мушкараца, а све остало су биле жене и омладинке. 1943. г. Кордун је мобилисао 50% одборника да би попунио 8. дивизију, а које надомјестио женама, старцима и омладинкама.

То је био случај и са многим другим нашим покрајинама.

Дакле, јасно је што значи за село повратак дијела прекаљених руководиоца који би се отресли потцењивања земљорадње. Они морају схватити да овај рад стоји на исто тако часном мјесту на којем је стајала у најкраввијем рату наша народна Армија, кад је тјерала окупатора из земље, доносила слободу и дизала част наших народа, а и данас кад чува тековине те славне борбе.

Имао сам прилике прољетос гледати у ложионици и на бродоградилишту у Сплиту са каквим осјећајем љубави поправља радник локомотиву или брод. Необично свечано расположење завлада међу радницима и руководиоцима кад се очекује да закуља дим из бродског димњака или кад локомотива кани захуктати, Радници их просто гутају очима као заљубљен момак дјевојку. Радник је горд на тај колос који је плод његова рада, он се на њем осјећа снажан и несаломив. Исти тај осјећај влада кад земљораднику кад дође до сазнања да је земља извор снаге и богатства, да је она његова, да је он господар, који има власт, која је плод његових жељева и та га снага штити од грабљивих звијери, које су раније гутале тај плод и њега понизивале до скота. Тада ће осјетити наш борац чим узме у руке ручице плуга или волан трактора, чим осјети мирис бразде и покошеног сијена, кад се ходију за плугом, сјети, да у котару више нема претстојника, у Загребу бана Шубашића, а у Београду краља Петра II, у Берлину Хитлера, кад се сјети да је и он судјеловао у чишћењу ове мирисне бразде од све те гамади.

Он ће уставити волове, осјетиће да расте толико да му облаци запињу за чело знојем наквашено. Погледаће и нехотице према граду гђе ће угледати свога друга са бојишта како је попут дива присукао руке, закорачно фабричке димњаке, затим се сагиба и отискује пуне вагоне робе у правцу његова села. А онда се исправља, поздравља га: пожури, друже, немој да се вагони враћају празни.

Нас два имамо још много посла!

(Srpska Rijeka бр. 73, 1. новембар 1945.)

ВЕСНА ПОЖГАЈ ХАЦИ (УР.): *ЈЕЗИК ИЗМЕЂУ ЛИНГВИСТИКЕ И ПОЛИТИКЕ*, БИБЛИОТЕКА XX ВЕК, БЕОГРАД, 2013.

ЈЕЗИЦИ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Вирна Карлић

Највећа вриједност монографије је у томе што је настала као резултат отворених расправа вођених на "неутралном терену", "хладних глава" и без сувишног политизирања. Унаточ својем малом обиму нуди врло широк и цјеловит увид у социолингвистичку ситуацију сваке поједине земље бивше Југославије тако да представља информативан и вриједан извор сваком читатељу заинтересираном за питање каква је судбина затекла поједине језике након распада бивше државе

Опће је позната чињеница да су се бурна друштвено-политичка збињања у посљедњем десетљећу прошлога стојећа директно и снажно одразила на језичну ситуацију у новонасталим државама бивше Југославије. Она нису донијела само изменјену формалног статуса појединих језика, него и језичне промјене/иновације, а у коначници су резултирала настанком нових стандардних језика утемељених на штокавшини (босанског, црногорског, хрватског и српског). Таква дogađaњa oko i unutar језика привукла су пажњу бројних домаћих и страних стручњака који су их попратили низом знанствених радова, конференција и зборника. Међутим, већина аутора с јужнословенског говорног подручја своје је интересе ограничила на питање распада заједничког језика и проблеме везане за поједине новонастале стандардне језике, док је суштавни приступ и отворени дијалог о тој теми изостао. Управо ту чињеницу уредница ове књиге наводи као главни разлог покретања пројекта љубљанског филозофског факултета (у склопу билатералних споразума између Словеније и Хрватске, БиХ, Србије, Црне Горе и Македоније) који су се бавили истраживањем језичних промјена и социолингвистичким превирањима у новонасталим државама, односом према властитом језику и његовим варијететима те односом према другим, страним и мањинским језицима.

Резултати вишегодишњег рада на тим пројектима – чији је главни циљ било стјецање цјеловитије слике о актуалној језичној ситуацији у земљама бивше Југославије – објављени су 2009. године у зборнику под насловом *Med politiko in stvarnostjo: jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije* (ур. Весна Пожгај Хаџи, Татјана Балажић Буљ, Војко Горјанц) те представљени на Првом љубљанској славистичком скупу. Будући да је споменути зборник због мале накладе и радова писаних на материјим језицима њихових аутора остао недоступан широј јавности, 2013. године Весна Пожгај Хаџи одлучила је то исправити приређивањем и објављивањем монографије *Језик између лингвистике и политike* у београдској Библиотеци 20. век. Ријеч је о књизи која окупља актуализиране и допуњене радове прве целине зборника *Med politiko in stvarnostjo*, који представљају језично-друштвену слику јужнословенског подручја у посљедњих двадесетак година.

Актуалне социолингвистичке ситуације и односи између језичне политике и језичне стварности у новонасталим државама у монографији су описане од севера према југу (од Словеније до Македоније), и то на начин да су поједини аутори из појединих земаља бивше Југославије изнијели властите погледе изнутра о тој теми, настојећи притом бити што објективнијима. Вриједност ове монографије управо је у томе што

је настала као резултат отворених расправа вођених на "неутралном терену", "хладних глава" и без сувишног политизирања. Осим тога, она унаточ својем малом обиму нуди врло широк и целовит увид у социолингвистичку ситуацију сваке поједине земље бивше Југославије. У том смислу ова монографија представља врло информативан и вриједан извор сваком читатељу заинтересираном за питање каква је судбина затекла поједине језике након распада бивше државе те с каквим се проблемима и изазовима они данас суочавају.

Анализа резултата проведене анкете показала је да је став Словенаца према језицима из бивше Југославије све позитивнији те да с временом губе негативне конотације

Прво поглавље књиге под насловом *Словеначка језична политика и односи друштвене моћи* Војка Горјанца (у пријеводу Мајде Моличник) садржи језгровит приказ главних обиљежја словенског језичног планирања и језичне политике. Полазећи од чињенице да је свако језично-политичко дјеловање у својој суштини политички чин, аутор се фокусира на питање како су односи друштвених моћи утјецали на језично-политичке одлуке – и обратно. Рад обухвата временски период од шездесетих година прошлог стољећа (откада су језична политика и језично планирање континуирано присутне као стручне дјелатности на словенском простору) све до данашњих дана када се словенски језик суочава с изазовима које налаже његов нови статус стечен уласком Словеније у Европску унију. Прва ћелина рада приказује формирање платформе за језично-политичко и језично планско дјеловање, које се одвијало у седамдесетим годинама двадесетог стољећа. У наставку слиједи ћелина која се бави деведесетим годинама, које су на језичном плану прије свега обиљежене промјеном статуса словенског језика успостављањем државног статуса Републике Словеније. Завршни дио рада посвећен је раздобљу након 2004. године, када је Словенија приступила Европској унији, чиме је словенски језик постао један од њезина 23 службена језика. Док су деведесете године протекле у дискусији о законском уређењу јавне употребе словенског језика (што је резултирало доношењем одговарајућег закона те Резолуције о националном програму за језичну политику из 2007. године), Горјанц износи став да Словенија данас стоји пред великим изазовом: суделовати у језичном планирању Европске Уније као пуноправна чланица те истовремено очувати властити језик.

Друго поглавље под насловом *Српскохрватски језик из словенске перспективе скупине аутора* (Весна Пожгај Хаџи, Татјана Балажиц Булц и Владо Михељак) бави се компарацијом статуса српскохрватског/хрватскосрпског језика у бившој Југославији те у данашњој Републици Словенији. У првом дијелу приказује се како је у бившој држави

тај језик уживао статус заједничког језика на цијелом њезином терitoriju, док се у појединим сферама употребе сматрао престижним и доминантним (нпр. војска и пословна комуникација). Словенци су га усвајали индиректно (изравним контактима или путем медија) те директно као обавезни предмет у наставном програму. Ситуација се битно промијенила распадом Југославије, када је усијао турбулентних друштвено-политичких промјена попримио изразито негативан предзнак, што се одразило не само на словенско друштво, него и на словенски образовни сустав (укидање српскохрватског/хрватскосрпског као наставног предмета у основним школама). Средишње питање овога рада јест статус језика наслеђника српскохрватског/хрватскосрпског међу Словенцима у новом тисућљећу. С цијелом откривања актуалних тенденција, аутори су провели истраживање јавног мнијења на ту тему на узорку од 700 испитаника. Анализа резултата проведене анкете показала је да је став Словенаца према тим језицима све позитивнији те да с временом губе негативне конотације. Истраживање је такођер потврдило да већина испитаника влада њима барем на пасивној редини, а бројке показују да се у све већој мјери уче у школама.

С обзиром да је већина аутора с јужнославенскога говорног подручја своје интересе ограничила на властите језике, монографија добива још више на важности

Поглавље *Поглед на нову хрватску стандарднојезичну праксу* Јагоде Границ је посвећено је промјенама хрватске језичне стварности у посљедњих двадесетак година те темељним одликама хрватске језичне политике и језичног планирања у односу на њих. У уводном дијелу рада ауторица укратко приказује статус хрватског језика у СФР Југославији те главна обиљежја језичне политике бивше државе. У наставку слиједе поглавља о проблемима с којима се суочавала нова и аутономна хрватска језична политика након што је хрватски постао службеним језиком Републике Хрватске – нпр. питање планирања корпуса језика (односно његова ре/стандардизација), израда нормативних књига и приручника, оснивање тијела надлежних за језична питања и језичну политику, регулација односа већинског и мањинских језика итд. На концу ауторица износи кључни закључак да би хрватска језична политика и језично планирање требали бити усмерени на стварање норми које одговарају потребама властитог језика и очувања његова идентитета, а не у опреци с другим језиком/језицима јер "[...] језици требају бити средство а не сврха сами себи".

Језичка политика и језичка стварност у Србији после 1991. године је социолингвиста Ранка Бугарског, који се бави представљањем и компарирањем начина регулирања језичне материје у Србији у уставима из 1974., 1990. и 2006. године. Аутор се у истраживању фокусира на

утврђивање назива, изговора и писама језика у службеној употреби, те на службену употребу језика и писама националних мањина. У наставку рада Бугарски се усмјерава на питање како се уставнopravna регулатива односила према стварној језичној ситуацији у том четрдесетогодишњем периоду те на основи анализе споменутих устава доноси закључак да је квалитета правних рjeшења и њихова примјереност стварној језичној ситуацији у сталном опадању (као примјер истиче умањивање статуса латинице као алтернативног писма, за које сматра да се коси с језичном стварношћу). Када је ријеч о називу језика, аутор његову промјену сматра оправданом с обзиром на претходну традицију и развој политичких дogađaja, док за однос између екавског и ијекавског изговора закључује да никада није био предметом посебног спорења. Што се тиче сrozавања статуса мањинских језика у Србији (у односу на високе стандарде постављене у СФР Југославији), Бугарски види рjeшење у организираном укључивању Србије у актуалне европске токове. Још један од значајних закључака изнесених у раду јест тај да се српски језик (за разлику од језичних промјена у другим новонасталим језицима) није мијењао након 1991. године – иако се и у њему може говорити о језичном национализму (као примјер поновно наводи промјену статуса латиничног писма).

**Књига доказује да је наступило
вријeme у којему је могуће
остварити отворен и
конструктиван дијалог међу
стручњацима с подручја бивше
Југославије, те да је такав тип
сурадње у коначници неизbjежан
и пријеко потребан**

Пето поглавље под насловом *Босанскохерцеговачка социолингвистичка превирања* Марине Катнић-Бакаршић бави се сложеном социолингвистичком ситуацијом у БиХ. У уводном дијелу рада приказује се језична ситуација у раздобљу од седамдесетих до деведесетих година прошлог стољећа када се за језичну норму у БиХ користила синтагма босанскохерцеговачки стандардојезични израз. Тај је термин уједињавао западну и источну варијанту те истовремено узимао у обзир и босанскохерцеговачке језичне специфичности. Социолингвистичка ситуација знатно се измијенила распадом бивше Југославије – друштвене и политичке околности довеле су до тога да су данас на просторима БиХ присутна три језика: босански, хрватски и српски, које већина босанскохерцеговачких лингвиста сматра варијантама једног језика. У средишњем дијелу рада ауторица се бави проблемима супостојања трију стандардних језика, назива језика те законске регулације службеног језика. Комплексност социолингвистичке ситуације у БиХ вјерно је илустрирана примјерима функционирања трију језика у школству и медијима те приказом бројних проблема с којима се сусреће стандардизација сваког појединачног стандардног језика.

У поглављу *Језична слика Црне Горе* Игор Лакић приказује актуалну социолингвистичку ситуацију у Црној Гори. Аутор у раду посебну позорност посвећује бројним полемикама које су се водиле око питања службеног језика прије и након доношења Устава Црне Горе 2007. године, као и о политичким и лингвистичким разлозима његова увођења. Осим тога, аутор приказује проблеме и полемике које су пратиле (и још увијек прате) процес стандардизације овога језика – пажњу првенствено посвећује сукобима око нормативних приручника између такозване књижевне и лингвистичке групе (прва се залаже за повратак Његошеву језику, залаже се за увођење нових фонема и сл., док друга полази од идеје да основа црногорског језика буде српскохрватски језик). Осим стандардоловских проблема, Лакић у поглављу проговара и о проблемима који се тичу статуса језика у службеној употреби (албански, босански, хрватски, српски) те статуса ромског језика.

У посљедњем поглављу под насловом *Социолингвистичка ситуација у Републици Македонији од 1991. до данас* Александра Ѓуркова приказује на који су начин друштвено-политичке промјене утјецале на македонску језичну политику. У уводном дијелу рада ауторица се осврће на језичну ситуацију у Македонији за вријеме Југославије, након чега слиједи преглед актуалне језичне ситуације у Републици Македонији као самостално држави од 1991. године до данас – с посебним освртом на уређивање статуса језика у оквиру њезина устава и закона. Ѓуркова закључује да језичну ситуацију након осамостаљења Македоније обиљежавају повећана употреба македонског језика (науштрб српскохрватском/хрватскосрпском, који је у претходном раздобљу уживао престижан статус), промјене у легислативи и промјене у језику. У наставку рада пажњу посвећује статусу албанског као другог службеног језика на подручјима где њиме говори најмање 20% грађана, као и промјенама у македонском језику у контакту с другим језицима.

Монографија *Језик између лингвистике и политike* значајно је дјело у више погледа. Прије свега, доказује да је наступило вријeme у којему је могуће остварити отворен и конструктиван дијалог међу стручњацима с подручја бивше Југославије, те да је такав тип сурадње у коначници неизbjежан и пријеко потребан. Због тога оваква иницијатива словенских социолингвиста треба представљати узор за покретање даљњих сурадњи и пројеката оваквога типа. Осим тога, квалитета радова, њихов заједнички критички социолингвистички теоријско-методолошки оквир те (политички и емоционално) неутралан приступ овој изнимно осјетљivoј теми свједочи о томе да је временски одmak учинио своје и омогућио домаћим знанственицима да јој приступе стручно и "хладне главе". Управо је због тога ова монографија (осмишљена као компилација радова социолингвиста који нуде властити "поглед изнутра" о језичној ситуацији у властитим земљама) комплементарна дјелима страних аутора (Greenberg, Јарошевић и др.) који су понудили разумијевање те теме "извана". Ова монографија специфична је и због тога што нуди целовит, прегледан, језгровит и поуздан приказ актуалне социолингвистичке ситуације у свим земљама бивше Југославије. У том смислу послужит ће као изузетно информативан извор стручњацима, студентима, као и широј читалачкој публици заинтересисаној за актуална социолингвистичка збивања на просторима бивше Југославије.

FILIP DAVID. KUĆA SEĆANJA I ZABORAVA. BEOGRAD: LAGUNA, 2014.

UMREŽENA SJEĆANJA

Sanja Šakić

Kuća sećanja i zaborava nesumnjivo je jedan od značajnijih i zanimljivijih romana koji su izašli u Srbiji prošle godine, a to je mjesto zasluzio prije svega obradom sadržaja koji u južnoslavenskim književnostima nije obrađen u mjeri u kojoj bi se očekivalo

Riječju "sjena" koju Aleida Assmann stavlja u naslov svoje studije o pamćenju i Holokaustu autorica upućuje na nemogućnost izbora načina na koji će se žrtve i njihovi potomci ophoditi s traumatičnom prošlošću. Izbor kako i čega se pojedinci sjećaju lažni je izbor te se i individualno sjećanje promatra kao kulturni i socijalni konstrukt: "promatramo sebe dok se sećamo" (A. Assmann: *Duga senka prošlosti*). Mogućnost (samo)zaborava u kontekstu romana posljednjeg laureata NIN-ove nagrade Filipa Davida opcija je koja se razmatra isključivo na razini fantastike (možemo reći i bajke) koja je prisutna u rješenjima romaneskih aporija. Zaborav nije rješenje, on je lažni izbor, utopijska projekcija ponuđena likovima romana koji je konstrukcija izgrađena od sjećanja.

O superlativima povodom *Kuće sećanja i zaborava* itekako se da raspravljati, ali nije li tako povodom dodjele svih književnih nagrada? Na stranu to što je NIN-ova nagrada bila predvidljivija nego inače, činjenica je da je Davidov roman *Kuća sećanja i zaborava* i bez nagrade jedan od zapaženijih naslova ove godine, makar ne i najbolji u ovogodišnjoj konkurenciji.

Okosnicu romana čini priča o Albertu Vajsu, srpskom Židovu čiji su roditelji ubijeni u koncentracijskom logoru 1942. godine. Sinove, starijeg Alberta i dvogodišnjeg Elijaha, otac je izbacio iz vlaka smrti razmaknuvši nožem daske na zidu, ali Albert poslije toga nije uspio pronaći mlađeg brata koji mu je bio povjeren na čuvanje. Osjećaj krvnje i straha prati Alberta cijeli život, a manifestira se ponajprije zvukom vlaka u pokretu koji ostaje upisan u njega kao neizbrisivi podsjetnik: "Tinitus nije bolest. To je stanje. (...) Prihvativate to kao neminovnost, nešto sa čime morate živeti." (str. 135) Krivnja funkcioniра kao provodni motiv koji ujedinjuje umetnute povijesti Albertovih prijatelja i poznanika koji nose, u doslovnom i prenesenom smislu, teret i nesreću očeva: Solomon Levi sin je Rubena Rubenovića, Židova koji je surađivao s nepri-

jateljima i prokazivao druge Židove; Urije Koen dijete je začeto silovanjem; Miša Wolf je spašen tako što su ga roditelji ostavili drugoj obitelji i tek kasnije saznaje za svoje pravo porijeklo i istinu o roditeljima. Traume djece koja su preživjela nacističke zločine jedna je od središnjih tema romana na koju su naslagane međusobno suprotstavljene ideje koje roman ispituje, ali koje u krajnjoj liniji ne rješava: tezi o "banalnosti zla" suprotstavljen je traganje za mističnim porijeklom zla, sjećanju na zločine suprotstavlja se mogućnost zaborava, život sa stravičnim sjećanjima i pričama suprotstavljen je izboru samoubojstva ili samozaborava. Dijalektika romana ne rješava u konačnici sve dileme kojima se bavi *Kuća sećanja i zaborava* te jedini oblik utjehe nudi u završnim poglavljima, u donekle bajkovitoj Albertovoj projekciji u kojoj se susreće s Elijahom i roditeljima: "Postoji takav svet. U jednom drugaćijem, skrivenom poretku stvari." (str. 188) Međutim, taj prividni optimizam ruši zvuk vlaka kojim se roman i otvara: zvuk koji protagonist "dobiva" u naslijede ostaje do samog kraja jedini pouzdan i vjerodostojan znak.

Uz Albertovu priču, okosnicu romana čini i nastojanje da se odgonetne porijeklo zla, a to pitanje muči sve likove čije se priče umrežavaju u ovom traganju. Roman dijalogizira i osporava tezu Hannah Arendt o tumačenju zla kao nečeg "banalnog", nečega što se može kontrolirati, a ne metafizičke kategorije. Materijalni dokazi o postojanju zla neuništivi su kao i priče svjedoka, a ovi materijalni dokazi prenose se idućim generacijama. Roman izvlači na

vidjelo različite artefakte sjećanja poput novinskih članaka, pepela, pronađenog notnog zapisa, svjedočenja i pisama sugerirajući tezu da je sjećanje na Holokaust neizbrisivo iz društvenog pamćenja. Albertu i ostalim žrtvama nacističkih zločina nedostaje smisao stradanja jer "zlo upravo svemu čega se dotakne oduzima smisao" (str. 141). Osporavanje rješenja H. Arendt razvija se u smjeru barem dviju interpretacija od kojih samo jedna nudi kakvo-tako rješenje. Prva interpretacija porijekla zla donosi životna priča Sabataju Ceviju prema kojoj se zlo mora dotaknuti kako bi se savladalo: "Čovek ne može saznati što je dobro dok ne sazna što je zlo" (str. 166). Zaključak priče o Sabataju Ceviju i Rubenu Rubenoviću pesimističan je te nije rješenje: "Zlo je stotruko moćnije i jače od svakog dobra" (str. 168).

Roman dijalogizira i osporava tezu Hannah Arendt o tumačenju zla kao nečeg "banalnog", nečega što se može kontrolirati, a ne metafizičke kategorije

Drugo rješenje dolazi iz centralne metafore romana kao kuće sjećanja. Još kao dječak, protagonist je dobio priliku da zaboravi traumatičnu prošlost: u obitelji koja ga je usvojila on može postati njihov sin, ali zauzvrat se mora odreći sebe u doslovnom značenju. Slična epizoda ponavlja se mnogo godina kasnije, u fantastičnoj epizodi kada mu se u "kući sećanja i zaborava" nudi prilika da odabere život ispunjen sjećanjem na tragediju najbližih ili život ispružen od sjećanja. U oba slučaja Albert odabire "bol pamćenja", odnosno, odabire sebe jer "ništa od onoga što se negde dogodilo ne nestaje, na ovaj ili onaj način sve ostaje zauvek zabilježeno" (str. 115). U interpretaciji romana, zlo nije objašnjivo, a nije ni izrecivo te je jedan od najvećih strahova Urijela Koenia "da će reći početi da gube svoja značenja ne bi li se na kraju pretvorile u glasove bez ikakvog smisla" (str. 120). Za obranu od zla potrebno je izmislići novi jezik za neizrecivo jer su riječi "u najvećem broju slučajeva zaista lišene svakog značenja, postale su lažljive" (str. 120). Iste te riječi su i "mostovi preko kojih jedni drugima prilazimo" (str. 151). U priči Miše Volfa uspostavlja se jedan takav most kad Miša dovršava muzičku kompoziciju svog davno izgubljenog oca. Umjetničko djelo preživjelo je i nadživjelo vrijeme koje je uništilo njegovog kompozitora nastavlja postojati i spaja sina s njegovim roditeljima: "Brisala se razlika između dana i noći, sna i jave, otvarao se prostor za susret živih i mrtvih" (str. 109). Kopanje po prošlosti i sjećanjima je bolno, ali u procesu stvaranja moguće je prevladati vremensku udaljenost: Miša se u glazbi susreće s roditeljima koje nije upoznao, Albert doživljava spokoj kroz susret s obitelji na granici između sna i jave. Ponavljanje priča i proživljavanje sjećanja bolno je i paralizirajuće u istoj mjeri koliko i ljekovito i poticajno, a sam književni tekst govori o sebi kao o mediju koji prenosi iskustva i svjedočenja između živih i mrtvih.

Roman odlikuje mozaična struktura, a različite priče ujedinjuje instanca sveznajućeg pripovjedača te dominantni motivi romana. Kombinacija različitih tipova iskaza te miješanje fikcije i fakcije ne odaju dojam pažljivo organiziranog teksta – nažalost, roman se doima neurednim iako je riječ o relativno kratkom i iznimno čitljivom tekstu. Pripovijedanje u trećem licu izmjenjuje se s pripovijedanjem u prvom licu tijekom cijelog romana, u kojem pratimo protagonistovu priču isprekidan umetnutim pričama, svjedočanstvima, ali i vijestima preuzetima iz dnevnog tiska. Izmjena trećeg i Albertova prvog lica u interpretaciji sugerira poistovjećivanje pripovjedača s protagonistom romana, ali u konačnici tekst je oblikovan nespretno. Priče ispričane u prvom licu, posebice one koje se tiču svjedočenja o nasilju, krivnji i nacističkim zločinima daleko su najintrigantniji i najupečatljiviji dijelovi romana te se pripovijedanje u trećem licu često doima suvišnim. Pripovjedač se teško suzdržava od tumačenja, a budući da su pripovjedač i protagonist svjetonazorski jednaki, postavlja se pitanje opravdanosti i ekonomičnosti takvog raspoređivanja građe. Uvezši u obzir učestalu izmjenu fokalizacije, pripovjedač, zapisa, umetnutih pisama, vijesti i dnevnika podjela na poglavljia nesumnjivo je opravdana. Nažalost, teško je ignorirati podnaslove poglavljia. Naime, ti "podnaslovi" nemaju funkciju mota i ne pozivaju na čitanje u nekom ključu nego donose višak informacija: prepričavaju i često poantiraju te interpretiraju poglavje koje slijedi. Takvim postupkom čitatelju se uskraćuju radost razotkrivanja priče, užitak tumačenja i onu slatku napetost iščekivanja kojoj se prepuštamo u tekstu i koja je jedan od važnijih razloga zašto uopće čitamo knjige. Kad u podnaslovu, na primjer, trinaestog poglavlja pročitamo "Emil Najfeld na svoj devedeseti rođendan otkriva kako je pamćenje strašnije od zaborava" (str. 139), nesumnjivo nam takav okvir uskraćuje užitak tumačenja, a s obzirom na to da nam u toj priči neće promaknuti ideja kako je "pamćenje strašnije od zaborava" zaista je suvišno gajiti takvo nepovjerenje u čitatelja. Osim toga, takvi postupci utječu na retardaciju radnje koja je u ovom slučaju slabo poetički opravdana. Ovakvi i drugi primjeri najslabiji su aspekt ovog romana jer nam uskraćuju užitak razotkrivanja i kontroliraju vezivanje teksta uz samo jedno značenje.

Budući da roman dijalogizira s jako zanimljivim, intrigantnim i uvijek aktualnim temama i idejama te iznosi potresne i napete priče nekolicine likova, šteta je što zbog ovih propusta sve to djeluje neujednačeno. Autor se bolje snalazi u formi kratke priče i ne uspijeva vješto obuzdati dužu proznu pripovijest. Nemoguće je previdjeti intertekstualne odnose koje ova priča uspostavlja s djelima Danila Kiša, Davida Albaharija i ostalih autora koji su pisali o Holokaustu – već naslovni motiv priziva u sjećanje *Enciklopediju mrtvih*, a jedan od likova nosi isto ime kao lik iz Albaharijeve priče. Međutim, za razliku od Albaharija i Kiša, Davidovu romanu nedostaje maštete i specifičnog humora zbog kojeg remek-djela ovih autora proizvode veću jezu, ali i zadovoljstvo u tekstu.

Kuća sećanja i zaborava nesumnjivo je jedan od značajnijih i zanimljivijih romana koji su izašli u Srbiji prošle godine, a to je mjesto zasluzio prije svega obradom sadržaja koji u južnoslavenskim književnostima nije obrađen u mjeri u kojoj bi se očekivalo. Najbolji, a ujedno i najstrašniji dijelovi romana priče su i svjedočanstva njegovih junaka koje djeluju toliko životno i fantastično da se stalno kolebamo između toga je li riječ o izmišljenim pričama ili (auto)biografskim doživljajima. U usporedbi s prethodnicima poput romana Kiša i Albaharija, nažalost, nije riječ o romanu koji je tih usporedbi vrijedan.

Итика Јерополитика@VUK: мали простонародни славеносербски роман,
САВА ДАМЈАНОВ, АГОРА, ЗРЕЊАНИН: НОВИ САД, 2014.

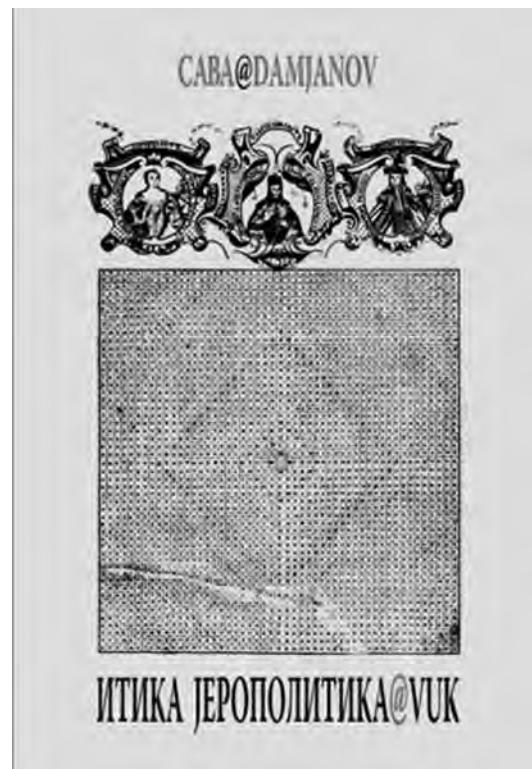
ПОСТМОДЕРНО СПИСАНИЈЕ ПО ВУКУ

Дубравка Богутовац

Прича романа структурирана је око главног лика, Вука Стефановића Караџића, у постмодерној манири псеудобиографије. Приповједачки захват је врло амбициозан: не зауставља се на приказу живота и прикљученија јунака Вука, него приповиједа неку врсту српске културолошке хагиографије. Десетерац фигурира као књижевни лик, Вук игра ногомет, а своје место пронашли су и Лукијан Мушички, Иво Андрић и Јосип Броз...

У "Белешци о аутору", која се налази на крају романа о којем ће овде бити ријечи, стоји сљедећа напомена: "Итика Јерополитика@VUK није само његово најновије прозно остварење већ и последње." С обзиром на то да овакве напомене поприлично ријетко проналазимо у биљешкама о писцима, а особито ријетко истакнуте подебљаним словима, можда би било упутно осврнути се у овоме приказу понаприје на опус дотичног аутора, и на тај начин испоштовати чињеницу да се управо овим прозним остварењем тај опус затвара.

Дакле, кренимо редом: Сава Дамјанов објавио је до овог посљедњег прозног остварења осам књига умјетничке прозе. Ушао је у књижевност *Истраживање(м) Савршенства* 1983. године, потом су услиједили *Колачи, Обмане, Нонсенси* (1989), па *Причке* (1994), *Повести различне: лирске, епске, но највише неизрециве* (1997), *Гласолалија* (2001), *Ремек-делца* (2005), *Историја као Апокриф* (2008) и, дакако, *Порно-литургија Архиепископа Саве* (2010). Свemu овоме свакако треба додати и петокњижје (да не кажемо тору) његових књижевноповијесних и књижевнокритичких огледа, окупљених под називом *Дамјанов: српска књижевност исcosa*, која се састоји од студија и есеја о Ђорђу Марковићу Кодеру, истраживања еротографије у српској књижевности, књижевноповијесних огледа о новом читању традиције и приказа, критика те мистификација на тему *Шта то беше српска постмодерна?*

Као што је видљиво из овог кратког увида у наслове, ауторски сензибилитет Саве Дамјанова склон је апартноме, искошноме, очуђавајућем – како у фикционалној прози, тако и у знанственом дискурсу филолошких истраживања. И као повјесничар књижевности, и као књижевни теоретичар, критичар, професор књижевности и писац, Дамјанов је увијек у позицији која је изван *mainstreama*: чак и у својим студијама о наизглед неузбудљивим књижевноповијесним периодима он успијева бити заигран, провокативан и занимљив.

Како одредити кретања његовога књижевнога опуса? Да бисмо то учинили, послужит ћемо се књигом Але Татаренко *Поетика форме у прози српског постмодернизма* (Београд: Службени гласник, 2013.), у којој значајно место заузима управо проза Саве Дамјанова. Његов прозни модел један је од најрадикалнијих експеримената на плану форме након авангардистичких потрага у српској књижевности, устврђује ауторица. Све његове текстове повезује јединство поетике чији је обликотворни принцип *ars combinatoria*. Дамјанов је аутор који у изградњи текста посеже и за властитим метатекстом. Да би успоставио прозну структуру, служи се "смјесом" начињеном од препознатљивих чињеница стварности, као што су имена, датуми и дјела, а резултат обраде те "смјесе" је немиметички текст. Такав текст представља нову књижевну збиљу и релативизира појмове који се у њему налазе; ослобађа их везе с референтом, али и повијесног (или било којег другог) смисла, осим онога који му даје иронијско-пародијски контекст.

У његовим новијим прозним остварењима (*Историја као апокриф*, 2008. и *Порно-литургија архиепископа Саве*, 2010) повијест је третирана попут порнографије, а ауторитети подвргнути карневализираном читању. Ако је повијест апокриф, онда је сасвим очекивано да у њој Вук Стефановић Караџић има зачудне хобије. А ако су читатељи случајно заборавили о

каквим хобијима је ријеч, прича ће се поновити у новом роману Саве Дамјанова.

Прича романа *Итика Јерополитика@VUK* структурирана је око главног лика – Вука Стефановића Караџића – у постмодерној манири псеудобиографије. Приповједачки захват је врло амбициозан: не зауставља се на приказу живота (и прикљученија) јунака Вука, него приповиједа неку врсту српске културолошке хагиографије. Наравно да тај жанр не постоји, али нема смисла цјепидлачiti око поетско-политичких питања жанра као је ријеч о роману Саве Дамјанова. У његовом роману, наиме, фигурира десетерац у функцији књижевног лика, а Вук игра ногомет. Да не спомињемо чињеницу да су у овоме малом простонародном славеносербском роману своје место пронашли и Лукијан Мушички и Иво Андрић и Јосип Броз, али и Доситеј Обрадовић, Мехмед-паша Соколовић и Немањићи.

Роман је исписан у 23 поглавља, при чему свако почиње једним амблемом из "Итике Јерополитике", филозофско-моралистичког списка с практичним саветима за живот и илустрацијама из 1774. године. Садржај из "Итике" се потом транспонира у причу, али се помно чува извorno значење и смиса онога што је сликовно предочено и артикулирано барокном фразом. Нарација тече у неколико симултаних равни, а остварује се у неколико језика, којима се симболички успоставља нарушени континуитет традиције књижевног језика, односно књижевних језика. Вукова језична реформа одвела је српску књижевност у сасвим новом и друкчијем правцу од онога којим је ишла стољећима прије његове интервенције и Дамјанов се ауторски врло вјешто игра тим дисконтинуитетом књижевне еволуције. Свој роман он тако исписује неуједначеном графијом и неуједначеним језиком. Поједина поглавља имају, примерице, наслове: ЧИН ЉУБВЕ@Žit-tije dinastije Nemanjić; БЛАГОДАТ@Povest o tergovcu; ПУТ@Vuk protiv kralja ponoći, iliti (по прстому): MESTO TAINSTVA OTKROVITELJNO; МОЛЧАНИЈЕ@ Jezikoslovije; итд. Бахтин би био врло задовољан оваквом структуром, јер полифонија овога романа напростио вучје завија.

Најлакше би било овај роман читати као постмодернистичку стилску вјежбу. Све су пригодне играрије у њему присутне: и интертекстуалност, и цитатност, и аутореференцијалност, као и разна подметања читатељу на линији аутор-приповједач-лик, тако да можемо претпоставити да би овај роман био врло захвална грађа за, примерице, дипломске радове студената књижевности, који се баве проблематиком фактуре постмодернистичког текста или статусом постмодернистичке поетике у актуалној прозној продукцији на српској књижевној сцени... или опусом СД-а, који се овим малим простонародним славеносербским романом (наводно) затвара. *Итика Јерополитика@VUK* примјерена је грађа за увод у пост-постмодернизам. Али има нечега погрешног у томе да романи служе као грађа за разне облике теоријских самозадовољстава. Па што ако је ова проза хиперпродуктивни постмодернистички рукопис? Говори ли нам то нешто о њој? Што се тиме расвјетљава?

Чини се као да је читање романа који настају данас императив да се повуче нека врста линије једнакости између теоријског и умјетничког дискурса. Па смо онда сви сретни и задовољни јер је једнаџба ефикасна. С једне стране имамо три теоријска појма, смишљена на некој прашњавој катедри, а с друге стране три стотине страница романа, који опримјерује дефиниције појмовља. И све је супер и све је за пет, као си мушки и волиш ногомет.

Е па Вук је волио ногомет.

Тако бар каже Сава Дамјанов.

Наглашавам: каже. Не: пише.

Објаснит ћу послиje.

"Фудбалска каријера Вука Стефановића Караџића" је текст који се у роману налази уклопљен у поглавље под насловом "21.век", а његов аутор је наводно један од "најдоследнијих поклонника и следбеника ВУКОВОГ правца". Важна напомена у вези тога аутора, коју даје приповједач романа, јест да је његово име неважно, јер он персонифицира вјеру "општеприхваћену код Срба, дакле на специфичан начин наступа у име читаве заједнице (попут слепих гуслара из српске усменопоетске традиције)".

У том контексту, чини ми се да су главни проблеми које *Итика Јерополитика@VUK* отвара уједно и главни проблеми повијести српске књижевности: дисkontинуитет и усменост. Тумачење дисkontинуитета књижевне повијести које имплицитни аутор овога романа даје компатibilno је онемо који заступају руски формалисти: ријеч је о ревизији традиционалне повијести књижевности која инзистира на националном, духовном, жанровском, стилском и ауторском континуитету књижевног дјела с његовим претходницима. Насупрот томе, истакнут је контраст, односно издавање као начело књижевне мијене. У том смислу је особито важан учинак очуђивања који се постиже над позадином прошlosti.

Други важан проблематски склоп романа који овде ваља истакнути јест усменост као значајан медиј очитовања литературе. Због чега је то толико значајан аспект романа? Зашто о њему говоримо ради него, примјерице, о мотиву вука, фигури Дестино, приповједним поступцима и односу факције и фикције? Зато што усменост доводи у питање сам појам књижевности. Посљедња ријеч овог романа је "књижевност". Појам књижевности једнострano је изведен из медија писаности. У усменим културама колектив памти властиту традицију тако што неуморно ритуално понавља њезине кључне интонацијске, ритмичке, гласовне, фразеологијске, метричке, стиховне, синтактичке и приповједне обрасце. Ријеч или скупина ријечи која се редовито употребљава у даним метричким увјетима ради изражавања одређене битне идеје јест формула. Вук је формула. Дестино је формула. Формуле теже удруžивању у сustav, а на вишим се разинама очituju као теме и приповједни обрасци. Писана комуникација онемогућује замјену улога између извођача, јунака и слушатеља и тиме налаже друкчији рецепцијски став. Али исто тако нема тога писма које може из себе потпуно прогнати усменост. Слиједом А. и Ј. Ассмана, можемо устврдити да нововјековна књижевност има особит статус који је резултат најновијег развитка Запада и не може се преносити на старије (и изваневропске) књижевности.

Стога не чуди што Дамјанов одабире баш "Итику Јерополитику" и баш Вука.

Не чуди, али је још увијек зачудно.

У правој традицији руског формализма, онако како само искуси професори књижевности могу закухати.

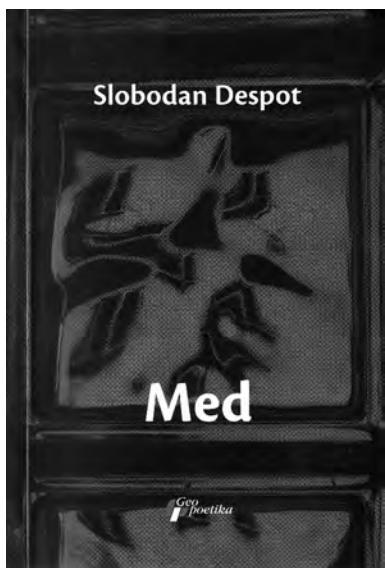
За очекивати је да под именом Сава Дамјанов више не буде објављен ниједан књижевни текст. Баш као што је најављено у биљешци о писцу.

Али не треба се изненадити ако нас под именом Сава Пост-Дамјанов заскочи нешто што није више ни текст.

Неки визуални еквивалент усмене (хи)сторије.

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

ЧАША МЕДА

СЛОБОДАН ДЕСПОТ:
МЕД, GALLIMARD ПАРИЗ, ГЕОПОЕТИКА БЕОГРАД, 2014.
ПРЕВЕО С ФРАНЦУСКОГ МИЛОШ КОНСТАНТИНОВИЋ

Аутору ове биљешке је у тих неколико сати великог читалачког задовољства, док је пролазио кроз *Мед* Слободана Деспота, непрестано пред очима стајао лик глумца Небојше Глоговца. По ономе што је играо у новијој српској кинематографији, чинио се створеним да оживи главног јунака овог кратког романа, Веска Прзнику. Тек ми је накнадно бљеснуло да сам га вјероватно препројцирао из Селенићевог *Убиства с предумишљајем*, сродног дјела великог писца, већ преображеног на филмску врпцу.

А онда већ није било тешко увидјети ни то да лакоћа тог преноса највише говори о нашој идентификацији с ликовима, било да су са Билогоре или Велебита. Иако је на први поглед много разлика између Селенићевог Билогорца и Деспотовог Веска, у исто им је вријеме, за нас, нешто дубоко заједничко. Веско је још млад, али одавно у Београду, упио је насиље његових улица, нервозан, псује, на ивици опстанка, замрачује дање светло, по аутору је чиновник-економиста, а понаша се као београдски таксиста. Његов брат Душан, ближи је Богдану, преко којег Селенић, из познатог рода пречанских самосталаца, још једном своди рачун између националне периферије и центра. Види се да Слободан Деспот из прве руке познаје свијет о којем пише. Кроз три мушка лика породице К. дао је ментални микрокозмос краишког човјека; тихог и кротког народног учитеља Николу, склоног усамљеништву и туђењу од свијета, а од неизbjежног животињског свијета, пчелама и магарцу, и његову добро упарену дјецу, Веску и краишког војника Душана, судбински осуђеног на маргину. Све придошлице са западних рубова Национа.

Писан примарно за страну публику, роман садржи много експлицитних политичких размишљања и ставова, који би тешко данас нашли место у домаћој књижевности. Аутору је то потребно да на малом простору објасни свијет и вријеме, уведе читаоца међу лица романа, а осјећа се и она драгоценјена слобода коју један француски писац има кад пише о рубним просторима културе. Кол Galimara се може бити комуниста и краишник и Југословен, то не иде на процјену повјеренствима ондашњих министарстава културе, нити бива праћено од три чувена хrvatska листа за културу. Деспот се не боји новинарског сажетка хrvatskog и пропагандног рада и рата: "Не борите се против нас, будаље једне, већ против целог Запада, чији смо санитарни кордон наспрам вашег балканско-комунистичког брлога." Зна читати Хrvatsku из типичног краишког угла: "Упалио је радио. Афектирани гласови одавали су хrvatske емисије. Било да се ради о кухињи, практичном животу или спорту, све је служило као изговор за слављење "европске" културе коју угрожава србокомунистички простаклук с оне стране Саве и Дунава. Водитељи су се трудали да говоре новоговором који је власт промовисала како би се што више оградила од српског језика. Реч "Европа" у њиховим

устима звучала је као проклетство за све који јој нису припадали..." Задња реченица лијепо погађа доминантан хрватски доживљај великог обрачуна са Србима; интимно виђење своје земље као европске католичке Крајине. Један дубоко усађен политички ген читљив већ и из географског изгледа државе и националног простора.

Једна од подтема романа је и аугуст 1995. године. Успутне мисли потврђују да је аутор дубоко у том времену, да зна истине и гласине, да се нагутао страха и прашине у изbjегличкој колони. Не боји се споменути тадашњи београдски режим којем је у интересу било да афера заврши што брже и без посљедица за њих, јер би "отпор од макар неколико дана наспрам десет пута јачег непријатеља могао распалити старе митове и оборити режим". А зна и за наплаћивање чаша воде дуж изbjегличког пута. Спој са дубљим слојем краишког живовања и привређивања аутор достиже у Николином пчеларству. Оно што он ради на путу у Србију, плаћајући све реалне и изнуђене услуге, теглама меда, и данас раде ријетки преостали "некомерцијални" пчелари, читај домородци, по Крајини. Пчелињи производи, восак, мед, садрже дио својства универзалног средства плаћања у аутохтоном сеоском свијету. Од воска се праве обредне свијеће – тројице, медом се плаћа, заслађује, лијечи. Мед значи живот. Никола пред своје напуштање велебитске домовине каже дviјe важне ствари: "Одувијек овдје живим. Ово је наша земља. Никада нисам живио другдје." А онда додаје, како земља више не значи богзна шта, како је ово чудно вријеме и да је спреман поћи. Пчеларење ће наставити у Фрушкој гори, гдје ће смирење наћи чак и Веско Прзница. (Штета што та Фрушка гора није много већа.)

Роман *Мед* Слободана Деспота примјер је политичке књижевности у најбољем значењу те ријечи. Ни стварност ни писци више немају времена за пријед – историјски. Пише се о догађајима и страстима које се одигравају пред нашим очима, заузимају се ставови, исправљају неправде, књижевни ликови се шећу ту око нас. Ко је у стању од таквог материјала створити књижевност, прави је писац. Слободан Деспот је одлучио у велику француску књижевност увести најпрезреније парије краја XX вијека – краишке Србе. За разлику од легије промуђурних домаћих режисера и културњака, мајстора да погоде жеље непознатих западних наручилаца, он је стао на страну заиста најслабијих. Блажена Француска. Преко ње је и у Србији дошао до озбиљног издавача. Јер, да је ово понудио најприје на српском...

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

*

ЛУКИЈАН МУШИЦКИ ВЛАДИКА ГОРЊО-КАРЛОВАЧКИ

Пок. Љуба П. Ненадовић, омиљени песник српски, послао је г. 1891. *Јавору* ову белешку о владици Мушицком:

Владику Мушицког позову да освешта једну нову цркву. С њиме пођу још неки официри као гости. Због врлете није се могло до те цркве доћи на колима, него су сви на коњима ишли. Кад су били на једној равници владика разигра коња и пусти га у трк тако, да му се мантија лепршала за њим. Стигне га један свештеник и рекне му: "Молим вас, господине, немојте с коњем тако трчати, смејаће вам се они немачки официри." Владика се осмene и одговори: "Знаш, драги, ја сам Бачванин, па кад сам на коњу, не могу срцу одолети да не потрчим. Гледај, овако!" па опет пусти коња преко равнице.

Та је црква била посвећена светоме Николи, и на служби при возгласима, свечано се спомињало име оца Николаја. После неког времена дође владици један стран пуковник, пореклом Талијан, и изјави му да долази као царев комесар да испита владику, како је смео у цркви спомињати рускога цара Николаја. Владика се зачуди и у томе чуду, место одговора, оштро изговори неколико стихова из Хорација. Пуковник, који је био, тако рећи, заљубљен у латинске појете и у њима највеће задовољство налазио, изговори десетак стихова из Вергилија. Владика му одмах одговори са сходним, за своју одбрану, стиховима из Овидија. Разговор се почне о латинским појетама,

и Мушицки отвори читаво предавање о њима, тако да је пуковник, у својој радости, повикао: "Ви сте први, кога сам у мом животу нашао, да разуме Хорација боље од мене!" За тим отворе књиге, пуковник је питao и свако владичино тумачење пажљivo бележио. Кад је прошло време ручку, владичин слуга уђе полагао у собу, па кад види да га они нису ни погледали опет изађе, и онима, што су на пољу чекали, рекне: "Ови не мисле данас ручати, зло ће бити по нашега господина; жестоко се свађају на латинском језику, а пуковник све пише што владика говори".

Тако је тaj пуковник неколико дана испитивао владику о латинским појетама, и као какав добар ученик, све записао што му је владика говорио и објашњавао. Кад га је владика запитao: "Кад ћете почети посао због кога сте дошли?" пуковник му одговори: "Ax, ја сам већ јавио у Беч да је све оно пакосна клевета, што је о вами достављено, и да таквога владику, као што сте ви, нема у читавој царевини".

Љуба П. Ненадовић, који је ову белешку написао, додаје на kraju: "Ово ми је причао покојни Јаков Димшић, члан касације, који је онда био секретар код владике Мушицког".

(*Јавор* за г. 1891.)
Занимљиве приче и белешке из живота знаменитих Срба, Загреб,
Српска штампарија, 1900.

ЧРЕЗВИЧАЈНА СВРАБЕЖ КЊИГОИЗДАНИЈА

Ђорђе Нешић

Ђорђе Нешић рођен је 1957. године у Бијелом Бруду код Осијека. Дипломирао је на Филолошком факултету у Београду (група југословенске књижевности и српскохрватски језик). До сада је објавио осам књига: *Црв сумње у јабуци раздора*, пјесме, Рад, Београд, 1985., *Сурогати*, пјесме, Рад, Београд, 1990., *Чекајући Створитеља*, пјесме, Слово, Врбас, 1995., *Харонов чамаџ*, пјесме, Рад, Београд, 1998., *Прозор кроз који Дунав тече*, изабране и нове пјесме, СКД Просвјета, Загреб, 2000., *Лук и вода, завичајни рјечник*, СКД Просвјета, Загреб, 2004., 2. измијењено и допуњено издање 2012. год. и *Граница*, пјесме, СКД Просвјета, Загреб, 2006.

Добитник је Бранкове награде, награда "Лаза Костић" и "Милан Лалић", Плакете Сарајевских вечери поезије и награде "Сава Мркаљ". Управник је Културног и научног центра "Милутин Миланковић" у Даљу. Живи у Бијелом Бруду.

БЛАТО

чим из њега смо, тако нам је дато,
закукали смо: где је наше блато

док блата беше, било је и лека,
крилатих крава и птичијег млека

уз мелем телу, налог да се вере
души, из шкрипца у небеске сфере

и у прашину да се из безмерја
спусти ко дете на јастук од перја

у рахлост земље и у корен воде
пралику би се сишло у походе

сад, кад узлети све што окрилати,
где ће да слети, на шта да се врати

слуђено да би се избавило скоком,
за небо ниско, за земљу високо

БУРЕ

Може штошта друго, предност дајем вину
у разумевању истинскога склада,
који спаја форму, веже садржину
с даскама скројеним из храстових клада.

Каљење у ватри, искушења воде,
лежање на земљи, снивање у тами;
искуства корена бивше стабло плоде,
два су света овде актери у драми.

Способност да држи до последње капи
течност која вечно за протоком вапи
остала је тајна која се гонета.

Уобручено је да би досегнуло норму,
испунило смислом савршену форму
која подобна је суштини сонета.

ВИНОГРАД

у винограду кад си, за лекцију се спреми –
да научиш од лозе како се увис стреми

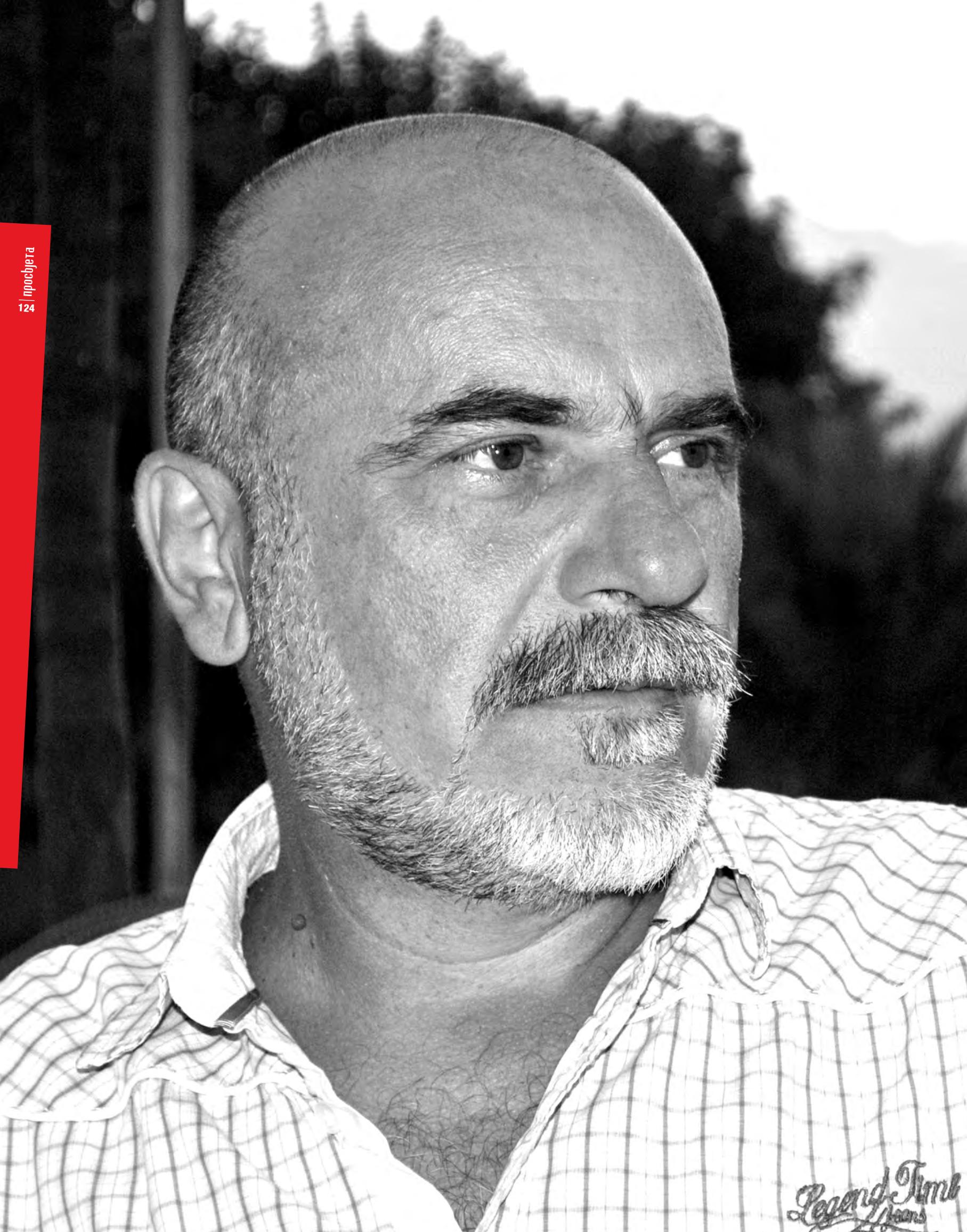
како се издиги чист из панонскога блата
несавијене кичме, непререзаног врата

од чокота до пупа, од окца до ластара
колају тајне силе подземних неимара

тек онај сушти, лишен овоземаљског тега,
винуће се ка сунцу, изнад и мимо свега

а чокот, сав у ћутњи, заборављен на рубу,
рашчеречен на жици, распет ко Христ на стубу,

чуваће свету тајну, док доле раде црви,
тајну метаморфозе воде, вина и крви

Legend Time
Years

НЕМИЛИЦЕ

Нема ријечи, нема броја, нема мјере
с чим ће ово, што је данас, да се сравни.
Не зна мјерник више шта да изабере;
то не памти запис древни, староставни.

НА СЛОВО, НА СЛОВО

то што ћу ти рећи, није ништа ново:
несмирени опет кидишу на слово

чекићем и длетом, не да оваплоте –
семе да му затру, уз задушне ноте

повика и стрка, за првенством јагма,
из очију пламен, а из граља магма

кидисање – ко ће први до трофеја,
до почасног звања славног корифеја

на циљу је, ево, вођен древним зовом,
тргом се пролама: *на слово, на слово!*

чује се крик руље, ко са Оног брега,
кад издахну Један, два тата крај њега

шта је друго слово, него дар од Бога,
а словоубиство дело охолога

ова прича има староставне знаке:
један пере руке, други сребрњаке
ова прича има староставне знаке:
један пере руке, други сребрњаке

Сломљено је, смрвљено је, слупано је
све што год је икаљ било у комаду.
У безнађу, у властитом, купано је
све што икаљ имало је какву наду.

И кад год си помислио да не може
горе – може! Илузије још се множе
над пејсажем, над сивилом бесмислице.

Још трепере и играју коло варке,
а хвата се мразно иње на угарке
и свијет овај ишчезава немилице.

ПОДРУМ

Старији од куће, од надземног света,
обележен тамом, кораком надоле,
удомитељ тајне, паралелне школе
где не вирка око небног сунцокрета.

Чувар оностраног, којег није такла
ерозија твари, растакање бића.
Трезор еликсира и опојних пића
рај у који слазиш из земаљског пакла.

Силазећи на дно, спушташ се у себе,
од космичке студи душа ти зазебе,
лучећи у трену од небитног битно.

Само се у тами види њеним оком
уистину шта је плитко, шта дубоко.
Само је у тами светло неупитно.

САЂЕЊЕ ЛОЗЕ

Рупу си копао, а као да си
у лесу дубио гробну раку.
Смисао даћеш мрклом мраку
кад додаш воду рахлој маси

ставивши претходно садницу лозе,
нежно ко да спушташ леш, или бебу
полажеш у колевку, а на небу
априлске кочије сунце возе.

На крају потапкај земљу на хуму
и увек једно имај на уму:
да све израсте из исте клице,

ал живот крене на горњу страну.
Најавиће га у мајском дану
воском преливен крст саднице.

ЧАША

чуда су се стекла у комаду стакла
блеаштавило раја искушење пакла

трен у ком твар мења агрегатно стање
таљење у ватри за ново постање

час у ком безличну масу је дотакла
дахом творца душа мајстора од стакла

мах у ком је игра мутних огледала
досегла прозирност решетки кристала

и облик на којем завиде јој бози
да проживи живот на високој нози

где се у екстази завршног чина
зрака сунца купа у флуиду вина

СУНЦЕ И ЛЕД

У игри Сунца и леда,
плесу на танкој нити,
има и мора бити
вишег, канонског реда.

Кад Земља отклон чини
(екцентрична елипса!),
чигра је у мрачини;
а бела ко од гипса

северна хемисфера,
скроз до Медитрана.
Миленијумска мера –
запис из ледних дана

у стени и у лесу.
А наши списи – где су?

ЧРЕЗВИЧАЈНА СВРАБЕЖ КЊИГОИЗДАНИЈА

Да је болест – јесте, а као да није,
kad ухвати неког, држи ко манија.
И данас под древним именом се крије –
чрезвичајна сврабеж књигоизданија.

Први је болесник био Захарија,
на Доситеја прешла је ко песма;
заразан јој рефрен, певљива арија,
не шкоди, напротив, полезна је весма.

Понаша се дамски, за плес бира она
од Цвијановића, преко Геце Кона,
па до пробраних нових учредника.

Заметнутих пута, незнанога лика,
и неизлечива. Остало је тајна –
књигоизданија сврабеж чрезвичајна.

KUĆA NA TRAKTORU

Dara Sekulić

IZ RUKOPISA "ONI IZ OBJEKTA – ZAPISI O LJUDIMA"

Krajem jula i početkom avgusta, na Kosmetu, u predjelima prorijeđene hrastove šume, zemlju od jednom prekrije sunčana boja blagve. Ovu lijepu i ukusnu mlijecnicu, koju još zovu i caricom, a po srpskim selima u Bosni – rujnicom, rijetko bi se ko usudio da ubere. Zapravo, rijetko bi se ko usudio da zađe u šumu, čak – i na polju da se zadrži, pogotovo ako je sam i pogotovo, ako je žena. Na to se nikako nisu usuđivali izbjegli iz Bosne. U nepoznatom kraju teško je razlučiti po čemu je neka šumica, brdo ili proplanak na brdu vlasništvo Srbina ili Šiptara. Srpske izbjeglice iz Albanije kretale su se slobodnije jer su govorili šiptarskim jezikom i samo u nuždi izgovarali po koju srpsku riječ. Takvih je početkom rata i raspadom Jugoslavije, samo u Dečanima bilo smješteno oko sedam stotina duša.

Zači u tuđi posjed jednako je opasno za sve, ponekad i smrtonosno. To se usuđivala jedino Sava Beuk, starica u Objektu, koja se bližila kraju svoje sedme decenije, sama, s opustošenim srcem. Djeca su je napustila kad nije htjela s njima da krene u Ameriku, ili, možda, Australiju. Bila je sretna što su oni uspjeli da se smjeste, počnu raditi i školovati svoju djecu, njenu unučad. Ranijih ljeta, sve dok nisu otisli „preko bare”, kako je govorila njena unuka Ina, ona je bez naglašenog straha odlazila u šumarke i na rubove šuma, gdje bi nalazila i blagvu i vrgnje i šampinjone. Njima je obogaćivala jednolična jela, spravljenia od namirnica iz Crvenog krsta. Dijelila ih je i poneko ženi, vjerujući da će to njena porodica pojesti, a ne kradom pobacati, što se najčešće događalo. Ljudi su se plašili sličnosti blagve sa muharom, ili zamjene jestivog sa otrovnim šampinjonom. A kako je Sava od djetinjstva hodala sa povrijeđenim desnim okom, nisu mnogo vjerovali ni njenom lijevom. Ako bi šta od ovih gljiva bilo višak, ona ih je sušila ili kiselila za zimu. Vična takvoj hrani, njena porodica bi to kasnije uslast pojela.

Prvih dana avgusta 1995. Sava nije odlazila u šumu, rijetko bi izlazila iz sobice u kojoj je ostala sama i na koju se već bila navikla. Ona nije imala snage da se sretne s kolonom vozila i sa umornim grupicama pješaka koji su pristizali iz Krajine, najviše iz Dalmacije.

Pristizali su ljudi, možda i bliski rođaci Sime Matavulja, Vladana Desnice, Vladimira Popovića, Jovana Radulovića... Mnogi od njih moguće su bili i potomci onih koji su u sličnoj, svojoj nesreći nekad morali napustiti kosovska sela, njive i vinograde i zvijerski gonjeni, zaustaviti se u kamenitoj, pustoj i bezvodnoj Dalmatinskoj zagori. Pristizali su, dolazili, a mnogi brzo nekud i odlazili, tihi i nekako nedodirljivi, pomireni s tim da će, ma gdje došli, uvijek biti tuđini.

Blizu Savinog smještaja u Objektu nalazila se jedna sportska sala u kojoj su nekada vježbali studenti, a koja je za sve vrijeme prihvata i smještaja prognanika iz Krajine ostala prazna. Sava Beuk je pomislila da je okončano ono najteže i da će moći krenuti na poznata joj mjesta i proplanke i pobrati blagve koje su je čekale. Njihovom neodoljivom mirisu i ukusu više nije imao ko da se raduje, onako kako su se radovala njena djeca i unuci. Ona je u svom poluvidu unaprijed osjećala radosni trenutak, bljesak u oku koje bi ih ugledalo. Krenula je ranije, a vratila se zadovoljna prije podnevne žege. Noseći dvije pune kese, morala je proći i pored sportske sale, ali je tu moralia i zastati.

Desetak koračaja od ulaza, skrenut ustranu, stajao je traktor s prikolicom. U prikolici i pored nje nalazili su se mnogi predmeti, smješteni u torbe, vreće i kartonske kutije. Od te hrpe stvari i od traktora udaljavalo se pa se opet vraćalo natrag ka prikolici dvoje starih ljudi, biće – muž i žena. Ruke su spleli iznad struka i tako priljubljeni jedno uz drugo, mirno su šetali gore-dolje. S prikolice je od jednom skočila bijela mačka, s nekoliko žutih krugova po vitkom joj tijelu, koje se zadovoljno protezalo i kao da pliva, išlo prema njima.

„Bila, Bila moja“, mazno se oglasi starica i mačka joj se začas nađe u naramku. Zabavljeni njome, starci kao da nisu ni opazili kad im je prišla Sava Beuk. Možda su pomislili da je i ona jedna od onih pedesetak koji su jutros prispjeli

zajedno s njima i smješteni u sportsku salu. Gladni i iscrpljeni, izbjegli su se počeli kretati prema studentskoj menzi koja je zbog izbjeglica, a sada i prognanih, radila i preko ljeta.

Sava se jedva popela stepeništem do svoje sobice u kojoj su dva kreveta stajala namještena i nedirnuta od odlaska njenih u bijeli svijet. Dok su bili tu, na tim krevetima su spavalii njeni sinovi i snaha, a ona je s unučadi prostirala spužve i čebad po podu i tako se već bila navikla da spava. Bolje na podu ležati nego se s kreveta na pod skotrljati, šalila bi se uveče s unucima, kad bi se valjutali i zadirkivali na svojim prostirkama.

Odložila je kese s gljivama i začas se ponovo pored dvoje starih ljudi, misleći da oni nemaju gdje da prenoće. I ne znajući ko je ona ni zašto stoji pored njih, čovjek poče razgovor kao da se baš njoj obraća. Možda je pomislio da je Sava neko službeno lice, neko ko je došao da ih na nešto nagovara. "Nema toga", počeо je on, "ko će mene ikad više načerati u kolektiv. Dosta je meni kolona, kolonizacija i tako toga... dovdje mi je kolektiva, pionirskih, omladinskih, zarobljeničkih, čoeče; samo u onom, kako se ono veli, kupleraju nisam boravio..."

"Nećemo Jovo i ja u taj sporcki", nastavila je žena. "Ovo nam je sade sve, traktor je sade naša kuća. Kad smo se vozili amo, mi nismo bili sami, sretali smo i druge jude, vako ko i mi vozili su sve svoje na svom traktoru. Moj Jovo uspori, zastane i pita ig otkud biže, oni vele: s Kosmetom, a vi? Na Kosmet!, veli moj Jovo, a ja se krstim... Govorija je on meni da ne triba bižat, ko je biža, najeba je... ali, što ćeš, čoek dok diše, svašta doživi... A, jope, vidiš ovu našu Bilu, niko je nije moga očerati s prikolice, oče s nami i bog. A čeno je osta, pitaj boga zašto je on osta, uvik je biža od traktora, boja ga se..."

"Ja sam tu u blizini, sama sam, u sobi imaju dva kreveta, pa...ako hoćete..."

"Hvala tebi, ženo, ko sestri, tu u toj sali su nam sin i snaha, i dvoje njeve djece, odrasli su, studenti. Tu nam je i čerka sa malim Lukom... muža su joj odveli dok smo čekali da nas puste preko mosta..."

Već drugog dana se među izbjeglicama pričalo o Jovi i Jani koji neće iz svog traktora, budale stare, napravili su SAOP – do suza bi ih ismijavali mladi kad bi se udaljili od njih idući u menzu. Samostalna autonomna oblast – priklica, savijali su se od smijeha.

Jovo i Jana već drugo jutro, prije žege, kreću u šumu, prvo u podnožje, a onda neprimjetno, sve više prema brdu. Zanosila ih je svaka šaka ubranih kupina, sitnih zbog suše, ali zrelih i slatkih.

Pred smiraj dana, u prostor ispred sale, vješto i spretno uvukoše se kola, oveči kombi nekih humanitaraca koji izbacise gomilu odjeće i odoše, nestadoše a da nisi stigao ni da pročitaš šta na tim kolima piše, iz kog su svijeta, sunčanog ili pomračenog. Uz ostavljenе pakete ostaviše i našeg čovjeka iz svjetskog Crvenog krsta.

Jovo i Jana su sve to gledali i vidjeli, ali nisu mogli zapamtiti ni lica dobrotvora koji se začas nađu u svim tuđim nesrećama. O hvalim te, bož! Pored našeg čovjeka koji ih je mirno dočekao, oni začas natrpase po naramak odjeće i ponesoše je u kuću na traktoru. Sve to, još brže, navukoše na se. Držeći se za ruke i kao svečano koračajući, suzdržavajući smijeh, stadoše kod ulaza u salu. Dok su se spremali za ovu nestasnju igru, svi paketi su već bili preneseni unutra i oko njih su se skupili ljudi željni svoje imovine i ljudske dobrote. Kad su se Jana i Jovo pojavili, izazvaše smijeh i vrisku. Njihova snaha ih pozva da uđu, misleći da je zgodna prilika da se i oni odluče za krov nad glavom, ali njih dvoje, ozbiljno i važno, kao da su se spremili za neki pozorišni komad i čekaju samo da se podigne zavjesa – ostadoše ispred otvorenih vrata.

Od tog trenutka svakome su bili na putu, ali ne kao prepreka, već kao odahnuće, mjesto gdje će se zastati, na kome će se glasno reći: Dobar dan. Oko Jove i Jane su bile zgrade, krovovi, hodnici i hale, a oni su bili kuća, kuća na traktoru. Kao da nisu učesnici sinoćne priredbe, ujutro su opet krenuli u šumu. Brzo su sazrijevale nove kupine. Jovo ih je iz punih šaka dodavao Jani. Svaki put je, kao slučajno, dodirivao njene ruke dok drže raširenu pregaču. Kad bi se vratili kući na traktoru, kćerka bi im dovodila trogodišnjeg unuka. "Vidi, Luka, šta ti je dida naša..."

Kroz slatko umrljane usne bljeskali su bijeli dječji mlječnjaci, obojeni ljubičastim sokom kupine.

Uskoro je mačka Bila omacila troje; jedno je bilo ista mati. Niko ne bi prošao a da ne svrati da ih vidi. Naišao je i neki mještanin, i pitao baš za to bilo od Bile. "Ma, čoeče, rekao mu je Jovo, uzmi badava sve troje, ža mi je nešto, ja ig ne bi razdvaja."

A kad su djeca uz pomoć rodbine, uskoro zauvijek odletjela u Australiju, Jovo i Jana su prešli u sobu Save Beuk. Više nisu imali za koga da čuvaju kuću.

PANOPIKUM

Goran Borković

BITI ČOVEK – IVO ANDRIĆ

Povodom 40 godina od smrti srpskog književnika, diplomata i nobelovca Ivo Andrića (1892-1975) napravljena je serija dokumentaraca koja prati njegov uzbudljiv životni put. Promocija i projekcija prve epizode serijala *Biti čovek – Ivo Andrić* autorice i producentice Sonje Mihajlović, a u režiji Miljana Glišića, održat će se u drugoj polovici marta u Jugoslovenskoj kinoteci. Scenarij za film napisali su Danica Pajović i Sonja Mihajlović, a realiziran je u produkciji kuće *Stanković & sinovi*.

Serijal je sniman u devet gradova bivše Jugoslavije koji su, svaki na svoj način, obilježili Andrićev život. Radi se o Travniku, Sarajevu, Zagrebu, Zenici, Guča Gori, Vrnjačkoj Banji, Soko Banji, Herceg Novom, kao i na mnogobrojnim lokacijama u Beogradu, gradu u kojem je taj pisac i diplomat najduže živio i napisao najveća djela. Dijelovi serijala snimani su i u Poljskoj i Švedskoj.

Prvi put poslije više od pola vijeka, ističu autori, jedna filmska ekipa iz Srbije snimala je u Nobelovom komitetu u Stockholm, u čuvenoj rokoko Sali, gdje se donosi odluka o dobitnicima Nobelove nagrade za književnost, kao i u

koncertnoj dvorani gdje se održava ceremonija svečane dodjele Nagrade, te u Gradskoj kući u kojoj švedski kralj i kraljica tradicionalno održavaju svečani bal za laureate.

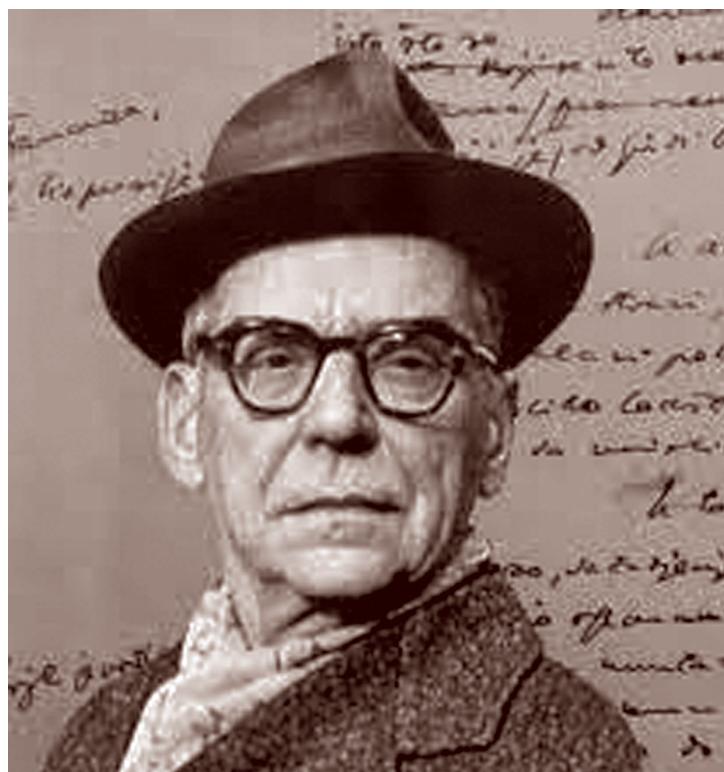
Serijal je snimljen u četiri epizode, a sugovornici daju novo svjetlo na privatni život, ideoološko opredjeljenje, diplomatsku karijeru i Andrićeve umjetničke uzore. U serijalu, između ostalih, govore književnik Muhamet Bazdulj, mr Velimir Visković, dr Ranko Vučić, akademik Radovan Vučković, prof. dr Julijana Vučo, dr Žaneta Đukić Perišić, Zona Kalember, dr Miloš Ković, direktorka Muzeja grada Beograda Tatjana Korićanac, redatelj Emir Kusturica...

NA FEST-U NAJBOLJA DVOJICA DEBITANATA

Najboljim filmom u Glavnom takmičarskom programu 43. FEST-a u Beogradu proglašen je jordanski *Vuk* Nadži Abu Novara, dok je u domaćoj konkurenciji pobijedila drama *Ničije dijete* Vuka Ršumovića. Na FEST-u, beogradskom međunarodnom festivalu, prikazano je više od 90 premijernih filmova u želji da mu se vrati nekadašnja slava. Ono što povezuje oba filma činjenica je da su im junaci dječaci i što su debitantski filmovi svojih autora.

Film *Vuk*, o mladom beduinu i brojnim moralnim i drugim izazovima s kojima se suočava odrastajući u pustinji, žiri na čelu sa srpskom glumicom Nedom Arnerić opisao je kao prečišćenu, moćnu priču o odrastanju "koja nas vraća velikim klasicima filma u vizualno očaravajućem i emotivnom djelu". *Vuk* je koprodukcija Jordana, Ujedinjenih Arapskih Emirata i Velike Britanije, gdje je redatelj rođen. Ršumovićev film imao je na 43. FEST-u domaću premijeru, nakon svjetske prošle godine u Veneciji i niza nagrada koje je u međuvremenu osvojio na međunarodnim festivalima. Glavna zvijezda, mladi Denis Murić, dobio je nagradu za najbolju mušku ulogu, kao glumac koji "ima moć da pogledom mijenja prostor oko sebe", "glumačku zrelost i sposobnost da izvede nemoguće".

Nagradu žirija u Glavnom takmičarskom programu, u kojem je bilo 15 ostvarenja, dobio je ruski film *Budala* Jurija Bikova o birokraciji i problemu korupcije u zemljama u tranziciji. Nagradu žirija u domaćoj konkurenciji dobio je film *Isčeljenje* Ivana Jovića, također debitantsko djelo, koje je žiri opisao kao priču "o velikoj temi svih naših života na Balkanu, priču o procesu praštanja, o vremenu koje je potrebno da bi se oprostilo i o bremenu odgovornosti za tuđa nedjela, koje svako od nas na svojim leđima nosi". Predsjednik žirija programa "Srpski film", književnik Miljenko Jergović, rekao je da je većina od 12 filmova u konkurenciji rezultat entuzijazma i tvrdoglavosti autora jer su mnogi urađeni praktički bez budžeta.

BELEŠKE BURNIH ODNOŠA

Izložba o burnim austrijsko-srpskim odnosima tokom 19. i početkom 20. vijeka, nastala kao rezultat suradnje Austrijskog kulturnog foruma iz Beograda, Instituta za savremenu istoriju i Muzeja grada Beograda, gostuje u Beču u okviru "Godina kulture Austrija-Srbija". Izložba *Beleške burnih odnosa: Austrijsko-srpski odnosi 1836-1914*, održana prošle jeseni u Konaku kneginje Ljubice u Beogradu, predstavlja idejnim konceptom svu složenost, mnogostruktost i intenzivnost odnosa Austrije i Srbije, koji se najčešće gledaju samo kroz vizuru početka Prvog svjetskog rata 1914., kada su došli do najniže tačke u svojoj povijesti.

Autori su izložbom, kao i iscrpnim katalogom, pokušali prikazati dimenziju gusto isprepletenih, bliskih, ali u isto vrijeme komplikiranih odnosa dvaju naroda, ne zanemarujući političke suprotnosti koje su na kraju dovele do rata.

MIROSLAVLJEVO JEVANĐELO U SRBIJI

Originalni 166. list Miroslavljevog jevanđelja, koji je u 19. vijeku iscjepao i odnio sa sobom ruski duhovnik Porfirije Uspenski, prvi put će biti izložen u Srbiji u Muzeju Vuka i Dositeja, zahvaljujući suradnji ministarstava kulture Srbije i Rusije. Tim povodom ministru Ivanu Tasovcu pridružit će se na otvaranju izložbe i ruski kolega Vladimir Medinski.

Kako je saopćilo Ministarstvo kulture Srbije, veliki značaj te izložbe temelji se na njegovoj izuzetnoj suradnji sa Ministarstvom kulture Rusije. Miroslavljevo jevanđelje – najstariji sačuvani čirilični rukopis, koji je na UNESCO-voj listi Pamtjenje sveta, ostalo je bez 166. lista kada je 1845./46. godine manastir Hilandar posjetila ruska duhovna misija na čelu sa arhiepiskopom i naučnikom Porfirijem Uspenskim. Faschiniran izgledom Miroslavljevog jevanđelja, Uspenski je isjekao 166. list i odnio ga sa sobom. Na tom listu nalaze se čtenja za 7. (20.) januar, praznik Svetog Jovana Krstitelja, ukršena inicijalom s likom Vavilonske bludnice – metaforom za zlu Irodijadu, ženu cara Iroda, koja od muža zahtijeva glavu Svetog Jovana. List se od 1846. do 1883. godine nalazio u Kijevu, a nakon toga prenijet je u Imperatorsku javnu biblioteku, danas Nacionalnu biblioteku Rusije u Sankt Peterburgu, gdje se i trenutno nalazi zaveden kao *List iz Miroslavova evangelia F.p.l.No.83* u zbirci Porfirija Uspenskog.

SCENA ZA NOVO NASLIJEĐE U MOMA-I

Muzej moderne umjetnosti (MoMA) u New Yorku predstavlja izložbu grupe umjetnika *Scene za novo naslijeđe (Scenes for a New Heritage)* nazvana prema radu Davida Maljkovića iz Hrvatske koji je, kao i radovi ostalih tridesetak autora na toj izložbi, dio kolekcije MoMA.

Izložba *Scene za novo naslijeđe: Suvremena umjetnost iz kolekcije obuhvaća širok spektar umjetničkih pristupa političkim, društvenim i kulturnim tokovima koji su utjecali na današnji globalni oblik svijeta. Video radovi, instalacije, skulpture, crteži, slike, fotografije... djela su više od 30 umjetnika nastala u protekle tri decenije, a više od polovine će biti prvi put predstavljeno u MoMA-i.*

Radovi reflektiraju, direktno ili indirektno, povijesne i političke promjene u posljednjih 25 godina. Video rad Davida Maljkovića *Scene za novo naslijeđe*, koji je poslužio i za naziv izložbe, fokusiran je na napušteni socijalistički spomenik i nezavršeni antifašistički memorijalni centar Petrova gora autora Vojina Bakića, projektirajući ga u alternativnu budućnost kao mjesto koje nove generacije tek trebaju otkriti na osnovu informacija o događajima iz prošlosti. Ključni proces u tom radu Maljkovića, kojim je, između ostalog, bio i na 47. Oktobarskom salonu 2006. u Beogradu, predstavlja lociranje problema izvan njegovog "zadanog" vremenskog okvira koji se odnosi kako na prošlost, tako i na sadašnjost. Umjesto toga, problem je lociran u vremenu koje će tek doći.

Iz Hrvatske na izložbi u MoMA-i tu je i Mladen Stilinović s instalacijom *Eksploracija mrtvih* (1984-1990) koja se sastoji od niza radova sa citatima mrtvih slikarskih poetika (suprematizma, socrealizma, konstruktivizma...) i mrtvih znakova i simbola, koji su vremenom promijenili svoja religijska i ideološka značenja. Kao i Maljkovićev rad, i Stilinovićev će prvi put biti izložen u MoMA-i.

VLADIMIR VLADA DIVLJAN 1958 – 2015.

D(J)EČACI NE UMIRU

Nekoliko je razloga zašto nas je iznenadna smrt Vlade Divljana (evo već ovaj slijed riječi i imena doima se nekako neprirodnim i začudnim) ostavila u potpunoj nevjericu.

Za razliku od onog najisturenijeg, najtragičnijeg dijela neponovljive (uistinu neponovljive) generacije, gdje je za svakoga poнаosob ta zadnja životna faza djelovala kao *kronika najavljenе smrti* (EKV, Rajko Kojić, Čavke), za Vladu smo još onda, *vo vremja ono* znali da je čovjek koji najurednije i najzdravije živi. No to je banalan razlog i ništa ne garantira.

Ne, u drugome je stvar. Ponovo, mnogi iz njegove generacije, ali i iz čitave te plejade najsjajnije (koja sve više postaje to – plejada, sazviježđe na nebū), djelovali su, od početka zapravo, kao da, poput kakvih modernih rokenrolerskih Atlasa, nose težinu planete na sebi. Ili ako ne Zemlje – onda svakako težinu *zemlje*, one naše, tadašnje; kao da je pizanje te kulture bilo preteško za njih i za tako "laku" stvar kao što je rokenrol.

Vlada će se naprotiv uvijek pojaviti pred očima nečim čime je tako jasno iskrio: kao čovjek naročite lakoće, netko tko je u svakom trenu – čak i kad su vremena postala neshvatljivo teška – zračio posebnom bistrinom i svjetlošću i jednim naročitim *obećanjem*. To je obećanje bilo dvostruko. Od prvoga trena, to što je njegov bend Idoli donio – bend koji je danas dio klasične jugoslavenske kulture, ne manje od Crnjanskog, Meštovića ili Makavejeva, kako god okrenuli – njihova muzika i sve ideje, dakle, kad su nosile čak i teške i vrlo komplikirane motive, muzičke i *društvene*, to je sve trajno imalo privlačnost obećanja od kojeg se nije moglo obraniti – barem mnogima od nas nije uspjelo. Obećanja jednog neobičnog, beskrajno uzbudljivog – danas kompromitiranom riječju rečeno – optimizma. Taj optimizam, što je drugi i fascinantniji dio ove dvostrukosti, imao je svoj precizan *locus*, svoje fizičko i geografsko mjesto. Vlada Divljan bio je dugo – Beograd sām. Onaj uzbudljiviji, življi Beograd, *velegradskiji* svakako, svjesniji sebe i svoje kulturne prošlosti, a tek posebno svjestan *sadašnjosti* u periodu prvih godina predzadnje dekade dvadesetog stoljeća.

Njegovi ko-Idoli, Srđan Šaper i Nebojša Krstić bez sumnje bili su *idejnost* toga benda. Vlada je, kao autentični muzičar, svemu tome dao *zvuk*.

Zato, kako je strašna ironija ove smrti – Vlada je jedini čovjek i umjetnik, sad na kraju kad se bavimo užasnim datumima, za čije se datume i mjesto rođenja nećemo morati pitati jer su upisani zauvijek u autopoetičke, autobiografske generacijske stihove: "rođen sam devetstopedeset i osme – nad Beogradom je duvalo jugo!"

I još jedan, finalni i glavni razlog nevjericice nad ovom smrću: najveći dio ljudi, kad bi jednom riječju morao opisati Vladu, glavnu fizičku karakteristiku, govorio je i, evo sada, od užasnog dana, govoriti redom isto: dječak.

Znamo da se projekt od kojeg će nastati grupa Idoli na početku zvao – Dečaci.

A d(j)ečaci, znamo također, ne umiru.

Đorđe Matić

Razglednica "Kolodvor i žitni silos", putovala 1902. / Iz kataloga izložbe Željeznički kolodvori u Hrvatskoj, Tehnički muzej, 2015.

2796 b.

GORAN BABIĆ / ŽIVKO BJELOŠEVIĆ / BARBARA BLASIN / DUBRAVKA BOGUTOVAC / GORAN BORKOVIĆ
 JOVICA DROBNIJAK / MIRKO ANDRIĆ GUDŽULIĆ / TOMISLAV JAKIĆ / NEMAD JOVANOVIĆ / INES LOVRić-JOVić
 VIRNA KARLIĆ / IGOR MARKOViĆ / ĐORĐE MATIĆ / ĐORĐE NEŠiĆ / MILOŠ OKUKA / ĆANIĆA OPAČiĆ
 TAMARA OPAČiĆ / NATaŠA PUŠKAR / DRAGO ROKSANDiĆ / iGOR RUžiĆ / DARA SEKULiĆ
 SANJA ŠAKiĆ / LEILA TOPiĆ / ČEDOMiR ViŠNjIĆ / BORiS VRGa

AUTORi

PUTNIČKE KARTE, Iz KATALOGA IZLOŽBE
 ŽELJEZNIČKI KOLODVOri U HRVATSKOJ, TEHNIČKI MUZEJ 2015.

01500	1081	00036	9805
75 % Važi 2 dana 2r Putnički voz B Modriča OSIJEK via Vrpolje-Đakovo D 104.00 ½ 52.00	GRUŽ (GRAVOSA) ZAVALA 4 mzd pd K 130	75 % Važi 2 dana Putnički voz A Rijeka ● Pivka D 62.00 ½ 31.00	Važi 2 dana Putnički vlak At Mursko Središće Čakovec D 12.00 ½ 6.00
D 104.00 ½ 52.00 Modriča OSIJEK via Vrpolje-Đakovo 2r Putnički voz B važi 2 dana 75 %	Груž ► Завала	D 62.00 ½ 31.00 Rijeka ● Pivka Putnički voz A Važi 2 dana 75 %	..... ★ ..... D 12.00 ½ 6.00 Mursko Čak Putnič Važi 9
01500	1081	00036	9
0084	11902	03754	9
Mannheim Rijeka via Stuttgart-München-Salzburg —Jesenice-Ljubljana-Pivka Gültig 2 Monate Važi 2 meseca 2. KI DM 69.80 7640 (Hbf 10)	DODATNA KARTA BRZI VOZ Šibenik P21 D 75.00 Važi uz voznu kartu sa povlašticom od 75 %	DODATNA KARTA ZA BRZI VLAK OSIJEK 3 d 10.00 ½ 5.00	DODATNA KA ZA BRZI VI OSIJEK DODATNA KA ZA BRZI VI
0084	11902	0375	02
0001	14820	654	654
Velja 2 dñ III Putnički vla Aa Pula Zidani Most via Ljubljana D 177.00 ½ 88.50 ★ D 177.00 ½ 88.50 Pula Zidani Most via Ljubljana III Putnički vla Aa Velja 2 dñ	NEDELJA CRVENOG KRSTA Koprivnica 0 2'00 4½ 1'00 D 2'00 ½ 1'00 Koprivnica NEDELJA ORVENOG KRSTA 14820	Važi 2 dana Putnički vla Borovo Trpi Vinkovci 0 24'00 ½ 12'00 D 24'00 ½ 12'00 Borovo Trpinja Vinkovci III Putnički vla A Važi 2 dana 06395	Vrijedi 2 dñ Putnički vla A Knin D. Split
0001	02686	D 76'00 ½	D 76'00 ½
00460	DODATNA KARTA EKSPRESNI VOZ Vinkovci E D 150.00 Važi uz voznu kartu sa povla	D 39.00 ½ 19.50 ★ D 39.00 ½ 19.50 Bosanski Novi Sisak D 39.00 ½ 19.50 ★ D 39.00 ½ 19.50 Bosanski Novi Sisak III Putnički vla Važi 2 dana 6145	Knin D. Split Putnički vla Vrijedi 2 dñ

CJENA 20 KN

www.skdprosvjeta.com